

030.4.2

- 1. ... [2-25]
- 2. ... [24-30]
- 3. ... [38-45]
- 4. ... [46-50]
- 5. ... [51-55]
- 6. ... [56-60]
- 7. ... [61-65]
- 8. ... [66-70]
- 9. ... [71-75]
- 10. ... [76-80]
- 11. ... [81-85]
- 12. ... [86-90]
- 13. ... [91-95]
- 14. ... [96-100]
- 15. ... [101-105]
- 16. ... [106-110]
- 17. ... [111-115]
- 18. ... [116-120]
- 19. ... [121-125]
- 20. ... [126-130]

1988

Čs. dokumentační středisko
 nezávislé literatury
 Referenční exemplář dílny
 ERLANGEN
 Josef Jelínek

VI. 1988

O B S A H

- Anonym: Písnička o Hradci Králové [2]
J. Štern: O ní [3 - 25]
M. Baďal: Povídky [26 - 38]
J. Ctava: Brána znovu oděla se v květy [39 - 45]
E. Kantůrková: Valivý čas proměn [46 - 59]
M. Jankovič: Švejkova lhostejnost k dějinám [60 - 62]
M. Červenka: Příklad na konferenci... [63 - 66]
L. Vaculík: Chvála cenzora [67 - 80]
M. Šimečka: Varšava 1987 /pokr./ [81 - 85]
J. Vladislav: Dopis z Paříže [86 - 88]
Zd. Urbánek: Odpověď z Prahy [89 - 94]
- fa - : Prag - Ein Lesebuch [95 - 97]
M. Jungmann: Čtení pro snoby [98 - 104]
M.M. Šimečka: Pravidla hry [105 - 113]
I. Kotrlá: Z Katalogu čtenářských záznamů [114 - 126]
K. Uhde: Omluva čtenářům Obsahu [127]
I. Kadlečík: Blázniviny [128 - 130]
L. Vaculík: Srpnový máj [131 -]

KVĚTEN 1988

Copied from a type-written carbon copy, bound, continuously numbered and

made available by

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

O B S A H

- Anonym: Písnička o Hradci Králové
J. Štern: O ní
M. Baďal: Povídky
J. Ctava: Brána znovu oděla se v květy
E. Kantůrková: Valivý čas proměn
M. Jankovič: Švejkova lhostejnost k dějinám
M. Červenka: Příspěvek na konferenci...
L. Vaculík: Chvála cenzora
M. Šimečka: Varšava 1987 /pokr./
J. Vladislav: Dopis z Paříže
Zd. Urbánek: Odpověď z Prahy
- fa - : Prag - Ein Lesebuch
M. Jungmann: Čtení pro snoby
M.M. Šimečka: Pravidlá hry
I. Kotrlá: Z Katalogu čtenářských záznamů
K. Uhde: Cmluva čtenářům Obsahu
I. Kadlečík: Blázniviny
L. Vaculík: Srpnový máj

KVĚTEN 1988

ANONYM (NATAN TENENBAUM?)

Písnička o Hradci Králové

Těžké, dusivé a horké
noci srpnové.
Spí už lidi, spí už město
Hradec Králové.

Muž se budí, vstává, vidí,
nevěří zraku:
po Králové Hradci duní
kroky vojáki.

Za záclonou stojí žena,
patří v nevíře:
po Králové Hradci duní
polské pancíře.

V Hradci otrávené noci,
zlé dny nastanou,
polský voják drtí dlažbu
botou kovanou.

Byla svoboda a volnost,
demokracie,
a dnes Hradec sevřen polskou
okupací je.

Nezazněly na tvůj rozkaz
marše bojové.
Ale řekni, čím jsi pomoh
Hradci Králové.

1968

z polského očm

[Faint mirrored text block]

Jan Š t e r n

O N Ě

I. JAK JSEM JI POZNAL

II. JAK JSEM SE NA NI HNĚVAL

III. JAK MI JI ZAKÁZALI

[Faint mirrored text at the bottom of the page]

I.

NA SKLONKU ROKU JSEM SE ZAMILOVAL.

Vyprávěla mi o muži,
jenž z klukovského trucu
najel na strom.
Když se vypotáceli
a on se třásl v šoku
/zmačkaný plech a taky hodně krve/
řekla mu: Poslyš,
mám tě ráda.

Hleděl jsem na ni
jako Odysseus
na dceru Alkina.
Nebylo to však na břehu Schérie,
kolem nepracovalo moře,
zvonil telefon.
A já jsem zatoužil,
být takto osloven
nad troskami.

V PROSINCI JSEM SE ZAMILOVAL,
a tím jsem nezávan skočil do cizího člunu.
Loďka se zakymácela
a protože v ní bylo plno dětí
zkušenou rukou,
která krájí chléb,
řadí rychlosti
a píše rozsudky,
mne bez váhání vystrčila z člunu.
Překotil jsem se do studené vody.
Rozezlen vylezl jsem na břeh
a oba jsme se tomu hodně smáli.

POUŽÍVAL JSEM ÚSKOKŮ.

Jednou /bylo to bohužel opravdu jednou/
jsme spolu šli po lesní pěšině.

Nehledali jsme houby
a do malin bylo hezky daleko.

Náhodná toulka a vsutku nezištná.

Dva plavovlasí amorci nás předbíhali
a skryti v posedu
snažili se svou matku skolit
spíš po zálesácku.

Našel jsem dvě konvalinky,
utrhl a dal je staršímu.

"Běž a vem je mámě."

Dostal vyhubováno ten nevinný posel přízně!
Že se to nedělá a co kdyby každý rval ...
Když jsem ji dohonil, podotkla suše,
abych si neočelal naděje.

Ušklíbl jsem se.

Jakoupak naději potřebuje muž
po boku ženy?

MÁME SPOLU ČETNÁ TAJEMSTVÍ,
některá až státní důležitosti.
Neptejte se jí -
tisková agentura jejího srdce
by je rázně popřela.
Jsou však přiznání,
která mají barvu pivoňky
a jsou tak rozpačitě dívčí,
že neustrnout moh by se jen vrah.

Jinak je dost škodolibá:
když si mne plete s jedním klukem z prázdnin,
vyplazuje na mě jazyk,
což není slušné k dříve narozeným.
A tenhle klátivý výrostek
je paní mého srdce.

Ve skutečnosti jsem ale rád v té službě
a když jí pomohu s nákupem,
řekne mi: "Děkuju, Honzo,"
lahodným altem kněžny.
/To slůvko "můj" si tam už vsunu sám./

MĚL BYCH JI VLASTNĚ PŘEDSTAVIT,

ač se jí přičí
každé představení.

Theatrum mundi ji už dlouho nudí
a pokrčení ramen mívá proslulost.

Jen na doktorát práva obojího

je dosti pyšná,
že legračně to zní,
kde vládne jedna zvůle.

Ráda vám podá ruku,
může-li se prosmeknout

plotem záповědí.

Je to skoro sesterské gesto:

podej mi packu, bráško,
a poběžíme!

MÁLOKDY JI SPATŘÍTE O SAMOTĚ,
 vždycky v houfu dětí,
 má tři a ještě přibírá.
 V mých našla zalíbení na první pohled.
 /Má-li mne ráda, tak zvláštní oklikou./
 Svým pravým posláním je matka:
 v zelené tůni matka vydra
 obeplouvající mláďata,
 na skalistém hřebeni matka lama
 s poskakujícími lamátky,
 v trabantu nabitém pišticí smečkou
 matka řidič
 přísně soustředěná na cestu.

Upřímně řečeno
 jde mi to na nervy,
 protože muž
 lapený gravitací
 se stane nejvzdálenější oběžnicí
 ještě za psíkem zvaným Ben.
 A zaujme-li přesto místo mezi planetami
 nablízku jejímu srdci,
 pak jenom proto, že byl přijat
 jako další dítě.

JÁ VÍM,
básníci portrétní líbezné sebeklamy,
jež světélkují odraženou září.
A taky vím,
že moje milá není moje milá,
je toho mezi námi příliš pro přátelství
a málo pro zavraždění.

Romeo neměl šedivé vlasy
a do balkonové scény
nešťěbetala drobotina.
Mé Julii se patos protiví,
ne že by byla protivná,
jen trošku věčná je
a rychle čte
vodopád,
knihy,
člověka.
Mě má již přečteného.

Ach vím to, vím,
že se už připozdívá.
Což si však člověk vymírá svou lásku?
Pro přece ona vybere si nás.

SBOHEM, SBOHEM, SBOHEM,

a i když se zítra shledáme
na kamenném schodišti,
kde jsem tě prvně spatřil,
minem se možná po způsobu démonů,
kteří spolu denně mluví jako skrze sklo:
dovnitř ani slůvko.

Sbohem, sbohem, sbohem,

a přece tě ještě zvu
na kratší procházku.
Tu chvíli si zvol sama.
Půjdeme-li zas přes most králů,
může se stát, že ji tam potkáme.
Malovali ji s frygickou čapkou,
dnes ale nosí džínsy a tričko.
Řekli bychom jí: "Ahoj,
tak ty se k nám vracíš?
Už jsi tu dávno nebyla."
A každý z nás by ji dlouze políbil.

Červenec 1975

NEJLEVNĚJŠÍ DAR

je dát sebe,
 nic to nestojí zpeněžit svůj skelet.
 Za starých časů bankrotář
 sám sebe prodal na člověčím trhu.
 A proto neuvěříte-li těmto řádkům,
 budete v právu -
 autor neměl prachy.

Jedné ženě koupil porcelán,
 na němž si večer rozdělí rybu,
 druhé navlékl glazé rukavičky,
 které hned zasvětil galantním polibkem
 u staré kašny,
 neboť se loučil, nebožák;
 Vám jenom píše,
 vy jste daleko.

Je to stejně zázrak
 potkat vévodkyni
 v kafkovském domě ouřednických skřítků.
 Včera jsem vás tak spatřil
 a vy jste odsekla:
 záleží na tom, kdo se dívá!
 Pod jedním pohledem se žena rozsvěcí,
 pod jiným hasne.
 /Sám biskup Berkeley neřekl by to lépe./

I tahle báseň rozžala se v nōci
 a jako sova tiše ulétla
 pod vaši borovici.
 Až všechno zmlkne,
 bude se tam choulit.

24.12.76

II.

CESTOU OD SVATÉ LUDMILY

do ulice Makarenkovy
 jsem s Vámi rozmlouval.
 Lidé se za mnou ohlíželi,
 svatá vrtěla kostelní hlavou
 a ruský pedagog mě chtěl zahnat do kolektivu.
 Jsem bezzásadový,
 neboť jsem vykonal řeholní slib,
 že s Vámi nepromluvím.
 Jaká past jsou zásadové sliby!

Cestou od svaté Ludmily
 do ulice Makarenkovy
 Vás tedy oslovuji.
 Paní sladkých rtů
 a sladkého srdce -
 řekl jsem prodavačce mléka -
 podejte mi žemli.
 Měla mne za blázna,
 ale potěšilo ji to.

ZKUSTE SI PŘEDSTAVIT

bezmocné polární slunce.
 Zkuste si představit
 šlápotu, která ztratila sestru.

Zkuste si představit
svýho psíčka Bena, jak loudí o procházku.
Já vím, tohle jsou hodně unfair triky,
tož ale zkuste to,
koneckonců, co Vám to udělá,
zkuste to, zkuste
představit si mě
nešťastnýho!

MÁTE DVA CHLAPCE A DCERU,
ach, jak Vy dobře víte,
že je máte, chlapce a dceru,
máte maminku a tatínka,
ach, jak Vy dobře víte,
že je máte, maminku a tatínka,
máte milýho a není to žádný cvrček,
máte dvě přítelkyně
a ještě jednu sestřenku,
ach, jak Vy dobře víte,
že je máte, přítelkyně a sestřenku,
máte /jak jsem jen mohl zapomenout!/
máte přece bratra, bratříčka,
ach, jak ten dobře ví, že má svou sestru,
dodnes mu občas podá ruku,
aby se neztratil v lese,
a pak máte kamarády,
je to početný a pohyblivý houf,
hlučící a bzučící
zatímco Vy mu naléváte vína,

všichni Vás mají rádi,
někteří hodně, někteří až příliš,
čím to, že Vás jednoho večera
probodne jehla smutku
a bolí až pod temenem?

JE TO JAKO LÁVA

a řine se to proudem,
být to krev, tak dávno vykrvácím.
Říkají tomu cit,
ale bůhví, odkud se to bere!
Mohl bych tím plnit kádě,
hostit svatby,
mohl bych z toho vařit v kotli
lektvar pro chudokrevné,
ale, proboha, vysvětlete mi,
proč právě já si připadám
tak pustý?

MILÁČKU, URAZILA JSTE MNE.

Já Vám to zopakuji hezky popořádku:
obvinila jste mne,
že jsem podezřívavý,
ukecaný
a fixluji ve hře!
Nařkla jste mne,
že jsem optimista z profese
a šilhám /a já přitom jen trošku zahlížím/!

A občas mi dokonce naznačíte,
že jsem tupý!
Miláčku,
kdybych já Vám to chtěl odvést,
to byste se nestačila divit!
A kdybych se Vás chtěl hodně dotknout,
řekl bych, že už svým smíchem
nezaženete démony,
že Vaše velké oči často hledí dovnitř
a hasnou únavou,
že máte ruce elegantní,
leč někdy naběhlé a rozprýskané -
ale to už bych asi klečel
a prosil je za odpuštění.

S DCEROU LUCIÍ JSME BYLI V KINĚ.

Dávali Zatmění, ale bylo tam světlo,
které se procházelo v publiku.
Musím se přiznat: Lucii slušela ta zář,
jež prýští z vnímání a pochopení.
Příběh byl prostý:
ti dva se měli rádi
a jejich vztah si hrál a vtipkoval
jak párek kořat.
Až jednou zas si dali schůzku -
a nepřišli.
Ani ona.
Ani on.
Jenom to místo zde bylo stále, stále,
alespoň na plátně.

Lucie se mne otázala očima.
 Řekl jsem: I takhle končí láska.
 Něco lupne v kosmu
 a je to pryč.
 Už nikdy nepřijde.
 Neuvěřila mi.

KDYSI JSEM MĚL PROTEKCI BOHŮ,
 a tak jsem věřil, že i lidstvo bude šťastné.
 A pokud není, tož je učiníme!
 Teď, když se trápím, tak už dobře vím,
 kolik jich asi spokojeně chrochtá.
 Kdysi jsem chtěl učinit šťastným svět,
 dnes by mi královsky stačilo,
 kdyby se jedna žena,
 která mě ani nemá moc ráda,
 zas na mě pousmála.

VÁM SE NĚKDY ŠPATNĚ USÍNÁ.

Poslyšte ukolébavku:
 Spěte, Zuzano,
 vždyť jste se uběhala
 za desítkami dárků
 uvysvětlovala jste se
 stovkami slov,
 spěte miláčku,
 už jste opatřila svůj houf,
 už oddechují,
 už je tu jenom noc
 a záclony a stesk.

Princ Hamlet chlubil se
svým citem k Ofélii.
Ubohá láska, jež se kasá v hrobě!
Spěte Zuzano,
už se Vám klíží víčka.
A kdyby Vás to pohladilo trochu -
vždyť která žena není marnivá -
pak vězte, že jste stále milována
a spánek Váš si podávají růže.
Spěte, sestřičko, spěte,
dobrou noc.

Prosinec 1977

SETKÁNÍ S ORLEM

Odmělčel jsem se
a polknul čas
Tři roky nepsal jsem
své pošetilé vzkazy
Teď ale musím
Můj chlapec vztáhl ruce
a vzkřikl: Orel!
Máme slanou závrať
nohy se třesou
došly pod blankyt

Mladý bůh stojí
a žehná vzhůru křídům
Líbí se mi ten opálený kluk
Co si přát více
než spatřit svého orla
vytáčet spirálu
k Bachovu nekonečnu
ač šlapky kloužou už
a valí štěrk a suť

III.

VE ČTVRTEK RÁNO MI TĚ ZAKÁZALI.

Až Ti to převyprávím,
bude to k smíchu.

Ten tlustý člověk při tom mrkal,
neboť ho trápil mravní faul.

Mám Tě zakázánu po 42,5 hodiny týdně,
185 hodin měsíčně,

nesmím Ti ukradnout ani polibek
po 260 robotních dní
včetně pracovních sobot.

Nesmím Ti nosit krokusy, růže, frézie,
narcisy, prvosenky, ba ani mák
a ze všeho nejmíň ty své báchorky,
cyranovské noviny pro netrpělivou Roxanu.

Mám Tě zakázánu, má paní.

Saň, jejíž jedna hlava se jmenuje:
komplexní racionalizační brigáda,
druhá: periodická revize hospodaření,
třetí: operativní výjezdová skupina,
na mě plive svá směrná čísla.

Avšak ten zákaz Ti přidal auru
a celou Tě prosvítil sluncem:
od zelených holínek
po mědí postříknutou hlavu.

Tak se mi vzdaluješ
šerosvitem chodby.

Zůstal jsem sám,
a proto končím báseň.

UKLÍZELI JSME SPOLU TRÁVNÍK A HŘIŠTĚ,
rezatá kolečka bachratá listím,
šustící práce, mírně poprchává,
hraběnka s hráběma kolečko tlačí,
jenže ten úsměv je tak erbovní,
že jsem jej potkával s čepicí v ruce.

Rezatá kolečka, rezaté listí,
komentář keřů a gumových kroků,
tak jsme se míjeli znovu a znova
jako se minou nad řekou křídla,
s měsícem mračna a s osudem osud.

Jenom ten úsměv svým laskavým hrotem
dosud mi vězí v paměti žeber
a když mne ocílkou přejeđe úzkost
ve tmě to zatrne a šeptám si slova:
zakázali mi Tě, má lásko.

NEJAMRUJ

řeklas mi nedávno -
asi před osmi lety.
Znal jsem tenkrát dívku
v námořnickém tričku,
odpočívala po mém boku
naproti kadeřavým pahorkům
s ocelovým pozadím.
Slunce se plížilo travou,
mé rty je sledovaly po ochmýřené paži.
Atakdále, zasmála se ta žena
a vstala.

Ještě jsem ji přenesl přes kmen smrku,
byl to pro mne jakýsi závěrečný symbol,
než se do snu
prolnula pustina města.
Atakdále ...
Chutnám tu chvíli
jako malinu
vloženou do úst.
Je tam stále.

PŘEMÝŠLÍM O DOMOVU

Léta nejistot mi vtiskla vratkou chůzi
jako spáči drsné probuzení.

Ulice řve a smrdí.

Kdykoliv si Tě mohou vybrat

jako dopis ze schránky,

jako králíka z kotce,

jako ošpudivý příklad

pro hodná státní dítká.

Kolem to teče nepřítomnými tvářemi,

řeka rybích pohledů,

oči kloužou po sklovině očí,

jsou jich desítky, stovky,

PRŮVOD.

A pak tě zahlídnu.

Jsi smutná, máš starosti

a spěcháš je stihnout.

Ale můj zrak už potkal svého brášku

a poutník spatřil dostatečný důvod.

Přemýšlím o domovu.

NECHTE JARU POOTEVŘENY DVEŘE

Jdu o vánocích saďem
 a sbírám jablka
 zelené míče
 Mrštím prvním
 a jezevčík běží
 Prakobylko lež!
 Pak hodím druhý
 a seberu první
 Ten hlodavec je ůyhtivý obou
 a tak nás udržuje v pohybu

skrze jabloně šikmo padá jas
 na rtech cítím ledovou svěžest
 Tak se blížíme k ráji
 Je to ojíněná louka
 která hřeje
 Na jejím konci sedíte na bílé lavičce
 a usmíváte se do knihy
 Nakloním se Vám přes rameno
 a čtu:

Nechte jaru pootevřeny dveře!

469

Milan Badal:

K A T O L I C K Á

/katolický = z řečtiny obecný, všeobecně rozšířený/

Na povídku to asi nebude. Spíš na fejeton nebo moralitu, vědět tak, co to vlastně je. Zkrátka nejdůležitější je konec, ten, co jsme se o něm učili, že "coronat opus". Začátek už nějaký vyplyne sám sebou. Tak třeba...

Na počátku bylo slovo, a to slovo našeho vedoucího katedry, který oznámil, že se zúčastníme praxe. Vzhledem k tomu, že se jednalo o katedru archivnictví, mohli jsme s nejvyšší pravděpodobností očekávat, že praxe proběhne někde na chmelnici, mezi řádky řepy či brambory. Příjemné překvapení na sebe nenechalo dlouho čekat: byla to tiskárna. S předmětem studia to tedy podle našich představ mělo mít něco společného. Alespoň papír.

Budova tiskárny byla vpravdě impozantní. Kdesi v úrovni osmého patra, izolováno od hluku a pachů ulice, sídlilo ředitelství. Směrem dolů přibývalo pracujících a ubývalo jejich kvalifikace. Úplně v přízemí pomocní dělníci s univerzitním vzděláním nakládali na auta balíky novin a vylisovaného odpadu - výsledek zpracování obrovských bílých rolí podobných zvěšenině papíru toaletního.

V klubovně ROH se nám jako zástupce pracujících představil úředník kádrového oddělení. V kratší řeči nás upozomil na skutečnost, že jsme se ocitli na důležitém pracovišti, ze kterého plynou k našim pracujícím prostřednictvím tisku informace o dění. Tak to řekl a neodvažují se na tom nic měnit. Z toho prý máme vyvodit důsledky stran chování v podniku a stran utajení. Měl jsem chvílemi dojem, že dřívějším působištem kádrováka bylo podzemní velitelské stanoviště armád Varšavské smlouvy. Ještě jednou se na nás významně podíval, dodal, že v podniku se nekouří a nepoužívají /skutečně řekl nepoužívají/ alkoholické nápoje, a předal nás jednomu z vedoucích. Dotazy nikdo neměl.

Tak jsem se dostal jako metař a odvažeč odpadků do knihařské dílny. Mým úkolem bylo nenechat zavalit stroje haldami papírových odřezků. Ty jsem měl vyvážet do jakési šachty, na jejímž dně se papír lisoval.

"Úkoly vám bude přidělovat pan Biskup," odporoučel se stručně vedoucí a ukázal prstem na staříka, který navážel stohy potištěných stránek k jednotlivým strojům. Šel jsem se tedy ohlásit novému nadřízenému.

"Dobrý den, já jsem tu na brigádě a mám u vás dostat nějakou práci," snažil jsem se překřičet rámus v dílně.

"Dobrý," kývl stařík a odvedl mne k oknu, kde se dalo nejen lépe dýchat, ale i mluvit. "Tak budeš odvážet tyhle odřezky do šachty a po svačině sjedeme dolů do expedice. Zase jim nepřišli tři lidi do práce, tak jim pomůžeme. A jmenuju se Josef."

I já jsem se představil. "Myslíte, že to tu zvládnou?" ukázal jsem na haldy odřezků.

"Ale ano, Ondřeji, člověk se naučí všechno, když je potřeba. Když jsem tady nastoupil, každý den se mi něco stalo. A dneška si mě tady nemůžou vynachválit," usmíval se stařeček.

"A vy jste tady už dlouho?" nechtěl jsem urazit přímým dotazem po důchodovém věku.

"Od dvaadesátého. Pustili mne na amnestii a měl jsem to štěstí, že mě dali sem, pěkně do tepla a do sucha. Byl jsem trochu nemocný, tak asi proto."

Při svačině v šatně mne vyhledal spolužák Honzík: "Hele, víš s kým děláš?"

"No jasně, má za sebou kriminál, ale je to hrozně milej stařík."

"Zvěděl jsem, že dostal doživotí za velezradu, ale už za deset let ho pustili."

Žasl jsem: "Za velezradu? On byl špión? Nebo co?"

Honzík obrátil oči v sloup nad mojí ignorancí: "Špión ne, ale biskup církve římskokatolické."

Po svačině jsme v expedici s vypětím sil nakládali balíky Rudého práva.

"Kdyby to byly aspoň Katolický noviny, co?"... pronesl jsem zkusmo.

"Myslíte, že by to bylo lehčí?" usmál se pan biskup. "Pro mě asi ne, já už jsem na takový věci moc starý."

Tak jsem se setkal s církví putující.

Druhý den ráno jsem se snažil proniknout do tajů tiskařského a knihařského řemesla. Na můj dotaz po výši nákladu novin mistr odpověděl:

"To je různý. Aby jich bylo dost."

Když jsem mu nabídl cigaretu, stal se sdílnějším: "Někdy se musí náklad zvýšit, když je něco důležitýho, ale to nebejvá naštěstí často. Jednou se nám dokonce stalo, že noviny už v deset ráno na stáncích nebyly. Byl tam dvoustránkový seznam věcí, u kterejch se měly upravovat ceny."

"Stejně se ale všeho radši tiskne víc," dodal při pohledu na hromadu Receptů čínské kuchyně, za kterou jsme se skrývali.

Od vchodu do haly se začal vtěsňovat zástup uniformovaných mladíčků. Být to za Rakouska, řekl bych, že se na tohle řemeslo dali, aby si mohli lepit falešné kníry, když jim vlastní ještě nerostou. Exkurze procházela z druhé strany hromady.

"Do prdele," vydechl mistr a třeštil oči na vršek nákladu, který měnil tvar. Chvílemi byl zubatý na jednom konci, chvílemi na druhém.

"Stav kuchařek na českých paletách deset centimetrů pod normál," hlásil rozveseleně parták, který vše pozoroval s námi.

"Kdo tohle, kurva, nahradí," zuřil mistr. "Vypadali, že neumí do pěti počítat, a zatím umí i číst, zloději zatracení..."

"Ale vždyť jste říkal, že se všeho tiskne víc," chtěl jsem ho utěšit.

"Tiskne, tiskne, ale dovedeš si představit, kolik jich zbudě, než náklad projde třema provozama? A to jsem slíbil na trojku pět set kusů výměnou za Maigreta!"

Raději jsem zmizel do šatny, abych nemusel poslouchat další nadávky. V umývárně, kam jsem si zašel opláchnout ruce od jemného papírového prachu, jsem narazil na druhého pomocníka Péťu. Vycházel zrovna ze sprch.

"Čistota nade všechno, mladej," prohodil, když mne míjel.

Vzápětí následovala v jeho stopách čtyřicátnice Hedvika a učnice Martička, cudně klopící oči.

Vrátil jsem se pro jistotu na dílnu, kdoví, co bych ještě uviděl. Mistr stál za polorozebraným nákladem kuchařek, už neúpěl, ale topil žal v půllitrovce rumu. "Na, ty nechceš?" nabídl mi soudružsky. "Kurva, zase delegace, doprdele!" Zíral nevěřícně ke dveřím, kde se srotil houf návštěvníků s kádrovákem v čele.

"Klid, ty krášt nebudou, nejsou na to zvyklí," utěšoval ho pomocník. "Jsou to nějakí francouzští odboráři, stejně by tomu nerozuměli."

Delegace se přisouvala směrem k nám.

"A produktivita práce...", rozmáchl se široce kádrovák.

"Ptají se," přerušil ho tlumočník, "jestli zde pracuje nějaký soudruh Klement."

"Jistě, je to jeden z našich nejlepších pracovníků. Je příkladem všem..."

"Chtěli by ho vidět," ozval se znovu tlumočník.

"Ano, je tady, je," rozhlížel se kádrovák kolem, jako by hledal ne soudruha Klementa, ale skulinu, kterou by mohl uniknout. Nakonec rezignovaně pokynul panu biskupovi, aby přišel blíž.

Francouzi zazářili a přestali potřebovat tlumočníka, Asi jim to připadalo moc zdlouhavé.

"Co mu chtějí," zajímal se kádrovák.

Tlumočník ho ukliďoval: "Nic, jenom aby jim požehnal."

Delegace poklekla do prachu, pan biskup z vozičku učinil majestátní gesto. Sborové amen přehlušilo i rachot strojů pod námi.

Francouzi pomalu mizeli ve dveřích do další haly. Úslužný kádrovák, dávající všem přednost, se otočil a ve dveřích zahrozil pěstí: "To bylo naposled! Nenechám se kvůli vám zavřít. Dva roky před důchodem!"

Tak jsem se setkal s církví bojující.

Po obědě jsme společně zametali dílnu.

"Vás vážně zavřeli za to, že jste biskup?" vrtalo mi hlavou.

"Ale kdepak, tenkrát to byl proces s pomocníky biskupů a na mne měli navíc tu nešťastnou fotografii..."

"Něco kompromitujícího?"

"Taky by se to tak dalo říct. Objevili jsme s kamarády na jedné faře starou mitru, to je ta vysoká čepice, co nosí papež, biskupové a opati," dodal na vysvětlenou. "No a prováděli jsme s ní různé legrácky a mě v ní taky vyfotili. Když mě pak zatkli, nechtěli věřit, že nejsem tajně vysvěceným biskupem."

"Takže jste si to vlastně vybral dopředu... A to vás nikdy nenapadlo, že byste odešel? Třeba do Říma. Určitě to někdy šlo."

"Odejít? - Pastýř má být se svým stádem. Jsem tam, kam mne Pán Bůh poslal.

Nemohl jsem se zbavit dojmu, že to nebyla ruka Páně, která pana biskupa poslala rozvážet starý papír. "No ale," namítal jsem, "jaképak je tohle stádo?"

Po šedivém dvoře se ploužilo několik dělnic. Některé stroje stály, protože obsluha nedorazila ráno do práce z vináren. U jedné linky pracoval pomocník Péťa na svedení další učnice. Mistr, kterému v tuhle odpolední hodinu a po tom, co vypil, začínalo být všechno jedno, seděl na prázdné paletě s hlavou v dlaních. Jediný, kdo svědomitě pracoval u řezačky, byl cikán Béla. Důvody jeho činnosti měly kořeny v komplexu méněcennosti vůči běžším spoluzaměstnancům. Snil o tom, že se jednoho dne octne jeho fotografie na tabuli nejlepších zaměstnanců, hned vedle ředitele, kádrováka, sekretářky a mistra ze sazárny, ke kterým byly na tabuli přimíchány tři nejlepší učnice. V čem jsou nejlepší, na to se názory zaměstnanců různily.

"Já vím," povzdechl pan biskup. "Ti všichni jsou ztracené ovečky. A určitě právě pro ně jsem musel opustit své spořádané stádo. Někdo jim přece musí pomoci."

"Jak?" odvážil jsem se hlesnout.

"Třeba tím, že je jiný. Víte, oni se přede mnou přece jen stydí dělat něco špatného. Jen neztrácejte naději, oni vědí, co je dobré a co zlé."

Před vánočními jsem dostal od pana biskupa pozdrav:

Carissime,

kříž nese ty, kteří jej nesou. V tom je naše jediná naděje. Žehná milerád

P. Josef

Bylo to nedlouho před tím, než jsem začal pracovat na diplomové práci. Při studiu archivních materiálů jsem se setkal s církví vítěznou v podobě jakéhosi dotazníku z roku 1687. Poslední, švabachem psaná otázka zněla: Máte příbuzné v některé nekatolické zemi?

Milan Badal:

V E L E H R A D

Ačkoli odborníci umísťujú historický Velehrad do Starého Města, Mikulčic, Břeclavi, Znojma i jiných míst, přece té slunečné neděle směřovaly tisíce poutníků k Velehradu, který jediný dnes nese to jméno. Za zpěvu písní starých i nových putovaly skupinky ze všech světových stran, aby se mohly zúčastnit oslav jedenáctistého výročí úmrtí svatého Metoděje. Pozvali se dokonce i představitelé jiných církví a ve vzácně ekumenickém duchu i představitelé státu v čele s ministrem kultury.

V jedné ze skupin kráčející od Kunovic bychom mohli zahlédnout i podmračenou tvář docenta Hládka. Podmračenou ne snad proto, že by neměl radost z pěkného dne, ale prostě proto, že byl přinucen opustit pohodlné osobní auto a nést svých 124 kg živé váhy způsobem, který Pán Bůh při stvoření měl na mysli. Dlužno podotknout, že pan docent byl v tu- i cizozemsku uznávaným odborníkem na otázky Velkomoravské říše. Zvláště v posledních letech se zaměřil na vědecké zdůvodnění místa původního Velehradu. Ten, podle jeho teorií, se rozkládal o několik kilometrů dále, u Starého Města.

Jeho dlouholetý kolega, profesor Vejvoda, se blížil k Velehradu od Buchlovic a chvílemi se přidával ke zpěvu staré poutní písně. Ani on vzhledem ke svému postavení nebyl nábožensky založen, to se jen rozpomínal na mládí prožité na moravském venkově. Zvláště v posledních letech sváděl tuhé vědecké boje s docentem Hládkem. Na rozdíl od něj umísťoval historický Velehrad do Mikulčic. Kromě vědeckých dokladů měl za sebou i jeden celý ústav, který vedl, a tak se zdálo, že přece jen jeho argumenty převáží.

Původně oba vědci určovali za sídlo Velehradu Pohansko u Břeclavi. K rozkolu došlo jednoho podzimního dne, kdy byl v Archeologickém ústavu hlášen nález hrobu v malém moravském městečku. Oba dva, tehdy ještě blízcí přátelé, se tam rozjeli. Tamní vinné sklepy byly totiž vyhlášené a služební cesty do podobné lokality se nekonaly každý den. Přitažlivost záchranné archeologické akce ještě zvyšovala skutečnost, že právě v ty

dny se v městečku konalo vinobraní. Na to ovšem naši dva vědci nepomysleli, že bude těžké sehnat v takovém případě ubytování. V hotelu u nádraží se na ně ale přece jen usmálo štěstí. Jeden dvoulůžkový pokoj by byl, ale "to víte, ještě není topná sezóna, tak to nějak musíte přežít". Vědci důstojně poděkovali a vydali se na průzkum místních vinných sklepů.

V noci se za veselého hovoru vraceli do hotelu. Vínem rozpálený tehdy sotva štodesetikilový docent Hládek ihned usnul a začal chrápat. Odporně, jak soudil hubený profesor Vejvoda, který se nemohl zahřát a tedy ani usnout. Po hodinovém drkotání zubama se pevně rozhodl. Vzal si polštář a vlezl k funícimu docentu Hládkovi do postele. Teplo, které pan docent vyzařoval, stačilo bohatě pro oba, a tak zakrátko i pan profesor usnul spánkem spravedlivých.

Ráno je probudila pokojská, která vyděšeně zírala na opuštěnou postel. Když za dvacet minut scházeli po schodech do recepcie, personál se svolával ze všech koutů. S chápavým úsměvem od nich paní recepční vzala klíč... Pana docenta posedl zlý duch žertěrství, praštil svého kolegu do zad a zahlaholil: "Tak, Božka, zaplať pokoj, a jedem!"

Domů se vraceli stejným vlakem, ale každý v jiném kupé. Pan docent musel za pár měsíců ústav opustit pro neseriózní přístup k vědecké práci. A tak se rozešli nejen oba vědci, ale i Velehrady. Páně docentův zamířil do Starého Města, páně profesorův do Mikulčic.

Na planině nad Velehradem se procesí setkala. Oba vědci, kteří se drželi v pozadí, na sebe chvíli nevěřičně mžourali, a tak se stalo, že na cestě osaměli. To povzbudilo uniformovaného příslušníka, který měl patrně na cestě řídit dopravu, aby si vyžádal občanské průkazy. Když všechna nacionálně pečlivě opsal, chtěl projevit trochu lidské shovívavosti: "Tož vy taky dete na Velehrad?"

"Na žádný Velehrad," oáekl zlostně docent Hládek, "ten je přece o patnáct kilometrů dál."

"Jen diletant může přijmout takovouto teorii," rozzlobil se pan profesor.

"Diletant nediletant, ale vám, vážený kolego, už asi měkne mozek ze všech těch funkcí, co děláte..."

"No dovolte!"

"Jaképak dovolte. Jasná senilita, nechte se v akademii vyšetřit, Vás by už mohli v Archeologickém ústavu vystavovat jako exponát," nedal se zastavit docent Hládek. A k dovršení všeho do pana profesora Vejvody trošku, ale jen trošku strčil. Při jeho stáří a nerovném terénu se zdálo, že už už spadne. Dvojí mávnutí rukama znamenalo nejen nabytí rovnováhy, ale i nechtěný úder do brady zmateného policisty.

"Tož už toho bylo dost," zasáhl udeřený, a přetáhl oba vědce pendrekem

Ti strnuli jako kamenné sochy svatých na velehradském chrámu. A strnuli ještě víc, když slyšeli z úředních úst, obrácených k modré obloze: "Bože, já sa na tu službu vyseru. Včít mosím znova ke zpovědi."

Milan Badal:

V Š E D N Í D E N O Š E T Ř O V A T E L K Y S L E P I C

- Hrčí budík. Zase vstávat, soboty, neděle, svátek nesvátek. Táta s děckama ještě spí. Však jsou taky čtyři ráno. Musím jim přichystat něco na snídání... kdyby si tak člověk mohl jednou pořádně pospat... aspoň do deseti, ale to se mně snad splní až v důchodu. Nebo na hřbitově. Nejsou lidi, a slepice chtějí žrát každý den. Tak co nadělám.

A hele. Tady čtu v Rudým právu: Slepice učí bažanty. Někdy i krok zpět může být pokrokem. Musím to vystříhnout a ukázat ženskejm. Pak že nejsou slepice důležitý! Tady to píšou: "Pro tento účel musíme použít takovou technologii, kterou vychováme zdravé, plně kondičně vyvinuté a psychicky nedeformované jedince, kteří budou v přírodě schopní nejen s minimálními ztrátami přežít, ale zapojit se také úspěšně do reprodukce. Způsob, jak toho dosáhnout, je znám a ověřily ho desítky let myslivecké praxe. Je to způsob odchovu s adoptivními matkami, například s kvočnami domácích slepic. A vůbec nemusíme mít pocit, že se jedná o krok zpátky. Poznávání přírodních zákonitostí a jejich uplatňování v praxi je pokrokem, i když nahrazujeme technický prvek přírodním prvkem." Onehdá jsem četla, že v Jeseníkách se unnízdili krkavci. Žerou prej radši oplatky, než zbytky salámů. To se jim ani nedivím. Tuhle mi dala Růžena v kantýně salám a než sem ho donesla do drůbežárny, úplně zezelenal. A to sem s ním běžela! Taky sem to vzala přečíst ženskejm, to o těch krkavcích. Já vždycky říkám: Pták jako pták. Ale slepice jsou slepice. Jsou to kolikrát mrchy pitomý. A strašně smrděj. Člověku to už ani nepříjde, když je mezi nima od rána do večera. V ráciu houkají půl, jestlipak mi zas haranti nevypustili kolo? Ne, dobrý to je. Je to krám těžkej, ale lepší než chodit pěšky. Dá se přeci jen spát o chvílku dýl. A v klidu se nasnídat. -

Horáčková šlape do kopce, před drůbežárnou už musí seskočit a vleče kolo za řídítka. Hadrová taška se svačinou se kývá do rytmu kroků. Už aby byl večer, taška prázdná, a ona se mohla pustit z kopce domů.

Z pootevřených dveří drůbežárny zavane pach stovek slepic

nacpaných do klecí s jedinou životní perspektivou: žrát a snášet vejce.

- Pipinky moje! Nejhorší je ten smrad, když sem člověk vleze. Někdy si už připadám jako ty slepice. Dokud můžu dělat, je to dobrý. Kdoví, co se mnou udělají vlastní děcka, až k ničemu nebudu. Jako s Vánovou. Celej život se dřela a teď je v domově důchodců. Prej je to tam pěkný, říkaj její děcka. No nic, někdy poránu mě napadaj takovýhle věci. Radši se pudu požívat na kuřata, to je něco jinýho. Jsou takový roztomilý. Jako na velikonočních pohlednicích. Běhaj sem tam a neví, co je čeká, chudinky maličký. Buď z nich budou slepice a budou do zblbnutí snášet vejce, nebo dostanou do žrádla granule a budou z nich brojleři. To se jim pak udělaj takový malinký hlavíčky a velký stehna a půjdou na pekáč. Někdy si dělám z naší Mařky srandu, že snad těm brojlerům ty granule žere. Taková je pořád hladová a vypadá nakonec jako voni. Jé, tady se zrovna klubou, vydržela bych se na to dívat celý dopoledne. Ježíšmarjá, jedno leze ze škařoupy a je celý červený! -

Horáčková chvíli ještě vytřeštěně zírá na kuře, které se zbavuje zbytků skořápky. Pak vyběhne z líhně ke kancelářím.

"Předsedo, čest," rozráží dveře s pozdravem, který si předseda oblíbil.

"Co je, Horáčková! Letíte sem jako granát."

"Předsedo, zázrak, vylíhlo se úplně červený kuře. Honem se poďte podívat!"

"Nekecejte, někdo ho prostě nabarvil a vy hned přiletíte se zázrakem..."

"Vážně, dávám se, jak se klube, a najednou ze škařoupy vyleze docela červený kuře. Vevnitř ho přece nikdo nemohl nabarvit!"

"Nemáte poránu tak pít. Čehopak jste si přihnula, co?"

V koutě kanceláře se zmítá smíchy veterinář: "Přestaňte šílet, Horáčková. Nabarvil jsem ho já. Mají přijet z okresu, tak aby měli nějaký suvenýr."

"Ale dyť povídám, že se už vylíhlo červený!" trvá na svém Horáčková.

"Už s tím přestaňte. Prostě den před vylíhnutím se navrtá skořápka a injekční stříkačkou se vtlačí mezi ni a plodovou blánu potravinářské barvivo. Jaký chcete, třeba modrý nebo zelený."

"A nemůže mu to ublížit?" vyzvídá předseda.

"Co tě napadá, ta červená je jenom navrchu. Třetí den začne obrůstat a bude jako ty ostatní."

"Tak vidíte, Horáčková," otcovsky jí domlouvá předseda, "všechno jde prece vysvětlit vědecky..."

"Děláte ze mě vola," práskne oslovená dveřmi.

- Celý dny to jen sedí v kanceláři a vymejší blbosti. My se můžeme udržet apanstvo dělá červený kuřata pro zábavu. Kdyby se radši doktor steral o slepice. Tamhleta v rohu už je celá vyschlá. Čtvrtej den už nenese. Bude asi muset pryč. Fanča jí říkám... -

"Tak co, Fančo, taky na tebe všici serou, co? Jak přestaneš nýst, je konec. Že bych tě vzala k našim slepicím na zahradu?"

- Zkusím to, třeba se ještě vzpamatuje. Bejtá takhle celej život zavřená, to taky není žádněj med. Nechám ji doma proběhnout, něco si nahrabe a uvidíme, -

"Tak poč, malá, neboj se..." strká slepici do tašky a míří s ní ven. Ve dveřích se srazí s několika muži v oblecích, vede je předseda.

"To je jedna z našich nejobětavějších soudružek," informuje návštěvníky.

"Copak to máte, soudružko? Snad si nenesete domů vajíčka?" pokouší se žertovat jeden z nich. Z tašky se ozve nesmělé kdáknutí.

"Ženská nešťastná," rozevívá tašku blednoucí předseda, "ráno lítáte se zázrakem a nakonec kradete slepice. To si ještě vyřídíme!"

Horáčková mechanicky šlape do pedálů. Z kopce to ani není potřeba. Na řídítkách se kýve taška s Fančou, která už ani nepípne.

- To je ale pech. V životě jsem nevzala ani vajíčko, dyť mám doma dost. A teď takováhle ostuda. Jak já teď vypadám. A až se to doví táta a děcka! Fančo, Fančo, cos mně to udělala? Nemohlas držet zobák?! -

Kolo vjede do stodoly. Horáčková s povzdechem sundá tašku a obratně chytí slepici za nohy. Hubené tělíčko sebou několikrát škubne, zatímco hlava už leží u špalku.

114

Milan Badal:

VŽDYŤ PŘECE CHODIT PO VODĚ JE TAK SNADNÉ...!

Sedím u rybníku svého dětství. Jeho břehy ze tří stran volně spadají do vody, strana, u které je největší hloubka, je zakončena betonovým obrubníkem se stavidlem. Lety obrubník porostl řasami, mezi spárami se uchytil svlačec, čapí nůsek a drobná tráva. Od jara do podzimu je kolem rybníka nizounká tráva, taková, jaká roste jen tam, kde se pasou hejna hus. Je to rybník mého dětství a také mého prvního velkého výprasku. Naproti přes silnici stojí uprostřed ovocného sadu domek, ve kterém jsem s maminkou a babičkou bydlel. Dodnes cítím vůni rozkvetlých jablek, nřjazyku mi sládnou malá panenská jablůčka, která se nikdy nekazila, jen se během zimy jejich slupka scvrkávala jako vrásky mé babičky. Bílé kuličky pámelníku v živém plotě u silnice a rudé jeřabiny přilákaly každou zimu hejno brkoslavů a jejich pokřikování se vznášelo tichou zasněženou zahradou jako zvuk stříbrných zvonků vánoc. Branka od silnice se nikdy nezamykala, maminka byla švadlena a tak k nám neustále proudily zástupy zákaznic. Za hezkého počasí býval jsem posílán do zahrady s příkazem nikdy nevstoupit na silnici. Jako dítě, pokud se pamatuji, byl jsem velice poslušný. Ale jsou chvíle, kdy nad touto autoritou zvítězí zvědavost, touha po poznání, a tak jsem jednou překročil nejen zákaz, ale i silnici, a dostal se až k rybníku. Dodnes vidím v óuchu svou tříletou postavičku procházející se po betonovém obrubníku nad vodní hladinou a maminku bez dechu přibíhající z domku. Výsledkem byl výprask, ale i dovolení, po čase ovšem, pod dozorem babičky pozorovat vodní živočichy. Velicí potápníci se proháněli mezi lístky rdesna, občas bylo vidět znakoplavky, vodní pavouky, pijavky, žáby. Vydržel jsem se na ně dívat celé hodiny a lovit do sklenice ze břehu neopatrně se přiblíživšího čolka. K malému nadšení maminky nosil jsem jí hrdě své úlovky a pod jejím vedením jsem se naučil vracet jim svobodu. Nejoslnivější se mi zdál hmyz, který si na široce roztažených nohách kráčel po vodní hladině. Chápal jsem, že jsou živočišné vodní, suchozemští, někteří dovedou létat, ale chůze

po vodě, to bylo něco proti fyzikálním zákonům, které jsem při svém pozdějším vzdělání poznal. Protože děti, a nejen ony, toužívají zhusta po nedosažitelném, představoval jsem si, jak i já jednou vkročím na vodní hladinu. Po letech jsem zjistil, že jedním z mála, komu se to podařilo, byl Ježíš Kristus. Pokusil se ho následovat v Japonsku i jakýsi křesťanský misionář, který k té produkci sezval pohany z širokého okolí. Jeho víra ho však udržela nad hladinou jen dva kroky a tím nenapravitelně podryl vážnost křesťanství mezi pohany. Teologická komise, která vzápětí zasedala, usoudila, že se jednalo nikoli o malověrnost, ale o opovážlivé spoléhání na milosrdenství Boží, neboť kandidát zázraku neuměl ani plavat.

Sedím na břehu rybníka svého dětství a přemýšlím o své touze naučit se chodit po vodě. Po silnici se blíží jakási bíle oděná postava. Světlé vlasy, modré důvěřivé oči, na zádech rozeznávám cosi jako křídla. Že by anděl strážný, který se bojí, abych z rozmrzelosti neskočil do rybníka?

Přichází blíž a hlasem sousedovic Františka se na mne obrací: "Co tady sedíš?"

"Přemejšlím o životě. Nějak málo se mi daří chodit po vodě. Na rybníce to umí každá vodoměrka, a člověk, pán tvorstva, nic takového bez techniky nesvede."

"Tak pojď, zkusíme to," láká anděl František a ~~vst~~ vstupuje přes okraj rybníka. Bez potíží přejde na druhý břeh, ani moc nemává křídly.

"No jo, ale ty seš anděl, a křídla jsou křídla. To všechno tě vždycky udrží nahoře! Ale já jsem jenom člověk!"

Anděl z druhého břehu mává křídlem: "Tak už pojď, neboj se, určitě ti to půjde."

Pokoušení je příliš veliké. Příklad hodný následování. Odvážně překročím betonový obrubník. Podařilo se: V očích mám slzy radosti. Dokázal jsem to, konečně jsem to dokázal! Bez pohromy jsem přešel až k druhému břehu.

Je tctiž šestého prosince.

71

BRANA ZNOVU ODELA SE V KVĚTY

Byl večer Déšť omýval město
ztuhlé v očekávání Šli jsme
směrem k dokům s němou otázkou
jak dlouho ještě Saty stále více
těžkly Kapsy byly plné
posbíraných kapek deště

Před námi brána oblečená v květy
Čára tiché fronty Překročit ji
značí zakusit i mystický pocit Pohled
Marianne řekl jsem - z té strany
méně prší

A byla to pravda

(Antonin Pawlak, 1980)

Mnozí činovníci Solidarity, a to často i ze závodů, očekávají v nedaleké budoucnosti ostrá vystoupení dělníků. (...) Mechanismus takových výbuchů je však čistou alchymii. V žádném případě ovšem nelze očekávat opakování Srpna 1980.

(Z článku Jacka Kuroně Krajina po bitvě, září 1988)

Po několika letech se Polsko opět objevilo na předních stranách světového tisku. Stávky - jedna, druhá, třetí ... Také v Gdaňských loděnicích, kde začal Srpen 80. (...) Nemohou však existovat jednoduché analogie. Jiné je Polsko, jiné jsou nálady, jiná je hospodářská i politická situace v zemi, objevují se noví lidé.

(Z článku Unava materiálu v týdeníku Polityka, 14.5.1988)

V minulém roce Poláci vyslovili v celonárodním referendu nedůvěru vládnímu programu radikální hospodářské reformy spojené s rozsáhlým růstem cen. Zdražování to však nezabránilo. Ceny potravin vzrostly o 40%, benzínu o 60% a nafty o 100%. Zelezníční a autobusová doprava je dražší o 50% a stejně se zvýšily i činže. Ceny alkoholu a cigaret se zvedly o 40%, uhlí je dražší o 200% a elektrický proud stejně jako ústřední vytápění o 100%. Na tato drastická zvýšení cen reagovali dělníci v některých závodech koncem dubna žádostí o zvýšení mezd. Na podporu svých požadavků vstoupili do stávky.

Řetěz stávek začal 26. dubna v Nové Huti u Krakova, mamutím průmyslovém kombinátu, který byl vybudován v padesátých letech jako příkladná stavba socialismu. Vedení kombinátu odmítlo vyjednávat se stávkovým výborem, ale zahájilo jednání s představiteli OPZZ - oficiálních odborů založených po rozpuštění Solidarity, ty nejen neměly nic společného s vyhlášením stávky, ale navíc nezastupují většinu

dělníků. Ani s představiteli těchto odborů však vedení nedospělo ke kompromisu.

Před prvním květnem se vládě podařilo vyřešit situaci v Stalové Voli, kde pracovníci vyhlásili stávkou na podporu Nové Huti. Mluvčí vlády prohlásil, že vláda zaujala principiální stanovisko a nejednala se stávkujícími. Stávka prý skončila bez přijetí požadavků. Opomněl však říci, že vedení závodu přistoupilo na požadavky vznesené předáky oficiálních odborů, které byly, zřejmě náhodou, shodné s požadavky stávkujících.

Prvního května se situace mění. Motorizované oddíly bezpečnosti (ZOMO) brutálně rozhánějí prvomájové manifestace pořádané Solidaritou v řadě polských měst. Uplatňují přitom novou taktiku. Mezi dělníky kráčejí v průvodu i tajní, kteří ve chvíli útoku vytahují ukruté obušky a bijí lidi okolo sebe. Pomáhají zatykat vytypované organizátory pochodu.

V Gdaňsku se koná shromáždění na prostranství před kostelem Sv. Brigity. Do této farnosti spadá i duchovní péče o Leninovy loděnice, v kterých se před osmi lety zrodila Solidarita. Na shromáždění mluví předseda Solidarity Lech Walesa. V sedmdesátých letech elektrikář v loděnicích a člen neoficiálních Svobodných odborů. V srpnu 1980 nejdříve předseda stávkového výboru v Leninových loděnicích, pak předseda spojeného stávkového výboru závodů gdaňské oblasti a vedoucí delegace, která vyjednala s vládními zástupci přijetí požadavků stávkujících a ukončení stávky. Stanul v čele Nezávislých odborů Solidarita a v září 1981 byl v této funkci potvrzen celostátním sjezdem hnutí. Po vyhlášení válečného stavu byl odvezen do internace k sovětským hranicím. Později se směl vrátit do Gdaňska i do svého původního zaměstnání elektrikáře v loděnicích. Za prosazování mírových forem odporu obdržel Nobelovu cenu míru.

Před kostelem vyzývá kolegy k projevům solidarity se stávkujícími v Nové Huti. Neříká jakými prostředky. Ať sami dělníci rozhodnou o formě této solidarity. Žádá však, aby to byla cesta nenásilná.

Shromáždění před kostelem rozhání ZOMO. Při pronásledování demonstrantů vniká pět příslušníků v přilbách ozbrojených obušky a štíty až do chrámu. To je v Polsku, kde policie obvykle respektuje nedotknutelnost církevní půdy, dosti neobvyklé. Tři policisté jsou vytlačeni ven, zbývající dva odzbrojeni a vyhozeni na ulici.

Následující den - v pondělí 2. května - začíná stávka v objektu gdaňských Loděnic V.I. Lenina. Mezi prvními zastavují práci tytéž provozy jako v srpnu před osmi lety. Tak jako tehdy je hlavní brána ozdobena květy a obrazy papeže Jana Pavla II. Nad bránu je zavěšen transparent "okupační stávka".

Prvním vůdcem stávky je devětadvacetiletý svářeč Jan Stanecki. Dokud řídí stávkou on, doufá vedení závodu, že udrží situaci pod kontrolou. Ale když si stávkující zvolí předsedou stávkového výboru Alojzy Szablewského, tato naděje je opouští. Dvašedesátiletý projektant-konstruktor, starší specialista inženýr Szablewski byl totiž před rozpuštěním Solidarity jejím vůdcem v Gdaňských loděnicích. Mezi dělníky je oblíben jako výjimečně čestný a poctivý člověk.

Stávkující kromě prohlášení podpory kolegům z Nové Huti žádají zvýšení mezd o 15-20 tisíc zlotých, propuštění všech politických vězňů a zpětné přijetí kolegů propuštěných za odborovou činnost. Vznášejí však i požadavek zcela zásadní: obnovit legální činnosti odborů Solidarita na území celého Polska.

V 18.15 se v loděnicích objevuje konečně i Lech Walesa. Spolu s ním přichází pater Henryk Jankowski z farnosti sv. Brigity. Vyzývá stávkující ke křesťanské kázni a k zachování střízlivosti.

V tutéž dobu vyhláší své požadavky také dělníci závodů Dolmel a PA-FA-WAG ve Vratislavi.

Na 3. května připadá výročí polské ústavy z roku 1791, které se v Polsku oficiálně neslaví. Tento den je však od výjimečného stavu každoročně dnem otevřených střetnutí. Letos se konají manifestace v mnoha polských městech, m.j. v Gdaňsku, Varšavě, Lublinu a Lodži. Studenti varšavských vysokých škol, stejně jako studenti z Vratislavi, Krakova a Poznaně vyhláší solidární stávku a obsazují budovy svých škol. Stávku vyhláší i mědné doly v Legnicy. Od deseti ráno stávkuje vratislavský PA-FA-WAG. Protest tam končí v 17 hodin, když vedení slíbilo splnit požadavky stávkujících. Na shromáždění stávkujících v gdaňské loděnici mluví Lech Walesa. Vyzývá dělníky k trpělivosti: "Máme dost času".

Rada představitelů inteligence - profesori z vysokých škol i členové akademie věd - posílají dopis místopředsedovi vlády zodpovědnému za provedení reformy Sadowskému a vyzývají jej k jednání se stávkujícími.

Mezitím pokračuje zatýkání, které začalo už v minulých dnech. Z třinácti členů celostátního vedení Solidarity je jich zatčeno již devět. Mluvčí vlády Jerzy Urban vydává podivné prohlášení, v němž ujišťuje, že stávky neohrožují socialismus a nejsou opakováním roku 1980. Tehdy prý byly stávky oprávněné, neboť protestovaly proti chybné politice. Dnes však probíhá reforma a je proto nesprávné protestovat.

Loděnice v Gdaňsku obkličují silné oddíly bezpečnosti, nikomu není dovoleno vejít ani odejít. Mezi stávkujícími zůstává i Lech Walesa. Oficiální odbory OPZZ v loděnicích se staví na stranu vedení a vyzývají dělníky k ukončení stávky. Atmosféru v zemi popisuje poradce Solidarity, poslední žijící vůdce povstání varšavského ghetta Marek Edelman: "Situace je odlišná od roku 1980. Tehdy měli dělníci iluze o vládě, dnes panuje všeobecná deziluze."

Dramatická situace v zemi pokračuje i ve středu. Ráno je odvoláno obležení loděnic, ale stávka zde i v Nové Huti trvá. Na jednání episkopátu na Jasné Hoře je usneseno nabídnout vládě prostředkování mezi stávkujícími a úřady. Nabídka je přijata a tentýž den přijíždějí na obě místa zástupci z řad nezávislé inteligence určení církví jako vyjednaváči. Lech Walesa pronáší v loděnici další projev. Hlásí se v něm ke Gorbačovově myšlence přestavby, posílá pozdrav národům SSSR a vyslovuje naději, že se jeho hlas donese až k samotnému generálnímu tajemníku ÚV KSSS. Co se nezdařilo carům za staletí, se podařilo Gorbačovovi za tři roky. Autentický představitel polských pracujících sympatizuje s ruským vůdcem.

Komise Solidarity, která sleduje dodržování zákonnosti, vydává prohlášení, že obětem represí - případným propuštěným či zatčeným za účast ve stávce - bude vyplácena podpora. Současně žádají členy Solidarity v celé zemi o finanční podporu.

Mezitím pokračuje namáhavé jednání v PA-FA-WAGu mezi samosprávou a vedením závodu. Další jednání se vedou také v Bydhošti, v Lodži a v Katovicích. Ve Varšavě se koná studentské shromáždění, na němž je ohlášeno na další den jednodenní stávka univerzity.

Mistopředseda vlády Sadowski prohlašuje, že je ochoten mluvit s Walesou, ale jen jako se soukromou osobou a to ještě jenom tehdy, až skončí stávka. Mluvčí vlády Urban současně obviňuje stávkující z provádění teroru.

V Nové Huti vyzývá ředitel v patnáct hodin dělníky, aby opustili závod. Oznamuje, že přistoupil na požadavek zvýšení mezd a že jim bude přidáno deset a půl tisíce zlotých. Jenže stávka mezitím přerostla čistě ekonomický protest a stávkující proto zůstávají. Večer vjíždějí do závodu dva nákladní automobily, které se zdají být upraveny jako obytné základny větší skupiny osob. Současně dostávají nemocnice v Krakově příkaz zdvojnásobit zdravotní pohotovost. Čeká se přísun většího počtu raněných.

Nejhorší obavy se potvrzují už za několik hodin. Ve čtvrtek po druhé hodině ranní je za pomoci obrněných vozidel prolomena brána a podporován výbuchy ohlušujících granátů vniká do závodu oddíl cvičený pro boj s teroristy. Provádí útok na spící neozbrojené dělníky. V této akci, o níž mluvčí vlády prohlásí, že proběhla v klidu a nikomu nebyl zkriven ani vlas na hlavě, je osm dělníků stlučeno do bezvědomí a čtyřicet utrpí vážná zranění - zlomeniny nohou, rukou ap. Zatčeno je asi sto dělníků mezi nimi někteří členové stávkového výboru. Ostatní jsou podle svědectví očitých svědků bití a nuceni v kleče podepisovat prohlášení, že se vrátí do práce. V nastalém zmatku však příslušníci odvádějí své spolupracovníky - agenty provokatéry.

Odlišně se vyvíjí situace v loděnicích. Jsou opět obkličeny a ředitel ráno vyhláší zastavení práce do odvolání. Nestávkující dělníci mají nárok na placenou dovolenou. Polská tisková agentura hlásí, že se zvažuje smysl další existence loděnic. Církev je zaskočena zásahem v Nové Huti. Jejím vyjednávačem nebyl poskytnut čas na jakékoliv smysluplné jednání.

Polsko je akcí v Nové Huti ohromeno. Vzniká nová spontánní vlna protestů. Krátce zastavují práci někteří dělníci v dalších loděnicích a v gdyňském přístavu. Stávku vyhláší dopravní podnik ve Štětíně. Varšavská univerzita vstupuje do solidární stávky. V osm hodin ráno se nad hlavní bránou objevuje nápis "Univerzita J. Pilsudského". Pod tímto nápisem jsou vylepena hesla proti cenzuře, o solidaritě s dělníky a požadavky zvýšení stipendií, registrace Nezávislého svazu studentstva a Solidarity aj. Bránu stráží studenti s červenobílými páskami označenými NZS (Nezávislý svaz studentstva). Na protější bráně Akademie krásných umění se objevuje nápis "Akademie je s vámi". V Poznani se shromažďují studenti a předkládají řadu požadavků na podporu dělníků i ve vlastní věci. Do čtyřadvacetihodinové okupační stávky vstupují studenti a vědečtí pracovníci vratislavské univerzity. Nejzávažnější je však to, že práci v Nové Huti se nepodařilo obnovit. Část dělníků znovu vstupuje do stávky, část zůstává prostě doma.

V pátek 6. května je pracovní absence v Nové Huti i podle oficiálních zdrojů odhadována na 30 - 40 %. Už při 20 % je huť paralyzována. Stávkující tu ustavují nový stávkový výbor. Polský episkopát vydává prohlášení ostře odsuzující útok na stávkující. Ředitel hutního kombinátu oznamuje, že pracovníkům budou zvýšeny platy průměrně o deset a půl tisíce zlotých.

V Gdaňsku je zesíleno obkličení loděnic. Ve třináct hodin má začít jednání zástupců dělníků s vedením. Stávkující

prohlašují, že jsou ochotni ustoupit od všech požadavků s výjimkou požadavku legalizace Solidarity. K jednání však zatím nedochází. Místo toho ředitel opětovně vyzývá závodním rozhlasem stávkující, aby opustili loděnice. Stávkový výbor vydává prohlášení. Říká, že jedinou cestou z rostoucí krize je radikální hospodářská reforma. Zásadním krokem musí být legalizace Solidarity.

K přelomu v gdaňské stávce dochází v sobotu. Do loděnic je vpuštěn místní biskup Tadeusz Goclowski. Ten později jedná i s velitelem sil ministerstva vnitra v Gdaňsku brigádním generálem Jerzym Andrzejewským. Žádá pro dělníky povolení dodávek jídla a hygienických potřeb. Biskupovi se daří zprostředkovat zahájení jednání. Vedení nabízí zvýšení platů o patnáct tisíc, slibuje záruky bezpečnosti pro stávkující, odmítá však jednat o obnovení Solidarity.

Vůdce stávky Szablewski vydává prohlášení k občanům Gdaňska. Obviňuje vládu, že je hluchá k výzvám lidu, a říká, že Solidarity nechce vládnout, chce jen bránit zájmy pracujících. "Vláda se již mnohokrát přiznala k chybám, vždy však na ně doplatil lid".

V neděli po mši se před kostelem sv. Brigity shromažďuje na sedm tisíc příznivců Solidarity. Správce farnosti kněz Jankowski vyzývá vládu, aby dovolila dodat do loděnic potraviny. Adam Michnik vyzývá obyvatelstvo k podpoře stávkujících, kteří bojují za celé Polsko.

Arcibiskup Glemp přijímá člena politbyra Barcikowského, který přináší omluvu úřadů za užití síly v Nové Huti před ukončením mise církevních prostředníků.

Vedení loděnic v Gdaňsku zatím přerušuje jednání s dělníky, bere zpět svůj návrh na zvýšení mezd a vyzývá stávkující, aby opustili závod. Zdá se, že krize dostoupila vrcholu. Není jasné, zda tento dojem byl vyvolán záměrně, nebo jestli je obrazem chaosu na nejvyšších místech. Každopádně se však situace již o několik hodin později opět zcela mění. Do loděnice telefonuje ministr vnitra arm. gen. Kiszczak. Mluví přímo s církevním prostředníkem advokátem Sila-Nowickým. Nabízí dělníkům okamžité zvýšení mezd o 15 tisíc a záruky bezpečnosti, rezignují-li na ostatní požadavky. Je to poprvé co do jednání vstupuje člen politbyra. Stávkový výbor znovu jedná, má-li se zřítí požadavků na legalizaci Solidarity. Kiszczak telefonuje ještě několikrát během večera a slibuje propustit část politických vězňů mezi nimi i právě odsouzené členy vedení Solidarity Lise a Onyszkiewiczze. V nové situaci je obnoveno jednání s vedením loděnice. Diskutuje se o možnosti začlenit příslušníky stávkového výboru do samosprávy loděnic. Rozhovory trvají od 21 h do 4 h ráno. Stávkový výbor přijímá Kiszczakovu nabídku a rozhoduje ukončit stávkou. Požadavek Solidarity, říká ráno Walesa, má být rozložen do delšího časového období. S tím však nesouhlasí ostatní stávkující. Osmdesát procent přítomných žádá pokračovat ve stávce a trvat na požadavku Solidarity. Toto stanovisko prosazují zejména nejmladší pracovníci, kteří přišli do loděnic v posledních osmi letech a nezažili proto už dobu legální existence Solidarity v loděnicích.

V pondělí ráno tedy oznamuje stávkový výbor vedení loděnic rozhodnutí většiny pokračovat ve stávce. Ministr vnitra znovu telefonuje a navrhuje vytvořit smíšenou komisi se zástupci stávkujících, která by jednala o všech požadavcích ovšem kromě obnovení Solidarity.

V Nové Huti trvá absenční stávka třetiny dělnictva. Stávku vyhláší další průmyslový podnik traktorová továrna Ursus ve Varšavě. Stávkující žádají legalizaci Solidarity, Nezávislého svazu studentstva a prohlašují podporu stávce v Gdaňsku. Zpráva o tom je velkým povzbuzením pro dělníky v loděnicích. Vracejí se ti, kteří stávku ukončili, a počet stávkujících opět přesahuje tisíc osob.

Stávka v Ursusu však trvá jen jeden den. Úřady tentokrát reagují rychle a zahajují okamžitá jednání se zástupci stávkujících. Ti oplátkou přerušují stávku a obnovují práci. Hrozí však, že ji opět zastaví, pokud rozhovory uváznou na mrtvém bodě.

V Gdaňsku přesvědčuje předseda Solidarity Walesa své kolegy, aby ukončili stávku. Když s tímto návrhem vystupuje, je devadesát procent zúčastněných proti. Když končí svou řeč, má již souhlas většiny. V úterý 10. května v osm hodin večer stávka v Gdaňsku končí. Po devíti dnech se otevírá hlavní brána a vychází monumentální pochod v jehož čele je nesen dřevěný kříž. Kordóny ZOMO se rozestupují a uvolňují průchod. Občané Gdaňska provolávají dělníkům díky, skandují: "Není svobody bez Solidarity" a sypou na průvod květy.

Dělníci míří do kostela sv. Brigity. V ústřety jim přichází Adam Michnik, který v posledních dnech vykonával funkci mluvčího stávky a objímá se s Walesou. Přivítat dělníky přichází i páter Jankowski, který pro ně o chvíli později slouží děkovnou mši, na niž přijíždí i biskup Gocłowski. "Dokázali jste, že jste svobodní", říká Jankowski v kázání.

Po dnech plných očekávání i strachu z reakce moci, po desítkách hodin náročných diskusí, rozhovorů i jednání s vedením, po odmítnutí už dojednaného kompromisu, zdá se být jednání stávkujících nepochopitelné. Ale je nepochopitelné jen zdánlivě. Dělníci se rozhodli nepřijmout takový kompromis, v němž by se zřekli Solidarity. "Jsme ochotni vzdát se všech bodů, bude-li splněn požadavek legalizace našich odborů", prohlašovali v průběhu stávky a teď svá slova dokázali nedvojznačným gestem. Ještě včera jim ministr vnitra nabízel záruky a zvýšení mezd. Odmítli. "Rozhodli jsme se k suverénnímu kroku opustit loděnice bez dohody s vládou na základě suverénního rozhodnutí. Tentokrát se nezdařilo zvítězit. Neodcházíme triumfálně, ale odcházíme se zvednutou hlavou." Píše se v posledním prohlášení stávkového výboru, které končí "Zůstáváme věrni heslu naší stávky - Není svobody bez Solidarity!"

Dělníci přiznali, že nezmohli, ale ani vláda, pokud si uvědomuje velikost jejich rozhodnutí, se nemůže cítit vítězně. Dělníci totiž neodešli poraženi. Jejich činnost zakončení stávky - je projevem jejich obdivuhodné morální síly a státnické moudrosti a rozvahy vůdců stávky.

Stávky v Nové Huti a Gdaňsku vyvolaly vlnu solidarity na dalších místech, i když rozsah těchto akcí nedosáhl rozměru událostí léta 1980 a vláda proto nebyla přinucena přijmout dělnické požadavky. I tak se však uskutečnily desítky solidárních shromáždění a krátkých stávek na vysokých školách i v různých podnicích. Na podporu stávkujících vystoupili významní představitelé kultury a inteligence. Protest skupiny členů bývalého svazu novinářů proti způsobu, jak o stávce referuje tisk, otisklo dokonce Życie Warszawy. Požadavky stávkujících podpořila i církev.

Spoluobčané gdaňských dělníků jim projevovali účinnou

pomoc. V kostele sv. Brigity vybrali pod nápisem Pomoc stávkujícím denně na milión zlotych. Celkem tu přispělo padesát tisíc dárců, kteří nosili kromě peněz i deky, potraviny, lístky na maso a na benzin. Do loděnic byly policejním obležením propašovány potraviny o hmotnosti přibližně čtyři tuny. Zasluhu na tom měli chlapci ve věku 10-15 let, kterým stávkující říkali klokani. Přiběhli s balíkem jídla ke zdi loděnice, vyskočili na ni, předali potraviny a stejně se dostali zpět.

Čas stávkujícím pomáhali krátit herci a konaly se i přednášky z polské historie. (Přednášeli je i církevní vyjednávači v době, kdy vedení přerušilo jednání). Vycházel pravidelný časopis Rozvaha a Solidarita. Pokud se do loděnic dostal kněz, sloužily se mše svaté. K tomu dělníci vyrobily velký dřevěný kříž, který nesl tři letopočty: 1980, 1981 a 1988. Docházelo i k humorným situacím. Stávkujícím někdo hodil přes plot živé kuře, které na sobě mělo napsané pozdravy. Dělníci se chystali kuře upéct, ale Walesa, který byl u toho, jim to nedovolil s vysvětlením, že nesnáší zabíjení, a směrem ke kuřeti dodal: "Máš štěstí, kuře, že jsi narazilo na Lecha Walesu".

Příslušníci ZOMO trávili čas před loděnicí po svém. Několikrát provedli fingovaný útok na brány loděnic. V prostřed noci začali tlouci obušky do plechů a rozsvítili reflektory. Když stávkující vyběhli v očekávání útoku a běželi bránit vstupy do objektu, popřáli jim dobrou noc. Jindy zas začali křičet megafony Solidarita je gestapo, což měla být zřejmě nepřiliš nápaditá odpověď na pokřik gestapo, gestapo, kterým je Poláci častují, když je mlátí obušky při rozhánění demonstrací. Ale vyskytly se i jiné případy. Příslušníci ZOMO sehráli se stávkujícími u jedné brány několik zápasů ve volejbalu (místo sítě byla brana). Hra skončila na příkaz důstojníka, který ji svým podřízeným zakázal slovy: "Nemůžete hrát s nelegálním týmem".

V průběhu stávek obvinil mluvčí vlády stávkující několikrát z násilí ba i z terorismu. Pro taková tvrzení však chybějí jakékoliv důkazy. Naopak, dělníci stále zdůrazňovali, že chtějí jednat. Vláda však zatvrzele setrvala v postoji zaujatém po vyhlášení válečného stavu. Výstižně to komentoval v předposlední den stávky Adam Michnik: "V Nicaragui komunisté jednají s opozicí přesto, že ta do nich střílí. V Afghánistánu komunisté jednají s opozicí přesto, že ta do nich střílí. A u nás komunisté s opozicí jednat nemohou? Je to snad proto, že do nich nestřílíme? To by byl přece hrozný závěr."

Stávky ukázaly na jedné straně vůli pracujících v Polsku prosazovat své požadavky a současně i jejich rozvážnost, na druhé straně izolovanost vedení země od problémů národa a zejména jeho neschopnost dosáhnout realizace vlastní politiky jinak než pomocí síly. Polské úřady stále dávají najevo, že neumějí zlepšit situaci v zemi. Napětí, které vyšlo najevo v posledních týdnech nijak nepolevilo. Situace je i nadále kritická. Polský květen 88 nic nevyřešil a nic neukončil. Čas ukáže, zdali něco nezačal.

Jan Otava

Eva Kantůrková

Valivý čas proměn

Dvacet let je pro člověka dlouhá doba, pětina staletí a třetina dospělého lidského života. Posledních dvacet let v Československu je doba zlomová, ale nedalo by se napsat, že zlom vedl jen k horšímu. V slavné pasáži knihy K majáku Virginie Woolfová popisuje, jak pro přítomnou chvíli téměř neznatelně, v delším období však dalekosáhle působí čas: v opuštěném domě prach usedá, zrcadla slepou, věci tlí, dřevo se rozesychá, prostor ovládnou pavouci, vítr zanáší smetí a listí, plevel všude prorůstá. Dům v knize Virginie Woolfové opustili lidé, naši zem opustila volnost; pod tvrdou kůrou umrtveného veřejného života, pod tuhým fóliovým obalem ideologického života předstíraného tu čas trvá taky tak plíživý: pohyb se děje neznatelný, krátkými, kratičkými posuny, jež si ani neuvědomujeme, posuny zjizvitelnými většinou až poté, když už se v nás uskutečnily, čas i pohyb polevědomý, tichost změn v mentalitě a názoru, v některých oblastech dokonce slovně nevystopovatelných. Navenek mlčení, jež pod sebejistým povrchem hrubé moci doutná do změn.

Nechci psát o tom, jak se za dvacetiletí -tedy oproti stavu v roce 1968 a oproti tehdejšímu plánům a nadějím - republika pokazila; to je evidentní, co všichni vědí, není až tak důležité. Raději bych se pokusila postihnout ono plížení času v nás. Sám v sobě se jistě člověk nezměnil, neztratil svou tvořivost, naději, vůli, talent, představivost, znalosti a um; ale právě proto, jak toto vše hodnotné naráželo na nemožnost uplatnit se, museli jsme každý, někdo víc, někdo máň, každý podle svých předpokladů a postavení, pronikat za dveře třinácté komnaty. V plížení času rostlo poznání, ona hlavní a optimistická jistota, díky níž nikdy není nic úplně ztraceno, neboť vždy existuje, co nového bys poznal a zařídil svůj život podle toho; a snad právě v bezmoci se poznání otevírá k podstatnému.

Vnější zpodobení by se omezeně posun, ono oddělování, ona "disidence" daly vyjádřit dějovou zkratkou, sloganem téměř: z loajálního občana vězněm režimu. Na první pohled zpodobení dramatické, nedokáže ale vyslovit, jaký druh loajality to byl a jakým druhem vězně se někdejší loajalista stal. O velice silné a početné části mojí generace by se dalo říci - aspoň tak to mohu odvodit z životních osudů mých středoškolských i vysokoškolských spolužáků a přátel -, že čas jejího životního rozběhu souzněl s dobou; z vysokých škol jsme vycházeli v půli padesátých let a vlastně s čistými rukama, protože revoluční teror probíhal v době, kdy my byli příliš mladí a nevlivní, abychom se ho mohli zúčastnit, vstupovali jsme tedy do hotových poměrů, ale naštěstí pro nás už s prozřelým rozumem, neboť v době počátků naší dospělosti se daly otřesy v Sovětském svazu, v Maďarsku, v Polsku. Viděla jsem na vlastní oči v šestapadesátém roce Poznaň, můj muž studoval v Moskvě v době XX. sjezdu. Byli jsme tedy silně kritičtí, současně jsme ale měli všechny výhody nástupnictví: revoluce, ať jsme si to uvědomovali nebo ne, vyklestila prostor pro naše uplatnění. Tento fakt bude jednou příčinou traumat mnohých z nás, ke cti většiny svých přátel musím však říci, že ony dvě hlavní okolnosti svého společenského vřazování, možnost uplatnění a kritičnost, udrželi v rovnováze: výhod jsme užívali, bylo vlastně nemožné jich neužít, neboť generace otců si nás předcházela, ale přičilo se nám je zneužít. Možnosti jsme užívali podle talentu, znalostí a schopností a fungovalo v nás taky svědomí, středem zájmu naší kritické opozičnosti jsme nebyli tak my sami, my byli zabezpečeni, jako spíš lidé revolučním terorem postižení. Naše kritičnost byla ochranou naší mravnosti a do společenských vazeb jsme vstupovali s vyhraněným idealismem, odmítali jsme se identifikovat s komunistickými - jak se tehdy říkalo - přehmaty; nesení však dobou, byli jsme k režimu loajální, nenapadlo nás přát si jeho pád, přáli jsme si pouze jeho ideální správnost; byli jsme loajální opozičníci, a to bez rozdílu, zda jsme byli nebo nebyli členy strany. Ostatně vnější opozice byla v té době nemožná, byla buď zdecimovaná nebo rovnou v lágrech a vězeních. A zavíralo se i za nebořivé výtky, nejen za přímé nepřátelství. Ještě v šedesátém šestém roce, v době už z části probudilé, se konal politický proces se spisovatelem Janem Benešem, a to pouze za to, že dopisoval do exilového časopisu.

Začala jsem psát poměrně pozdě, bylo mi už skoro třicet; byli

jsme dlouho s mužem vlastně chudí, nenapadlo nás udělat lacineou kariéru; a nebyla to naivita, takový byl trend doby. A přece dodnes pociťuji šedesátá léta, kdy jsem se držela za tím, co chci a co umím, jak šitá mi na kůži. Zažila jsem i neúspěchy a bolestivé pády, měli jsme v rodině politického vězně, mému otci se o režim rozbila životní existence, ale přesto jsem nikdy nepocítila odstrčenost: bylo dost možností a kdo uměl a chtěl, kdo měl silnou vůli a nadání, uplatnil se. A začínalo to platit, i když ve stížené podobě, i pro bývalé vězně a lidi předtím pronásledované. Čas se otevíral přirozenosti. Generace mi taky byla vzájemnou operou, téměř všude byl někdo, kdo smýšlel a cítil podobně, byla to však opora i k sobě silně kritická a v hodnotách nesmlouvavá. Tak jsem během pěti let vydala čtyři knihy a napsala několik scénářů a nemusela jsem mít obavu, že pronikám s něčím umělecky nekvalitním, že vzpěra, o kterou se vzájemně opíráme, je neprincipiální protekcí, tak jak se toho dožila v oficiálních strukturách mladá generace dnešní.

Nápor a rozběh kritického myšlení a vidění skončil nárazem do zdi, přišel 21. srpen. Ještě slyším strašidelný hukot přistávajících antonovů nad Prahou, vzbudily mě drnčící okenní tabule. Rozhlas dosud vysílal a řekl, co se stalo. Můj muž byl na televizní reportáži v severních Čechách, prodíral se s natáčecím vozem ruskými kolonami a projeli bez úrazu do Prahy možná jen díky tomu, že jeho ruština měla dobrý přízvuk. Seděli jsme se synem do rána na posteli, tiskli se k sobě a třásli se vnitřním napětím. Ráno jsme opustili byt, ulice tomu přihlížela s porozuměním; muž odešel vysílat z tajných televizních studií proti okupaci a když jsme se loučili, nemohli jsme vědět, jestli se živí nevidíme naposledy.

Skutečnost se naráz objevila nahá, bez okras iluzí a ideologií, v celé necenské zdeformovanosti: vnitřní opozice je příliš slabá, než aby dokázala reformovat sovětský typ socialismu, a daleko nejsilnější nadě vším, i nad socialismem, stojí imperiální ^{sovětský} zájem. Po 21. srpnu bych jistě naši loajalitu nesla tíž, nesla bych ji jako vinu, kdyby bývala nebyla od začátku kritická; ale právě že byla kritická, došlo k otevřenému střetu; z naší nástupnické generace se téměř bez výjimky stala generace pronásledovaná, vyřazená z posloupnosti a návaznosti vlivů i dějů, generace přeskočená; jako kdysi revolucionáři nás, konzervativci si začali pěstovat a předcházet generaci nejmladší. Lidé postižení už předtím v padesátých

letech neprožívali nic nového, lidé postižení 21. srpnem mohli cítit něco jako vyhnání z ráje: deziluzi o jejich dobře míněných záměrech provázal i hluboký existenční pád. A přece si nemyslím, že to byl vlastně dějinný trest za minulé nástupnictví; i zničením této opůzice utrpěla celá země.

Nerada užívám svého ženského intuitivního vědomství, vypadám moc jako sýček, ale i k možnostem roku šedesátého osmého jsem byla od začátku skeptická. Ne že bych si rovnou přála pád režimu a věděla, že se to nesplní; byla jsem naopak tím spíš loajálním občanem, že naše kritika vrcholila a že se prvně po dvaceti letech mohli veřejně ozvat lidé jimi, než komunisté. Nedůvěřovala jsem ale možnostem Československa vymanit se osamoceně z mocenského vlivu Sovětského svazu. Jsme příliš malá země, na místě v Evropě příliš strategicky důležitém; a taky, o tom se píše málo, jsme země i národnostně rozlomená: pád Pražského jara vyhovoval nejen Brežněvovi, ale taky ambiciózní politické reprezentaci Slovenska, pro niž byl Alexandr Dubček jen dobrým trojským koněm.

A přece byl šedesátý osmý rok mým šťastným rokem. Nepamatuji se, že bych ještě kdy pracovala tak intenzivně; i to bylo výrazem skepticismu, snažili jsme se stačit vše, co se v rozmáchlých poměrech stačit dalo, a stačit do dřív, než se naplní všechny hrozby, které nás obcházely; ale byla to intenzita i ubolařená, protože jsme naplno dělali, co jsme dělat chtěli. Začátkem roku mi vyšel román *Smuteční slavnost* a barrandovské studio mi nabídlo jej zfilmovat. Na scénáři jsem s režisérem Zdenkem Sirovým pracovala celé jaro, ustavičně pod dvojím tlakem: jednak, že nesmíme propást příležitost, když studio, které patří státu, je ochotno poskytnout nám prostředky na film, jako jónáš, a pak to byl tlak vlastní látky: film se měl točit černobíle, byl to baladický příběh a černá a bílá měly výtvarnou funkci; musel se tudíž točit v zimě, a to byl vážný důvod, aby byl scénář hotový a přijatý do podzimu.

Jak známo chytrí Češi vysočanským sponovým sjezdem způsobili, že se sovětský přepad nezdařil stoprocentně, Brežnev musel svoje zajatce propustit a nachystaná garnitura se v prvním kole neodvážila převzít moc; a v těchto zvláštních měsících, když už vše bylo rozhodnuto, ale rozhodnuté se muselo realizovat postupně, dokonce rukama těch, kteří vládli před srpnem, jsme začali natáčet. Pro estetickou krásu krajiny zvolil režisér Vysošinu, kraj chudý a tvrdý,

studio najalo statek ve vesničce nedaleko Pelhřimova; a když se kraje rozkřiklo, co natáčíme, lidé se zdaleka sjížděli do komparsu; ale ne pro tu stovku honoráře. Film vypráví o smrti mŕže, bývalého sedláka, vystěhovaného z rodné vsi, protože se bránil kolektivizaci; jeho žena si vymŕže na úřadech, doposud ovládaných lidmi, kteří je vystěhovali, aby mohl být pohřben do rodinné hrobky. Přiveze mrtvého do zničeného stavení; vystaví ho na dvoře ve vyvýšené rakvi; a smuteční kondukt jej doprovází bíločernou zimní krajinou. Jeden bývalý sedlák, taky vystěhovaný, přijel až zdaleka a prosil, aby i zadarmo mohl jít ve smutečním průvodu, pociťoval to jako osobní zadržování. I dechovku jsme angažovali místní, neprofesionální, maličko vrzavou, s falešnými tóny. A mohli jsme přemýšlet o tom, co je iluze a co je skutečnost. Země byla okupovaná a všichni jsme věděli, že nadlouho; a přece jsme nepociťovali nic iluzivního na tom, že lidé vzdorovali jen za rakvi filmovou. Od místních funkcionářů o tom došla stížnost i do Prahy, ale film jsme dokončili; bohužel ne tak brzy, aby se ještě stačil promítat. Je s mnoha jinými zavřen v trezoru a barrandovské vedení jej prý promítalo, když chtělo sovětským delegacím dokumentovat, jaká že to byla v Československu kontrarevoluce; poslední roky už nemohou filmy z trezoru promítat ani jim. Film Smuteční slavnost je prý dosud živý, režisér Zdeněk Sirový jej považuje za svůj nejlepší.

- - - - -

Tak jsme se nárazem a potom drobnými posuny stále hlouběji a bytostněji oddělovali. Nejviditelnější a taky nejsnazší bylo oddělení institucionální. Jsou známa vysoká čísla postižených lidí, pro jejich vyřazení z institucí, úřadů, vědy, průmyslu a škol země dosud zkomírá. Většina vnitřní opozice byli členové strany, mnozí sami vystoupili, ostatní byli vyloučeni; při prověrkách se kladla jediná a symptomatická otázka: souhlasíš nebo nesouhlasíš se vstupem vojsk? Všechny struktury nově vzniklé byly postupně zničeny, a to až do hloubi správy průmyslu a zemědělství, zemi obalila neprostápná a sebepodporující policejné byrokratická vrstva. Avšak nelíčím postihy a úpadek, líčím oddělování.

Lidé, kteří zůstali jen na stupni oddělování institucionálního, dodnes své vyřazení cítí jako křivdu, která jim zkažila život; a ti

hlavně setrvávají v iluzi, že socialismus je možné vytvářet demokratický i za komunistické politické nemovlády, shora, z vůle "progresivního" vedení. Dneska si slibují obrození i od Gorbačovovy politiky. Fakticky, a za těch dvacet let přesvědčivě, zničení vnitřní opozice prokázalo neschopnost komunistického socialismu liberalizovat se pouhou osvětlenou silou, vzniklou a působící uvnitř strany; bez pluralismu a jeho sociálních podmínek se může zem sunout jen dál do otroctví a zaostalosti. A tak to kladně, co v sobě "vyhnání z ráje" mělo, podle mého spočívá hlavně v tom, že se někdejší kritičtí lojalisté konečně ocitli ve stejném společenském postavení s ostatní většinou národa, ba vlastně v postavení nižším: z vysokoškolských profesorů, ředitelů podniků, tajemníků, redaktorů, vědců se v lepším případě stali subalterními úředníky, v horším dělníky, a v nejhorším pomocnými silami, jako myči oken, hlídači, topiči. To snad jediné bych brala jako trest za někdejší vyvolanost; to ale, že vyvržení z roku 1948 se pomísili s vyvrženými roku 1968, tento nový fakt, tuto novou skutečnost, bych pokládala za příležitost ke konverzi hlubší, než byla ona lojální kritika předchozích desetiletí.

Nejsem založením autor bestsellerů, víc mě zajímá to, co píšu, než za jak výhodných okolností to píšu a jaký to může mít vnější ohlas; ale i tak, kdyby pokračovaly poměry, jak se vytvořily v šedesátých letech, bych asi dosáhla jistých úspěchů a známosti. Takto mi ještě vyšel román Po potopě, ale už nebylo, kdo ho recenzovat a nakonec jej vyřadili z knihoven: námět "po potopě" se v knize týká hrdina duševního selhání a nového nabrání odvahy žít, cenzor si obraz potopy spojil s převrácením roku 1948, s dobou, do níž je kniha časově situována; jak se v Čechách říká, každý Cikán hádá podle svojí plamty. A abych dokumentovala, jak nízká mstivost ovládala rozhodování nových vládní: celý náklad méj novely Pozůstalost pana Abela poslal tajemník Jan Fojtík do stoupy za to, že můj muž podepsal protestní petici za prvního zas politického vězně, svého kolegu a přítele novináře Vladimíra Škutinu. A naráz nebylo časopisu a nebylo nakladatelství, které by ode mě otisklo řádku. To si nestěžuji, jen uvádím čtenáře do situace. * V našich případech totiž nešlo o to, vyrovnat se s nepříznivými poměry. Tak dobře na tom nebyli ani lidé politicky nespotižení, každý si musel najít nové východisko, jak dál žít. Lidé přímo nepostižení si to za těch dvacet let vyřešili odklo-

nem do soukromí; režim se s tím smířil, lidé společensky lhostejní jsou mu milejší, než lidé neklidní. A mnozí odešli do emigrace.

Pro mě emigrace nebyla; a kdo tu zůstal, začal se potýkat s paradoxním mechanismem, pro člověka žijícího v normálních poměrech naprosto nepředstavitelným. Totalitní uspořádání společnosti ovládá každého člověka do nejmenších podrobností: k jakému může jít zubaři, jaké si může koupit boty, zda na neděli bude zrovna maso vepřové nebo hovězí, chleba chutný nebo nechutný, jestli má kde bydlet, jestli děti mohou studovat, jestli může vycestovat, jestli, jestli, jestli. Za každou tuto, jak to moc nazývá, "vymoženost" se platí poddanstvím. Východiskem pro tento způsob vlády je naprosto zrušné myšlení. Když dávali mojí přítelkyni výpověď z redakce a ona se bránila, že podle ústavy má právo na práci, zasmáli se a řekli, to právo že má, ale nikde není v ústavě psáno, že se nemůže živit jako uklízečka. Od jednoho dnešního profesora literatury na univerzitě, člověka, který pro svou omezenost neměl v šedesátých letech šanci vyšvihnout se jinde, než jako aparátnický úředník, jsem si přečetla v recenzi knížky mladého spisovatele výtku, že nedobře, ne ve prospěch společnosti, naložil se svým talentem; spisovatelův talent, psal tento pěstitel literatury, patří společnosti a spisovatel společnosti odpovídá za to, jak jej použije. Podle zásad tohoto novodobého otrokářství může "společnost", jak tato příživnická vrstva nazývá samu sebe, talent i nepoužít a poslat nadanou literární kritičku mýt schody. Situace je ovšem složitější o to, že i v lidech, kterými systém takto disponuje, vzniká příslušná psychologická deformace: když nemohou uplatnit svou samostatnost a podnikavost, když se svými talenty odvíjejí od státu, začnou své požadavky namísto na sebe klást na stát; a státu tak vlastně v jeho ovládní vycházejí vstříc.

V této uzavřené společenské vazbě jsem se z počátku snažila uchytit i já. Záleželo mi nejvíc na třech věcech, aby se režimu nepodařilo mého muže zproletarizovat, abychom příliš neohrozili děti, které ještě studovaly, a abych si uchránila možnost psát. Redakce a dramaturgie byly sice rozmetány, ale zas ne tak úplně, aby zakázaní autoři nemohli publikovat aspoň na cizí jméno. Nikoli pod pseudonymy, na to by se při centrální evidenci všech vyplácených honorářů shadno přišlo, ale pod jmény druhých lidí. Někteří přátelé tímto způsobem publikují dodnes, znám dokonce případ, kdy byl falešný

autor na podkladě cizí pěkné knihy přijat do svazu spisovatelů, za přísného utajení autora skutečného, samozřejmě. V těchto autorských džunglích se jednou literární historikové těžko vyznají, a zákony džungle panují v tomto způsobu vydávání i v dělbě honorářů. Dělí se různými podíly, podle toho, jak si falešný autor svého jména cení a jak odhaduje riziko podnikání; taky se stalo, že si falešný autor nechal honorář celý, když skutečný autor se proti krádeži nemohl nijak bránit. Měla jsem několik falešných autorů, byli to přátelé a nebrali nic, jen jeden bral deset procent; ten byl natolik roztomilý, že přestože mu dělalo potíže napsat prostý dopis, během zkoušek a hlavně při premiéře, na niž jsem i pro něj koupila kytici, získal tak příjemný dojem o snadnosti stát se dramatikem, že mi pak i radil, jak líp psát dialogy.

Mým hlavním falešným autorem byl velice dobrý přítel, nadaný režisér, už nežije. Hlásíval se do telefonu: "Tady tvůj agent 007". Je mi líto, že ani teď ho ještě nemohu jmenovat a poděkovat mu. Za různé ideologické hnusy, které ho v divadle nutili režisovat, si hledal jako vyrovnání snesitelné texty a taky zvolil text můj a popsal jej. Byli jsme šťastně nalezená dvojice, měli jsme podobné vidění věcí a příbuznou poetiku; představení, které z naší spolupráce vzešlo, bylo dost zdařilé, je dokonce nafilmované. Celé divadlo, až na ty, kteří nic vědět neměli, bylo zasvěcené, a tajuplnost a i nebezpečnost podniku provokovala herce, kostymérky a kulisáky k mimořádnému výkonu. Prožívali jsme cosi, co až za několik let, teprve v souvislosti se vznikem Charty 77, popsal filosof Jan Patočka jako solidaritu otřesených. Vzájemně podstupovaným rizikem se lidé stávali celoživotními přáteli. Mocenský mechanismus byl ale nakonec přece silnější, u dalších textů už se nepodařilo, aby můj přítel mohl představení i autorizovat i režisovat, jiní režiséři inscenace docela zkazili, a jestliže jsem nechtěla psát texty pro pouhé podloudné živobytí, musela jsem se rozhodnout pro vyšší stupeň oddělení: namísto mě se do emigrace dostaly moje knihy.

Je velký rozdíl, když v zahraničí vyjde kniha v cizím jazyce a když tam vyjde v jazyce vlastním. Cizojazyčné vydání znamená úspěch, české exilové vydání, i když je to pro napsané dílo záchrana, se ke čtenáři doma nedostane vůbec nebo jen sporadicky; a vydávat venku je pro zakázaného autora i značně riskantní. Tenkrát dávno, když soudili spisovatele Jana Beneše, jsem na jeho odsouzením cítila pobouře-

ní, ale nad jeho počínáním údiv: mě by tehdá bývalo nenapadlo tisknout česky v exilu. A v jednaosmdesátém roce mě zavřeli právě za knížku vydanou v zahraničí. Když jsem ji dávala z ruky, věděla jsem, čím mě za ni mohou postihnout, a přece nemohu říct, že jsem chtěla provokovat osud; na to nemám povahu. Dokonce jsem v knize samotné vyzvídala až užasle na přítelkyni její čerstvou zkušenost s uvězněním. Když ale ta chvíle přišla, udělala jsem, co se mi zdálo, že musím udělat. A potom v obnošeném letecké košili, ve vytahanych teplácích, v puchu nevyvětratelné cely, na schodech a chodbách, po nichž v padesátých letech vodili se zavázanýma očima na výslechy tak zvané nepřátele lidu, jež odsuzovali k popravám anebo na dlouhá léta v táborech, jsem vedle všeho ostatního, co vězeň cítí, pocítila i úlevu; moje institucionální oddělení se dovršilo, za mříž se vězeň nevláčí s loajalitou.

- - - - -

Nárazy ve společenském postavení nemusely u každého vést až k dalekosáhlým proměnám názorovým, u mnohých mých přátel se ideály z roku 1968 zafixovaly jako stálé hodnoty, k nimž se společnost bude muset vrátit; je to jejich naděje existenciální i existenční, pro tyto ideály mohou doufat i ve svou budoucí zas významnost a v navrácené postavení. Pravda ale je, že u koho společenský pád zablokoval poražený ideál do fixní idey, ten může trpět kyselou neuspokojeností, zatrpklostí a taky oportunistem. Spásnost konverze asi spočívá v tom, že v tlaku situace člověk zkoumá pokud možno co nejhloub svou duchovní vybavenost a její možnosti, a když se dobere jejích omezeností, hledá názorová i duchovní řešení jiná. Nedůvěřuji ale konverzím na stranu zcela opačnou, než jsem původně stál, a naopak si vážím lidí, kteří dovedli očistit svůj duchovní obzor od balastu, ale nepodlehli názorovým tlakům a módám. Jsem člověk s potřebou vytvářet si a obnovovat v sobě harmonické rozpoložení, u druhých chápu, ale u sebe si ošklivím rozervanost; a harmonie asi spočívá v usjednocení činů a myšlenek. I na svých knihách mohu vypožorovat, jak se moje vnímání a zobrazování světa vyrovnávalo s poznatky nové situacá.

Už film Smuteční slavnost se liší od románu, ve filmu je akcentován jiný ústřední hrdina a nedovedla bych přesně postihnout, jak dařece byl tento posun vynucen jinou poetikou, jíž se odlišuje fil-

mové dílo od díla literárního, a jak dalece to už byl vnitřní posun můj. V románu je hrdinou dělník, truhlář, mistr svého oboru, muž z malého města, uvážlivý, chytrý, poctivý; po válce se stane funkcionářem komunistické strany a román byl o tom, jak moc právě vybojovaná a prakticky provozovaná, už ne pouhá vidina hnutí, ale skutečnost, přivede do zkázy nejen lidi chtivé a nízké, ale i lidi ušlechtilé; scénář naopak vycházel z protilehlé myšlenky románu, že existují hodnoty, před nimiž se i nevybíravá moc musí sklonit, v tomto příběhu musela ustoupit před důstojenstvím smrti, a to přesto, že člověk, který byl ve filmu pochováván, za života důstojenstvím nevynikal.

Problém moci fascinoval českou literaturu a publicistiku, revoluční násilí, jeho následky i pocit viny za něj volaly po zpracování, po začlenění do duchovního klimatu. Svůj třetí román, Černou hvězdu, jsem psala už pod bezprostředním působením zlomu. Téma jsem měla vybrané už z dřívějška, knihu jsem začala psát až v sedmdesátém roce a jako zručný stimul mě po celé dny provázelo rozhlasové vysílání; zemi už ovládali vítězové ze srpna 1968 a jejich násilnický živé štvání mě utvrzovalo v záměru. Na naše hlavy chrstali ideologické pomyje, jejich pach se usazoval jak jedovatý plyn nad celou zemí, vítězili ti, proti nimž měla kniha varovat. Byly dny, kdy jsem psala jak v divokém snu. Hrdina románu se některými životními okolnostmi podobá mému otci, časově je kniha situována od třicátých do počátku šedesátých let a je to kniha o tom, jak se o moc bojuje a jak se s ní až tam nejvýš po vítězství zachází.

V aktuální antikomunistické ideologičnosti mi někteří kritici měli zazlé, že hrdinou románu je komunista; ale to mi přišlo směšné. Naopak jsem si zakládala na tom, že jsem jakési obecnější společenské nebezpečí zachytila zevnitř, z jeho vnitřního fungování. A za jisté nepoužiji laciného argumentu, že komunismus je jedním ze základních fenoménů naší doby, nelze se mu vyhnout a je užitečné popsat jej s vnitřní znalostí; ostatně mnoho čtenářů, majících zkušenost až z let sedmdesátých, plakalo nad osudem mého tatínka, který zemřel už v roce šedesátém, jako nad svým vlastním. A taky by se dal použít i jiný levný argument, že názorově mocenským monopolem vládla i jiná hnutí, nejen komunistické, hnutí napříkla náboženská, v našich pohnutých dějinách to byla až do rozpadu rakouské monarchie katolická církev.

Ale o tyto vnější důkazy neběžím, problém omezenosti pohledu jsem

shledala v něčem docela jiném. Hrdinou románu je muž nepřiliš vnitřně silný, v mládí se ke komunismu přidal ze sentimentality i z vlastní slabosti vydědence společnosti, tak přicházelo do komunistického hnutí hodně intelektuálů. Je nadaný, vynikne, stance se známým novinářem, nepřestává jej ale rozlamovat rozpolcenost mezi vlastní slušností a neslušností moci. Slušnost mu několikrát zabrání moci použít, a neskrupulózní vládcí hnutí s ním nakonec zametou. A omezenost pohledu? Hrdina románu je člověk bez názorové alternativy; zůstane uvnitř. Brání se, váhá, pokud dělá svinstva, pak jen taková, která škodí jemu; je ale zajatcem ideologického monopolu, nenajde si jiné názorové východisko a zahyne vlastní rukou.

Tažto zřetelně bych ovšem tento výklad nedokázala formulovat, když jsem román psala; onen výhodný pohled zevnitř byl i mojí omezeností. Jistě užitečnou a pro ten případ plodnou, ale do budoucna už by se mohl stát vzduchoprázdnou slupkou. A ani nevím, čím vším a jak různě se ve mně navrstvilo pochopení toho, že i kritika moci může být fascinace mocí, že i když kritizuješ moc, ocitáš se ve sféře její působnosti. Už v plné volnosti exilu napsal český spisovatel Josef Škvorecký román *Mirákl* a tak jasný řez, jako zde, nevedl v žádném svém předchozím díle, napsaném ještě doma. V *Miráklu* popsal poměry z pohledu docela jiného bytí, popsal náš čas očima "těch druhých", těch, kteří mají s mocí společné jen to, že je rdousí. To byl alternativní osvobodivý odstup, který jsem i ve vztahu k sobě přijala jako oprávněně kritický.

Jako vlastní složitá hledání jsem psala román *Dán věže*. Tvarem je to průnik ploch, současné se mísí s dávno minulým, reálné se smyšleným, skutečnost s podobenstvím; protože se zapodál, hrdina knihy, spisovatel, nedokáže dopsat největší dílo svého života, román o Ježíšovi; když zemře, oživen pro věčnost láskou, doprožije v Jeruzalémě o ~~o~~ velikonočním týdnu to, o čem by býval psal. Je to román o románu a taky o vině a touze odčinit ji. Text se přísně nadržuje evangelií, Ježíš není spisovateli Bohem, pouze člověkem a s^S tak důsledným počínáním, že mohl být za boha prohlášen, a hlavně z tohoto důvodu knihu potkalo, co tyto knihy příliš prudce se tázající potkává: u někomu vyvolala nadšení, u jiného zuřivý odpor.

Že ale myšlenky chodí světem, jsem si potvrdila na vynikající historicko-filosofické studii Kristus pro ateisty profesora Milana Machovce a na skvělém eseji O povaze naší kultury profesora Václava

Černého. Machovec zkoumá možný reálný podklad evangelií a kořeny toho, co nás utváří a Černý rozebírá ono zvláštní prolínání antického pohanství a východního křesťanství, dva prameny evropské duchovnosti, jež se v dějinách Evropy vždy znovu bolestivě zauzlují. Spisovatel ovšem čerpá ze svého pocitu doby, nikoli z předem promyšlených teorií, spisovatel výklad doby teprve hledá, mě při volbě tématu vedle vnímání vnější dobové atmosféry řídilo i podhoubí dětství a časného mládí, avšak v oněch dvou knihách jsem rozpoznala složité myšlenkové pozadí i svého textu. Zdá se mi, jakoby duchovní úsilí doby směřovalo vždy k centrálním, různými lidmi nezávisle na sobě vytyčovaným tématům. A ať věřím právem či neprávem v životnost svého románu, pro mě z něj už provždycky vyrazilo prudké světlo. Zjištění, že pravda o světě je všechno to složité a protikladné, co svět tvoří, co ale současně volá po tom, být co možná nejpřesněji a diferencovaně vyloženo. A aby člověk světu porozuměl, musí v sobě křesat a udržovat otevřenost. Až v ní a za její pomoci se dá bez komolení, bez jednostranností a neničivě zkoumat všechno: pravosti i nepravosti světa, minulost i budoucnost člověka, existence či neexistence Boha, cokoli, co nás stváří a co se nás hluboce dotýká. Až v otevřenosti je veliká duchovní síla a svoboda.

- - - - -

V proměnách našeho dvacetiletí se k nám svoboda natáčela i tvářila jinou, konverze si přála být i prakticky završována. Pokusím se to vyjádřit malou oklikou. Moje poslední knížka je z vězení, román pravda Příteřkyně z domu smutku. Někteří přátelé mi říkají, že vězeňská zkušenost mi dopomohla napsat můj nejlepšř text. Vězeňská zkušenost je dobrá zkušenost, tak dobrá, že projít vězením je v Československu pomalu ctí, ne ostudou; ale nemyslím si, že ji spisovatel až tak potřebuje k tvorbě. Ve vztahu mezi vězením a mou knihou došlo k něčemu daleko důležitějšímu, než bylo získání tématu. Tam všude, kde je člověk bezmocný, se společenské póly meti těmi, kteří vládnou, a těmi, kteří jsou ovládáni, úžasně rozestupují. Až uvězněný pária je skutečným páriou, až věznil tel projevř, jaký je pán. To asi platř všude, ale v režimech s monopolní mocí toto rozestoupenř pólů tak přesně vyjadřuje stav celospolečenský, že popsat vězení, osudy lidí vězněných, znamená popsat naši skutečnost. V osudech vězňů se pozná i ten, kdo ve vě-

zení nikdy nebyl a vězení se bojí, nesvoboda obnažená usvědčuje nesvobodu zastíranou.

Mně toto rozpětí pólů zosobnili dva lidé, můj vyšetřovatel a jedna z mých vězeňských přítelkyň, mladá cikánská žena. Vyšetřovatel přicházel nastrojený, vyholený, navoněný, nosil si horkou kávu, kterou mě, když o to můj advokát požádal, přinést nedovolil, byl to muž asi pětatřicetiletý, měl čerstvý diplom právníka, který získal ne na univerzitě, ale na škole bezpečnosti, na mém případě zahajoval svou kariéru; zakládal si na kultivovanosti a sčtěllosti, "kniha je jediná věc, kterou bych ukradl", řekl, když se zálibně přehraboval v plném prádelním koši knih a rukopisů, které mi zabavili při domovní prohlídce a na něž mě jako na provinění vyslyšel; dodneška, přestože s naší skupinou nakonec neudělali soud, mi knihy nevrátili. Naproti tomu má spoluvězeňkyně Cikánka, která měla krásnou přezdívku Rumová pralinka, neuměla číst ani psát, dopisy jsem za ni psala já a ona se stydlivě pouze podepsala tiskacími písmeny, víc toho napsat neuměla. Na celu přišla s obrovským monoklem na oku a s natrženým retním nervem a podle jejího vyprávění mohla být zavřená i pro únos dítěte, i pro neplacení výživného na děti státnímu ústavu, ale i protože vbodla milenci nůž do břicha, a současně všechno, co vyprávěla, mohlo být pouhou sugestivní fabulací, vězni tak oblíbenou. A jednou se Andy Rumová pralinka vrátila z nenadále lékařské prohlídky a při vycházce na dvoře, v koutku, kde nás nikdo nemohl slyšet, mě potichu a naléhavě zapřísahala: "Evičko, nikomu tu nevěřte. Ale nikomu! Před nikým nemluvte. Nikomu se nesvěřujte." A dodala o stupeň tišeji: "Ani mně".

Takto přesně, ve společném nebezpečí a pod společným nelidským tlakem, se tvoří to pro svobodu člověka stejně důležité, jako je jeho názorové a institucionální oddělení: jeho vlastní obec. Andy, že se nechtěla stát práskačkou, se se mnou spojila proti mému vyšetřovateli; vzniklo spojenectví bezmocných. A já se nyní za Andiny pomoci dožívám k formulaci vrcholu našeho oddělování, našeho osamostatňování, našich svobod: je to vytváření nezávislých obcí a aktivit. Zkušenost s totalitní mocí vyústila v praktické a současně bytostné rozhodnutí moc tam, kde je to pro člověka podstatné, prostě obejít. Vytvořit si vlastní paralelní struktury. Je to věc dalekosáhlá. Uvnitř totality moci se zahnížďují buňky pro jiná východiska do budoucna. Tak vznikly edice rukopisů psané na strojích, tak se na psa-

cích strojích ve dvanácti kopiích rozmnožují časopisy, tak byla založena Charta 77. Tak lidé zas ožívají v církvích při pobožnostech, ale taky na rokových a jazzových koncertech anebo i v kině. V Československu se promítal anglický film o Ghándím a vždycky a kdekoli promítání skončilo, lidé zůstali sedět jak ke křeslům přibití; v těch vteřinách tvořili obec lidí stejně cítících, stejně vnímajících, vědomím od jednoho ke druhému proudil ozón jednoty. A zůstalo mi záhadou, proč věcný, střízlivý, spíš obezřelý Čech pocítil Ghándího způsob jako způsob svůj, záhadou tím spíš, že široko daleko v Čechách žádného Ghándího jako svého vůdce nevidí.

Pod neprostupnou fólií předstírané skutečnosti zrají plody proměny. A zdají se mi být důležitější a závažnější, než vlastní protrhávání fólie, která taky už tlí.

/Psáno pro čs.-německý sborník k 20. výročí roku 1968/

(Nepronesený příspěvek na konferenci o českých dějinách)

Milan Jankovič

Po tolika člancích, statích a knihách, které byly o Osudech dobrého vojáka Švejka napsány, se zdá zbytečné a skoro nemožné ještě něco na tu velikou hromadu přidat. Ale cítím nespokojenost : jako čtenář i jako jeden z těch, kdo do té hromady natroušili. Cítím nespokojenost nad tím, co bylo v Haškově Švejkovi řečeno a napsáno, kdykoli si znovu sednu k této knize nebo poslouchám Werichovo převyprávění některých jejích kapitol. Je mi dobře se Švejkem – a právě tento základní dojem jako by se vytrácel anebo byl alespoň podstatně ochuzen v dosavadních reflexích nad možným smyslem Haškova textu.

Napadlo mi, zvláště po přečtení několika příspěvků k Haškovu jubilejnímu roku, které velmi silně podtrhly destruktivní náboj Osudů dobrého vojáka Švejka,¹ že vlastně všechno záleží na tom, odkud se díváme. Teprve „na smetišti epochy“² můžeme, jak se zdá, docenit pozitivní smysl Švejkovy hravé každodennosti, jak ji zjevuje především jeho řeč, zatímco z hlediska předpokládaného vyššího smyslu dějin se Švejk jevil jako nesnesitelný žvanil, sabotér, ulejkák, přízřivobivec, skrčenec, zbabělec atp. Pokud ovšem nebyl vzat na milost jako reprezentant spontánního odporu lidových mas k válce, k rakouské monarchii, k hierarchii vládnoucích a první světovou válkou citelně otřesených společenských hodnot. I v tomto druhém případě docházelo k podstatnému ochuzení, ne-li přímo k redukci na momenty ideologické. Pohled z perspektivy dějin mohl ve Švejkově každodennosti rozpoznat negující protějšek vládnoucích poměrů a hodnot, přetrvávajících v jiné podobě daleko za rozpad habsburské monarchie, nemohl se však dost dobře vyrovnat s vlastní hodnotou kreativní,³ která ke Švejkově každodennosti nepochybně přísluší a prostupuje ji na každém kroku. Švejkovy historky nebyly přece napsány a nejsou

čteny nebo poslouchány jen jako zesměšňující přízemní pendant k „velké“ historii, nýbrž baví nás také tak, jak jsou, samy o sobě. Možná však, že přece jen ve vztahu k dějinám tam, kde nemají žádnou zjevnou ideovou funkci.

Dobry voják Švejk je nejenom vyděděnec dějin, ale také, hrabalovsky řečeno, pábitel na jejich smetišti. Význam obojího, toho pobytu „na smetišti epochy“ i té potřeby „pábění“ v každodennosti opuštěné vyšším smyslem dějin, se od doby Haškovy mnohonásobně umocnil. A spolu s tím se dostala do plného světla Švejkova ironická hra nejenom „proti“, ale též „o“. I když je třeba hned dodat : kladný smysl tě Švejkovy /či Haškovy/ hry „o“, o možnost lidsky pobývat v nelidském, ten se nedá shrnout v rezultativní význam a zpřítomňuje se právě jen v energetických významech rozpoutané slovesné hry. Už v tom, jak nás ta hra baví /samozřejmě, jak nás baví v daných souvislostech, ne mimo ně!/ může být pro nás založen „smysl“, nepřicházející ovšem odněkud shora, ze sféry ideologie, ale jen a jen z elementární lidské potřeby a schopnosti hravý smysl zakládat. Hrabalova poetika nám otevřela oči pro takový řád hodnot. Pro smysl, který se může nečekaně prokázat i ve hře s banalitou - v pocitu očištné katarze, uvolnění od toho, co je na druhé straně hry, od toho, co ^{ně} můžeme změnit, ale ani přijmout. Tedy přece jen význam - svobody v obklíčení.

Švejkova lhostejnost k dějinám, k politice, ke sféře tzv. vyšších ideálů, dostává tak své hlubší zdůvodnění. Není pouhým výrazem negace. Znamená, že „smysl“ je jinde ; to ano. Ale je také potřebná k tomu, aby prostor autentického, třeba jen ve hře hledaného lidského smyslu nezanikl v tísní doby.

Poznámky :

1/ Mám na mysli především článek Sylvie Richterové Jasnozřivý génius a jeho slepý prorok / Listy, roč. XIV, 1984, č.3 /. Švejk je zde představen jako slepý prorok vesmíru donekonečna reflektované anonymní idiocie. Švejk je pro Richterovou pouhým zrcadlem, v němž se zračí a koncentruje rozpad smyslu dějin, individuální odpovědnosti, totožnosti subjektu a posléze i funkce řeči. Celý román je nazván „epopejí blbosti“ a jeho autor přiřazen k linii velkých apokalyptiků moderní doby, Huxleye a Orwella.

V docela jiných relacích posuzuje destruktivní dosah Haškova vrcholného díla Jindřich Chaloupecký ve stati Podivný Hašek /Kritický sborník 1983, č.2/. Hašek je mu „tragickým bardem evropského nihilismu dvacátého století“. A vzhledem k takto vytčenému duchovnímu horizontu, určujícímu ráz významného proudu moderního umění /zoufalý humor pozdního data a absurdity/, vystupuje Chaloupeckému také Haškovo dílo ve zcela určitém, po mém soudu jednostranném osvětlení.

2/ V tomto označení i v jeho dalším výkladu odkazují na známou stať Bohumila Hrabala Na struně mezi kolíbkou a rakví / Domácí úkoly, 1970 /.

3/ To dokládá mimo jiné i moje vlastní zkušenost při pokusech o výklad Haškova díla : „Uměleckou pravdivost Haškova Švejka“ /1960/ jsem opravdu musel doplnit studií Hra s vyprávěním /In: Struktura a smysl literárního díla, 1966/. A vůbec se nedomnívám, že by tato korektura měla stačit.

Miroslav Červenka

Dolehl sem ozvuk sporu o tom, zda máme mluvit o koncepci nebo o smyslu dějin. Koncepcie je něco, co povstalo zobecnováním a hierarchizováním, jaké musí historik provádět i na nižších a dílčích stupních, jenže tentokrát na stupni nejvyšším; je to výsledek stále energičtějšího, ale stejným směrem už od počátku pokračujícího procesu strukturování, které člověk provádí se svým předmětem, aby ho nějak úhrnně uchopil. Řeč o smyslu naznačuje, že ve chvíli završení téhož procesu se směr uvažování a vztahování otočí o 180 stupňů a dějiny ve svém úhrnu jsou souzeny a osmyslovány z bodu, který leží mimo ně a nad nimi a o němž jsme z nějakého důvodu přesvědčeni, že tento bod sám i jeho spojení s věcmi, jako jsou dějiny, jsou pro nás nějakým způsobem dostupné. To jsou věci z řady podobných debat už známé, já je však připomínám proto, že se snad vynořila možnost popojít v této problematice zase o kousek dál. Proč si to myslím? V materiálu, který naši hostitelé připravili pro toto setkání a který je mimořádně bohatý, zodpovědně promyšlený a inspirující, jsem se setkal s představou o nás, kteří jsme dnes, jako o hospodářích dějin. Je to ve výkladu koncepcie českých dějin, jehož autorem je Jan Křen. Podle Křena máme jaksi své dějiny na starosti. Tento pohled, který vypadá velice prostě, ale s kterým jsem se setkal poprvé, na mne silně zapůsobil. Sugestivní, a přitom zcela přirozená a oprávněná je i paralela s krajinou nebo s kulturní památkou: je to výmluvné a morálně vyzývající.

Kdo hospodaří, kdo se stará, ten se svým předmětem nějak zachází, a to už znamená, že v něm není zcela obsažený, že se v něm nerozplývá. Vytvářeje koncepci dějin, pokračuje sice v imanentním pohybu svého poznání, ale zároveň úhrnné struktury, k nimž dospívá, umísťuje ve struktuře sebe samého, jak se konstitovala v jeho ostatní zkušenosti, v jeho těle a duchu. Že ani pak si nebude počínat libovolně, to je vyznačeno právě tím půvabným slovem hospodář, které obsahuje i odpovědnost a vůli zacházet s věcmi tak, jak to odpovídá jejich povaze, nevnucovat jim, co se jim vymyká. Hospodář

ovšem nejméně ze všeho může být pouhým nástrojem nebo sluhou svého statku.

Člověk zabývající se historií ztrácí na tomto místě výlučnost specialisty a kultivuje něco, co bylo ve vztahu k historií mimoděk nebo vědomě odedávna přítomno u lidí duchovně zaujatých, kteří historiky specialisty ani být nemuseli. Sledujem-li nadosobní tendence a tradice, které působily v dějinách po desetiletí, nesmí nás to vést k opakování omylů vlastenecké nebo třídní historiografie, podle nichž se jedinec prostě začleňuje do některého z těchto mohutných proudů, identifikuje se s ním beze zbytku, rozplývá se v něm. Střetnutí osobnosti a dějin, to je střetnutí struktur stejně intenzívně vnitřně diferencovaných a tedy i rezistentních, je to dramatická situace a nikoli akt pouhého včlenění. Z dějin a jejich tendencí vycházejí obrovské materiální a duchovní tlaky, ale vědomý výběr a rozhodování je na straně osobnosti. V tomto střetnutí se člověk nestává jen částí nějaké dějinné tendence, ale také bere, vestavuje dějiny do sebe a z nich staví a přestavuje svou osobnost. Nejsem jenom já součástí dějin, dějiny jsou součástí mne, a v tomto užití naplňují svůj smysl, jeden ze svých smyslů. Spolu s našimi těly, s našimi dětskými zážitky, s naší krajinou, s našimi přátelstvími a láskami patří dějiny k látkám, z nichž sebe sama a jeden druhého budujeme.

Internalizovány v osobnostech, nevystupují ovšem dějinné proudy, tradice a tendence ve svých adekvátních proporcích, ani v hierarchii odpovídající intenzitě svého dějinného významu a působení. Zde se mohou slučovat prvky, které se nám, zabývajícím se střetáním velkých dějinných proudů, zdají neslučitelné. V dějinách literatury nacházíme plno takových osobností integrovaných z protichůdných prvků, a přece nebo právě proto živoucích, celistvých: tvořivých v tom, že představují něco nového a bezpříkladného, neredukovatelného na kterýkoli z elementů, a dokonce ne ani na ten dominující element.

Proto když v systemizační máni nebo nezbytnosti začleníme třeba takového Nerudu nebo Sv. Čecha do liberální, laické a pokrokařské linie, nemůžeme zapomenout, že títo typičtí pokrokaři zabudovali do svých osobností také tradici barokní; a vrhá to světlo i na baroko samé, když není záleži-

tostí jen proudu křesťanského nebo konzervativního, ale jednou z možností a zdrojů staviva i pro lidi nejrozmanitější. A to též platí třeba i o sociálním plebejském názoru a jedné z etap pozdějšího pravicového extrémisty Jar. Durycha. Dokonce bych si dovolil tvrdit, že historická závažnost jakékoli nadosobní tendence a proudu se neprojevuje ani tak v tom, že ve své vyhraněnosti je a to trvat třeba po staletí, ale více v tom, že se stal takovým stavivem, takovou příležitostí včleňovat se v osobnostech i do kontextů sobě cizích a odporných, že byl tu, irradioval a vybízel, že pomáhal stavěti duchy.

Nechci tu popřít obrovskou úlohu dějin při konstituci rozhodujícího sociálního vědomí, které je obsaženo ve významových komplexech **MÝ** a **NAŠE** a v této podobě vytváří společenství a obec. Ale naznačená úloha historie jako zdroje pro výstavbu osobností se s tím neocitá v rozporu. Jde o dění na různých rovinách, o různé modalities jevu. Mutatis mutandis by se to dalo ilustrovat obdobným vztahem mezi řečí a jazykem, v jediném jazyce společném všem je přece možno artikulovat velice různé a třeba protikladné výpovědi, aniž by jejich jazyk přestal být společným a aniž by přestal toto společenství všech také znamenat (konotovat). Historie připomíná jazyk tím, že představuje společnou velkou potencialitu, zdroj budoucích výpovědí, budoucích osobností, budoucích koncepcí, stavěných z materiálu zděděného, ve svých starých a nových konfiguracích však stále znovu transformovaného.

Takto pojatá historie nevyklučuje další, neznámé, nevypočitatelné, ale snad dychtivě očekávané stavby, v nichž proměněna zůstává identicky přítomná. Hospodaření s historií, to znamená ~~možné~~ konkretizace této potenciality, které nevyklučují pokračování: šíří možnosti, které jsou v ní obsaženy, zvětšují a sebe samy, neboť samy tato konkretizace jsou u a to být prvkem budoucích integrací.

Dílo obroditelů našeho národa je pro mne ~~velké~~ proto, že - - snad dokonce mimoděk - reflexí o dějinách a akcí v dějinách vytvořilo jednu takovou potencialitu, bez něhož paradigma možností pro člověka v této zemi by bylo drasticky redukováno. Proto při vší úctě nemohu po Schauerovi opakovat jeho osudovou otázku, protože se pro můj vkus příliš týká toho, co se už stalo, čím jsme se prezentovali, identifikovali, když už jsme s tím

národem dělali takový randál. Ale člověk kromě realizovaného se obrací ke světu možností, nachází tam paradigmatu budoucích voleb a skutků a slyší v nich výzvu, výzvu k tvoření.

119

Ludvík Vaculík:

Chvála cenzora
pro "Index on Censorship"

Časy bez cenzury jsem ani nepoznal. Když jsem začal veřejně psát, byla už cenzura pevně zbudovaná. Měla svůj státní úřad, jmenoval se Hlavní správa tiskového dohledu /HSTD/. V každém větším tiskovém podniku, v rozhlase a v televizi přímo seděl "háestédák", který měl svou značku a číslo, bez něhož nic nemohlo vyjít. Předkládaly se mu obtahy stran nebo natočené pořady. Zvláštní a tísnivé bylo, že cenzor vám odmítl přečíst věc předem, už v rukopise, což by pro redakci bylo výhodnější. Ne, on se ryl až v hotové věci. Po zabaveném článku nebo řádku nesmělo však zůstat prázdné místo: čtenář neměl cenzuru vidět. Obyčejný redaktor většinou nepřišel s cenzorem do styku, na to byli šéfredaktoři. V rozhlase však jsem svého cenzora znal, ale kromě "Čest práci" neměnili jsme si názory. Až jednou, na prahu tiskové svobody, na jaře roku 1968, mi řekl: "Soudruhu Vaculíku, měli jsme spolu problémy, ale četl a poslouchal jsem tě rád." Jak vidět, měl už vyšší vkus a nebyl to zlý člověk. Jmenoval se Smolík.

O cenzorech se vykládaly směšné historky. Šéfové rádi líčili jejich primitivnost, dogmatickou tupost a příkladnou nedovtipnost. Cenzor - jaká je to duše? ptával jsem se někdy. Někteří opravdu byli takoví jakoby přihlouplí medvědi: ničemu nerozuměli, byli jenom nařizeni na určitá slova a na těch se zasekli. Takové bylo možno oklamat jiným slovem. Například slovo "svědomí" vyburcovalo cenzora, že hned začal číchat po celém textu. Ale dalo se místo "svědomí" říct "odpovědnost". Odpovědnost strana od lidí žádala, jenže rozuměla jí po svém, kdežto slovem "svědomí" jste jí utíkali na cizí půdu.

Cenzor tedy navrhl a šéfredaktor tlumočil autorovi, aby tam dal slova "stranická odpovědnost". Na to jste nemohli přistoupit, vždyť to by si vás čtenář či posluchač rázem řadil mezi stranické propagandisty. Vám však šlo o odpovědnost před celým národem; jenže cenzor trval i na nahrazení slova "národ" slovy "lid" nebo "socialistická společnost". To však byste se už začali zamotávat do omletých novinových klišé, jimž jste se právě slovy jako "svědomí" chtěli vyhnout. Já jsem v takových případech sahal k taktice tohoto znění: "Slušný člověk z dobré rodiny ví, co má dělat." Cenzorská tužka neklidně jela po těchto slovech, a nevěděla si rady. A když se, sama utahána sporem, zarazila u slov "co má dělat", nabídl jsem jí opravu: "Slušný člověk ví, co nemá dělat." - Toto je ovšem modelový příklad, který jsem si teď vymyslel. Ale kdyby si je některá redakce tehdy zapisovala, byla by z nich kniha možná tlustší než Leninovy spisy.

Jednou jsem v Literárních novinách cosi napsal a odevzdal to šéfredaktorovi. Byl jím tehdy básník Jiří Šotola. Přečetl to, zavrtěl nad tím pochybovačně hlavou, ale dal to vysázet. Druhého dne, kývaje truchlivě hlavou nad obtahem strany, ukázal mi místo, kde byly cenzorovou rukou označeny asi čtyři řádky. Hned jsem je přepsal. Šotola to přečetl a smutně řekl: "Vždyť to je ještě horší!" A poslal obtah na tiskový dohled. Strana vyšla bez zásahu, protože cenzor zřejmě jen mrkl, zda označené řádky byly vyměněny. Ale to se podařit mohlo a nemuselo. Uvádím to tu jako příklad, že cenzura je vždycky ještě horší, když ji autor a redaktor už předem přijímají a chtějí kolem ní nepovšimnutě přejít jako kolem zlého psa, pofiderně legalizovaného tabulkou "zlý pes".

Některého cenzora bylo tedy možno obelstít, ale pak průšvih někdy přišel z vyššího místa. Napsal jsem kdysi sotva dvacetirádkovou kurzívu o smrti dělníka, jehož jsem znal: napsal jsem, jak po-

ctivě žil, jakým byl odborníkem, jakou měl vzpurnou povahu... a že zemřel bez funkcí a s obyčejným pohřbem. - To bylo chvalitebné, o dělnících mělo se psát co nejvíc. Já však nadepsal svou kurzívku titulkem "Zas umřel, kdo neměl". Šéfredaktorem byl tenkrát Milan Jungmann; šéfredaktorství v Literárních novinách se jednu dobu podobalo práci na opravě vysoké pece: pět minut, a vystřídat! Šel tedy Jungmann na koberec a výtku dostal i cenzor: že na mě musí dávat sakramentský pozor. Námitka byla tato: Kdo měl raději umřít, soudruhu Vaulíku? - Někdo z vás hajzlů, četl správně náš čtenář.

Byli však i chytří, dokonce jaksi vzdělaní cenzoři, ale jejich poměr ke kultuře a vzdělání byl snad cynický. Uznávali třeba, že máte pravdu, ale uvedli vám důvody, proč ji nemáte říkat. Měli stejný názor jako redakce, měli však shora více informací, jež nesměli prozradit. Cenzurovali proto jaksi s politováním a jakoby jen prozatím. Odkazovali vás na příští, možná lepší vývoj poměrů. Byli jak jezuité, někteří jistě byl tajnými heretiky a měli doma knihovnu zakázaných děl. Když si myslící tvor na místě cenzora jenom dal dohromady všechno, co po kouskách všem autorům škrtl - nezískal přesnější a širší obraz než kterýkoliv autor?

x

Mluvím tu o padesátých a šedesátých letech, kdy cenzura v Československu měla svou budovu, adresu, své předpisy i svou morálku. Byla "komunisticky principiální": bylo možno vést s ní o ten princip spor. Redakce se mohla odvolat výš, a když měla pevného, chytrého šéfa a slušný stranický výbor, mohla ho i vyhrát. V rozhlase jsem několikrát zažil, že zastavený pořad přišel na uzavřený poslech, kde seděl cenzor, ředitel rozhlasu, odpovědný redaktor, zástupce stranického výboru a někdy i já, autor. Spor vedl se o to, kdo vlastně líp slouží politice strany, správněji aplikuje její poslední usne-

sení. Jindy se manévrovalo: cenzor ustoupil, když se redakce zavázala, že v příštím pořadu vyzdvihne jinou stránku problému. Vyvinula se metoda a taktika vyvažování "komunistické kritiky" s "komunistickou sebekritikou", "komunistické otevřenosti" s "komunistickou kázní". Z toho se zrodil celý nový žánr rozhlasové publicistiky - tzv. problémové pořady. Byl to v těch počátcích šedesátých let úžasný pokrok: strana přiznávala problémy i že se o nich už má mluvit. V týdenním toku bezproblémového vysílání začaly se objevovat minuty problémového vysílání. V moři jalových řečí a propagandy, již nikdo neposlouchal, začal posluchač chytat ty čtvrthodiny, jež ho zajímaly. Lidé začali číst noviny a poslouchat rádio. Začali psát redakcím, práce měla ohlas, politická linie vysílání se osvědčovala, a cenzor z toho měl radost! Nebyl vlastně spoluautorem smělého experimentálního vysílání, když je nezašlápl? Celý ten dvacetiletý přípravný proces mezi lety 1948-1968 byl výchovou Cenzora, to jest Komunistické strany Československa. Na tomto patentu přijelo ono Pražské jaro 1968: zlý pes přestával vrčet, nechával se "socialistickou společností" drbat za ušima a pod tabulkou "hodný pes" dobrácky připomínal: "Já sám jsem autorem toho, že nejsem už tak zlý!" - Na tomto patentu dnes jede i Gorbačov.

Patřil jsem tehdy v rozhlase do skupinky průkopníků těchto "problémových pořadů", jiné mě ani nezajímaly. A na riziko své i svých dobrých šéfů šel jsem stále dál. Jednoho slavnostního večera jsem dostával z rukou tuším ministra kultury státní vyznamenání za "problémové pořady", a ve vysílání zrovna běžel další takový, jímž jsem si však náš nadřizený stranický úřad velice rozhněval: moji rozhlasoví soudruzi dostali pokyn vyhodit mě! Má stranická organizace však nemohla nechat padnout svého vypěstovaného rebela: poznáváte v tom mikroby jakési evropské ctnosti, kteří rozežírali stavbu ne-

evropské diktatury? A tak můj trest usmlouvala na měsíční pobyt v továrně, směl jsem si ji vybrat. "Ale to neznamená, soudruzi, že se budeme bát problémů!" volal ředitel rozhlasu na stranickém aktivu. Byla to jeho oblíbená řeč po celá šedesátá léta "obrodného procesu" až do té srpnové noci, kdy mu na jeho tajnou žádost konečně pomohly od problémů tanky. Jmenuje se Karel Hofman.

x

Cizokrajného čtenáře, který toto snad čte, musím upozornit na cosi hlavního: Co tu líčím, jsou poměry v komunistickém státě, kde pracovat v kultuře a sdělovacích prostředcích směli jenom komunisté nebo spolehliví tzv. bezpartijní. Vedle nich však v národě byla celá vrstva autorů a tvůrců, kteří neměli tu čest znát svého cenzora a nemohli s cenzurou vést vtipný zápas, protože byli sami zcenzurováni celí už před ohradou zápasišťe, a to velice rychle po Vítězném únoru 1948. Za to, čím já jsem si v šedesátých letech vysloužil měsíc zajímavého pobytu v továrně, byl by nekomunista v padesátých šel do vězení.

Když teď čítávám, co naši lidé píší o těch "krásných dobách", a pak se to překládá a tiskne pro cizince, říkám si, že se tu děje veliký klam. Cizinec si může myslet, že až do přímé ruské okupace v roce 1968 byl československý socialismus přece jen jakýmsi proutkem na vykotlané vrbě evropské demokracie. Že se tu dařilo svobodnému myšlení, originální tvorbě a všelijaké humanitě. A že zlo přišlo až v noci z 20. na 21. brežněva. Ne, nikoli a hovno! /Šmilauer/ Náš národ měl jenom trochu štěstí, že v tom Vítězném únoru, kdy komunistická strana převzala všecku moc, zůstalo v ní mnoho zásadových a čestných lidí, snílků, prošťáčků, básníků a bloudů, které ta strana předtím nabrala a bez nichž by nebyla dostala ten vliv a úvěr. Těchto lidí se ovšem nemohla rázem zbavit, a takoví v ní za dvacet let vykonali své dobré. Když pak přišli Rusové, napravili jenom sta-

rou chybu. Přišli vlastně říct: Tito lidé nepatřili do naší strany u vás, oni už od roku 1945 patřili do našich koncentráků!

Dnes není v Československu oficiální cenzura, vždyť jsme ji vychovali až k sebezrušení na jaře roku 1968. A přece tu máme cenzuru těžkou a blbou jak tank. Sporné články a pořady nejsou už důvodem k principiálnímu sporu, nýbrž k okamžitému odmítnutí. Boj proti cenzuře není proti komu vést. Je to svévole bez pravidel, poslušnost bez principů a cynismus beze studu: protože každý redaktor i jeho šéf ví, jaká je pravda. Kde jsou ti čestní hloupí soudruzi z Hlavní správy tiskového dohledu!

V tom ať je poučení pro vás, Francouzové, Italové a chytřejší Němci! Až u vás zvítězí komunismus /nebo jemu blízká odrůda socialismu/, nastane několik let třídění charakterů, v němž vyhrají ovšem ti tvrdší. Až k tomu dojde, až se nová moc ustálí, chtějte cenzora! Žádejte, aby cenzura měla svou budovu, adresu, v Německu uniformu. Chtějte prostě člověka, hloupého či chytrého, tlustého či tenkého. S člověkem dá se pak dvacet roků jednat. A dostat možná dvacetinu ztracené svobody zpátky.

x

Od dětství jsem pomýšlel na spisovatelství. Soukromě jsem pořád psal. A byl jsem veliký, byl čas psát a publikovat, a já si všiml, že to nedělám: proč? Když jsem viděl, co se tiskne, věděl jsem, že já na to nejsem.

První věc, kterou jsem napsal a byla otištěna, byl fejeton o poštovních známkách u příležitosti světové výstavy známek v Praze. Toho roku 1956, jenž byl rokem Chruščovovým /kritika Stalina/, začal vycházet časopis pro mladou literaturu "Květen". Vzali mi tam pár věcí, všiml si toho kdosi v rozhlasu, a dostal jsem pozvání k hovoru o spolupráci s vysíláním pro mládež.

Lidé, z nichž pocházím, považovali tehdy novináře za nepřátele: patřili k těm, co jim pro socialismus brali ze dvora dobytek, rvali buldozerem stromy z mezí, nepoddajné rolníky posílali do koncentráků. Být za prezidenta Gottwalda a Zápotockého novinářem byla hanba! Když jsem se jím potom za Novotného, v poměrech jen málo změněných, stal, dlouho jsem se styděl, dokud jsem se nemohl vykázat bojovým účtem proti diktátu blbosti. K rozhovoru jsem do rozhlasu šel vzrušen příležitostí a odhodlán k opatrnosti. Přijala mě vedoucí redaktorka Dagmar Maxová s redaktorkou Ditou Skálovou. Jaksi se mi ne moc líbily: jednaly mužně a krom toho kouřily, obě. Vysvětlovaly mi profil svého vysílání, mluvili jsme o různých námětech, nabídl jsem jim, že napíšu proti kouření, s humorem to přijaly a vysílaly. Když jsem během roku napsal asi deset nepoliticky výchovných textů, navrhly mi, abych vstoupil do rozhlasu. To bylo znamení úspěchu, ale bylo to nebezpečné. Jaký řetěz na sebe tím vezmu? Odhodlal jsem se říct: "Musím upozornit, že nejsem takový, jakého asi potřebujete... nevěřím na vedoucí úlohu dělnické třídy." Obě soudružky se velice rozesmály.

Naše asi desetičlenná redakce byla částí většího oddělení rozhlasu, jež vysílalo pro děti a mládež, pro školy a rodiče, pro

vojáky, a vysílalo i hudbu, literaturu, rozhlasové hry a jazykové kurzy. Za výstražnou firmou státního rozhlasu, jež mnoho lidí odpuzovala, odkrývaly se mi osobnosti, názory a talenty velice různé. Poznával jsem lidi, o nichž jsem nechápal, jak se tam dostali či udrželi. Teprv jsem se dovídal, co musí ten, kdo má proč, vydržet, překonat i přelstít. Monolit stranického názoru a politiky tu rozprýskával do úlomků pořád se přeskupujících. Posлуhač rádia netušil, že vedle jeho boje o stromy běží ještě jinde boj o staré pohádkové bytosti. Když mu zemědělské vysílání troubilo o novátorských metodách, podle nichž se telata co nejdřív odstavovala a chovala v chladných dřevěných samotkách, nemohl vědět, že celé hudební vysílání si jako on myslí, že tele patří ke krávě.

Naše vysílání mělo mladé lidi vést k politickému myšlení a občansky aktivnímu jednání: Jste mladí občané, příští mistři i ministři, učte se, organizujte se, uvědomte si své potřeby i sny, jděte za nimi a neustupujte, odolávejte špatnostem, buďte skromní ale hrdí... Ale že když to všechno budou dělat, přihrčí na ně jedné noci Rusové, to jsme sami netušili.

x

Byl jsem v rádiu rok, teprve jsem se trochu naučil šermovat mikrofonem, jenž při práci mimo studio musel být spojen s autobusem na ulici, když mě poslali "na zkušenou" do Varšavy. Jel jsem tam na dva týdny a měl jsem si přivést materiál na dvacetiminutový pořad. Bylo to v roce 1960 a byla to při mých 34 letech první moje cesta za hranice: soukromě jsem nesměl a služebně nebylo dřív příležitosti. Ve Varšavě jsem se tři dni vzpamatoval z dojmu, že všichni kolem mne jsou Poláci. Přijat jsem byl až manifestačně přátelsky, jako bych byl někdo. Ten úkaz jsem si rozluštil později takto, a možná správně: zatímco u nás doma se novinář snažil lidem, s nimiž chtěl dělat, rychle vyvrátit, že je něco jiného, tu se

pěstoval pocit stavovské zvláštnosti: patříme do zajímavějšího světa, my novináři a všelijací umělcové. Přijali mě tedy jako stejnorodého, ale já jsem nebyl! Zároveň však, když přišla řeč na práci, dívali se na mě shovívavě až útrpně: přicházím ze stalinského Československa, kdežto oni mají za sebou protistalinské vzbouření z roku 1956. I když nevyhráli, něco přece získali, a to mi dávali znát. Snažil jsem se najít, co to je. Když jsem se vedoucí redaktorky vysílání, jmenovala se Irena Windholz, ptal na překážky, na pozastavené pořady či vnucené stříhy, smála se: takového něco jim se neděje, veď u nich byl paździenik. Krom toho ovšem běhaly po chodbách rozhlasu koležanky v západních svetřících.

Než se rozhodnu, co si tu natočím, dali mi poslechnout několik svých pořadů. Jejich populární pořad pro mládež se jmenoval "Ewa i księżyc" /Eva a měsíc/. Čekal jsem smělost: myšlenky povznesené nad orbu a podmínku, nad betonování a schůzování u nás. Byl jsem hloupý; tak bych po nějakém povstání dirigoval vysílání já. V tom pořadu si Eva chystala šatičky do tanečních, pouštěla si francouzské šansony a rock'n roll, což vše se u nás nepřipouštělo, šla do mládežnického klubu na besedu s nějakým hostem ze světa, což také u nás nebylo, a večer při měsíci - konečně tu byl - se celovala s milým, což naše cenzura také neviděla na veřejnosti ráda. Zdálo se to jasné: zatímco my zápasíme o trochu svobody v politice, oni si lebedí ve svobodě od politiky. Není co cenzurovat!

Takové poměry mě vyzývaly, abych pominul všechny nabízené odpočivné náměty a choval se jak doma: natočím reportáž z nějaké továrny, kde je hodně mladých lidí. Vybrali mi továrnu na pánskou konfekci. Zavezli mě na předměstí, natáhli kabely od autobusu na nádvoří do kteréhosi patra, kde hučely šicí stroje. Samozřejmě navrhovali, abych si nejdřív vybral vhodné lidi, domluvil se s nimi a zkusmo něco natočil, ale to právě jsme v Praze už přestáva-

li, bez povstání, dělat. Trému a pocit, že dělám cosi neslušného, jsem překonal bezohledností: od stroje ke stroji ptal jsem se dělnic na všecko: kolik si vydělá a co stojí šaty a boty, co má na sobě, zda je vdaná a má děti, proč šla do továrny, zda ji tato práce baví či co by dělala raději, jak se učila ve škole a proč nestuduje, kdy byla naposledy v divadle a co čte, zda poslouchá pořad "Eva a měsíc", zda je ve straně a proč ne...

Ta děvčata a mladé ženy neměly ani pracovní pláště, nýbrž zástěry nebo šaty, připadaly mi všechny jak venkovanky, a byl jsem rázem o dvacet roků zpátky, za války ve Zlíně: taková plachost a chudoba. Všecky byly vděčné za práci!

Jejich vedoucí mlčky šel vedle mne, někdy pomohl dorozumění, protože mluvil jsem česky, dělnice polsky, němčina ani ruština nepadala morálně v úvahu. Šili tu "marinarky", pánská saka z nepěkného tvídu. Ptal jsem se vedoucího, nač přijde výroba jednoho kusu a zač se pak prodávají v obchodě. Zvedl jedno to sáčko na ramínku do vzduchu, vypadalo jak obnošené, a chvíli o něm mluvil...

Když jsem potom v Praze vzal natočené pásky na stříhačku, připadalo mi mé vyptávání tak kruté a odpovědi tak truchlivé, že jsem to nesnesl. Hlavně jsem věděl, že něco takového mi nepustí soudruh Smolík. Sestříhal jsem materiál podle jiného úmyslu: nechával jsem otázky, jimž Polky lehko rozuměly, a odpovědi, jež jsem nemusel překládat do češtiny. Pořád dostal téma: rozumíme si. Mínil jsem tím také, že jsme Slované. Ale výslovně jsem to neřekl: cenzor by nad tím měl otazník, co tím chci říci.

O rok později jsem takto jel do východního Berlína. Na schůzi kolektivu mě vedoucí, sympatický a vtipný chlapík, uvítal a představil mi všechny kolegy jménem i pořadem. Užil přitom přísloví "Host do domu, Bůh do domu", jež by v našem vysílání neprošlo. Poděkoval jsem a užil přitom přísloví, že ryba a host třetí den

smrdí - a byl jsem jejich! Určili mi přítele, jenž mi měl ve všem pomáhat, jmenoval se Harald. Ten mi ukázal můj stůl a řekl mi, kdy začíná pracovní doba. V redakci jsem se domluvil celkem hladce, ale ulice mě zdrtila. Každé ráno se mě vedoucí zeptal, jak jsem se měl, co jsem viděl, jaký mám úmysl toho dne, a když jsem žádný neměl, navrhl mi nějaký. Účastnil jsem se natáčení jejich pořadů i jejich hodnocení před vysíláním. Při hodnocení vedoucí téměř mlčel, zato kolegové byli k autorovi dost kritičtí, a on místo aby byl nakrknutý, což je normální, byl ochoten k opravám a změnám i k dodatečné práci.

Berlínská zeď ještě nestála, ptal jsem se tedy svého přítele Haralda, zda se do západního města dá jít, řekl, že ano, nejlíp podzemní drahou, ale že oni tam nechodí. Zeptal jsem se proč: ze zásadního důvodu. Pro mne bylo zásadní jít se tam podívat. Vylezl jsem z podzemní díry do jiných barev, jiného pohybu i jiného benzínového smradu, přešel jsem Kurfürstendamm tam a zpátky, s obavou, aby se mi nestala ani nejmenší příhoda. V sobotu mě Harald pozval na nedělní oběd k své mamince v malém městečku u Lipska. Nikdo nikdy, ani nejsoukroměji nezačal řeč o ničem politickém.

Jejich pořady jednaly o volbě povolání, o přípravě na ně, o studiu a zájmových kroužcích, o sportu, motorismu, o bezpečnosti práce a dopravy, o spoření na byt či auto, o poznávání vlasti a o míru. Mluvili v nich ekonomové, učitelé, lékaři, sportovci a lidoví policisté. Tok informací ze západu nebyl ničím přehražen: reagovalo tedy vysílání na podněty z té strany, posmívalo se Brandtovi a připojovalo se k heslu "Ami, go home!". Bylo v něm hodně džezové hudby, a tím muselo českému uchu znít svobodněji; uchu nerozumějícímu řeči.

Já jsem si pro svůj pořad odvezl záběry z autodílny, kde se parta mladých dělníků chystala na motocyklovou dovolenou v Česko-

slovensku, rozhovor s čerstvě ženatým dělníkem, který dostal byt a zařizoval si ho, s učitelem dějepisu, který říkal, že mezi Čechy a Němci není žádného sporu a že mladí Němci chtějí odčinit viny svých otců, a rozhovor s mladou zvěrolékačkou ze zoo. Nic z toho nemohlo nijak zaujmout soudruha Smolíka, ale ani se mi to všecko do mého pořadu nevešlo. Samozřejmě jsem se Haralda ptal, hned na začátku, v které fázi dávají pořad ke schválení. Podivil se: vždyť jsem viděl, jak pořad kolektivně posuzují a schvalují. A to je vše, ústava Německé demokratické republiky cenzuru vylučuje. Byl jsem z toho popletený, bylo mi teprve 35 let, vykládal jsem to v Praze potom jedné Němce, která se mi vysmála: "Blázne! Tam je cenzor každý!"

Za rok mě poslali takto do Budapešti. Řeč s Maďary je těžká: dali mi byt a peníze, a víc mi nenabízeli. Ještě Sándora, jenž mluvil rusky, protože studoval v Moskvě. Ten mi řekl, že pro ně, Maďary, nejsympatičtější národ jsou Poláci, že on je ve straně, aby mohl dělat v rozhlase, ale komunismus je u lidí vyřízený, Maďarsko půjde svou cestou. Od Československa se nedá čekat nic.

Pořady jsem jejich neposlouchal žádné, ovšem. Poradami mě nezdržovali, chodil jsem si, kady chtěl po Budapešti. Když jsem Sándorovi řekl, že ale musím něco natočit, mávl nad tím rukou: dají mi nějakou muziku. Chtěl jsem auto s magnetofonem, zeptal se, zda to myslím vážně. Objednal tedy auto s řidičem, který nastoupil s košíkem paprik z vlastní zahrady, a když jsem se sháněl po magnetofonu, zeptal se Sándor zas, zda na tom trvám, a řidič s kletbou odešel pro magnetofon. Ještě jsme zastavili u obchodu, kde Sándor koupil nejmíň dvě kila čabajské klobásy. Na konci měsíce na rozcestí zastavili jsme znovu, před hostincem, Sándor vyběhl s demižonem a nechal ho naplnit vínem. Pak jsme kamsi jeli, Sándor si polohlasně zpěvoval, a všechny názvy obcí, kudy jsme jeli,

byly zároveň známými názvy vína.

Jeli jsme a jedli a popíjeli. Ti dva asi zapomněli, že mě mají s sebou, zastavovali, kde chtěli, dívali se, nač chtěli, já se jen snažil neztratit je. V jedné obci jsme vlezli, byl listopad, do jezera teplé vody, seděli jsme tam, hýbali trochu nohama, vylezli a jeli zpátky do Budapešti. Druhého dne jsme jeli zas tak, ale jiným směrem, daleko horším: samou rovinou, jež nedávala důvod k zastavení. Až jsem náhle uviděl kus od silnice osamělý bílý státek, prál jsem si zastavit, a šli jsme tam: rolnická rodina zrovna obědvala, ale uvítala nás vlídně. Sándor mluvil s hospodářem o čem, nevím, já se na nic neodvažoval zeptat a nikdo mi nic neřekl, pozvání na oběd, k němuž zřetelně patřila miska pálenky s nalámaným chlebem, jsme odmítli. Stejně to nebylo nic pro vysílání, a tak nevím, co jsem potom vysílal krom moc dobrého dojmu z Maďarska a Maďarů. Jak tehdy fungovala v Maďarsku cenzura, to jsem nepoznal, ale běžný Maďar na ni jistě nemohl narazit.

x

Řekl bych, že zatímco všichni kolem nás se snažili cenzuře uhnout, my jsme úmyslně šli přímo do ní. Ba chce se mi skoro říct, že zatímco oni tedy chtěli ten vnucovaný socialismus jenom nějak snést a vydržet ho, my jsme ho skoro mínili uskutečnit, jako bychom ho sami světu vymysleli a chtěli předvést. Proto je dobře, že jsme toho 21. brežněva dostali po lebeni. Jestli socialismus je i uskutečnitelný, je na to při dnešním stavu ruské říše škoda práce, času a zdraví.

Ale budu dál mluvit jen za sebe. I v nejsvobodnějších poměrech dá člověku dost práce dostat se k nějaké důležité věci, poznat ji a potom svůj poznatek co nejvýstižněji vyslovit. Nám k tomu přibyl úkol protlačit ho cenzurou. Kde neprošel názor a pohled, posílal jsem příběh, a ten když neprorazil, pokusil jsem se o podo-

~~číslo~~

14

benství; nezkusil jsem jediné báseň. Cenzura nás učila psát i čist. Vypěstovala dvojsmysl, podtext a jinotaj. Zjemnila humor. Pod jejím razítkem vzkvetlo metaforické vyjadřování a myšlení v přeskokách, jež cizinec nebo blbec nedokázal sledovat. Šedesátá léta jsou u nás obdobím rozvoje slovesných umění a filmu, jaký je z režimu nepochopitelný. Umění cenzuru prostě překročilo, vymklo se z jejího jazyka. Mezi tvůrci a publikem vyvinulo se dorozumění, do něhož nepronikne, kdo neprošel stejnou výchovou. Často vidíme s lítostí, jak nepřesně až nesprávně vykládá si dnes některá zdejší díla západní čtenář a divák, i když "politicky" má tu nejlepší vůli. Tento příkop svým způsobem překonal Kundera: on vlastně náš život překládá do západního chápání, možná.

Snad všude, kde se píše a tvoří, ozve se občas, slabě nebo silně, nakrátko či nadéle, cenzura. Vlastně do kultury jistým způsobem patří, v evropských dějinách. Slovo pokaždé znovu ožilo. Co se stalo nám, je zločinný pokus o lobotomii. Na kom se podaří, zůstane do smrti blbý. Takové nás všechny potřebují.

/duben 1988/

393

Varšava 1987

/Rozhovor Daniela Cohn-Bendita s Adamem Michnikiem/

1. potratování

Soudasně jsem byl u skautů. Jenže to byli docela zvláštní skauti. Po roce 1956 začel komunistický skautský svaz přirozenou smrtí. A namísto něho vstal z mrtvých starý scouting, který navazoval na Bois-Scoutovskou tradici a také na tradici scoutingu z doby před válkou a ze války - zvláště pak na tradici Šedých řád/ Szare szeregi/, podzemní organizace, která bojovala po boku AK. Za svých časů nosili skauti šátky v nejrůznějších barvách - žluté, zelené, bílé, červenobílé, černobílé, jenom jedna barva chyběla - červená. Existovala jen jedna skautská skupina, která nosila na krku červené šátky - vedoucím této skupiny byl Jacek Kuroń. A já jsem patřil k této skupině. Když jsme později v KORu o tom uvažovali, zjistili jsme, že patnáct procent členů KORu kdysi pobíhale s červenými šátky na krku - její mat /lelińského žena, Eva, byla rozhovoru přítomna a můj přítel nosil tehdy také červený šatek. Meze politické vědomí povstalo z kombinace těchto dvou tradic - z tradice rebelujícího komunistu - to byl Kuroń - a z tradice nezávislé laické polské inteligence - to byl Lip-
ski.

L.: To bylo asi tak v době, kdy vznikl ten otevřený dopis Dělnické straně.

A.: Ne, to bylo dříve. Tehdy byl Kuroń ještě členem komunistické strany a domníval se, že jedinou cestou, jak dospět a reformně a zlepšit se zůstat ve straně a změnit ji zevnitř. Já jsem byl chvilobohu mladší než on. Byl mezi námi stejný věkový rozdíl jako mezi tebou a tvým bratrem a tak jsem právě tak jako ty nebyl nikdy členem strany. Když mi bylo patnáct, přesvědčil mě Jan Józef Lipski, abych s přáteli založil diskusní klub. Nemusel mě ani moc přesvědčovat. Byl jsem tehdy velmi energický a drzý. Drzý jsem pořád ještě. Nu a tak jsem šel jednoduše za profesorem Adamem Schaffem a řekl jsem mu: jsem profesor, chtěl bych založit diskusní klub. Adam Schaff byl tehdy něco jako polský andrzej Idanov. Ale byl to šlovec v mluvě velice šetrný. Před válkou byl činný ve skutečně ilegální hnutí. V době, kdy jsem se s ním seznámil, byl již starým cynikem. Ale nějaký cit jsem v něm práce asi probudil. Řekl - o.k., chceš klub, budeš ho tedy mít. Jako studenti varšavských gymnázií se můžete setkávat tedy na univerzitě. A kdyby vám někdo dělal těžkosti, dovolte se na mne. To bylo v roce 1962 a tehdy neměl nikdo odvahu Schaffovi odporovat. A tak vznikl pod jeho záštitou diskusní klub. Po několika letech už mluvili funkcionáři a policejní orgány o tomto klubu jako o "pařeništi revisionistů".

A nikdo nedovedl pochopit, proč nás nezakázali. Od té doby mě prováděla legenda, podle níž jsem měl spojení s ústředním výborem strany, že jsem ve spojení s nějakou frakcí. To všechno je nesmysl. Všechno bylo jednoduše v tom, že jsem měl štěstí. Kloupyň přeje vždycky štěstí. Veiled! Tento klub navštěvoval asi sto kládenců z varšavských gymnázií. Bylo mezi nimi hodně dětí z komunistických rodin.

D.: Co jste v tom klubu dělali? O čem jste diskutovali?

A.: Počkej. Měli jsme jednu společnou vlastnost. Kombinaci značné inteligence s stejně značnou hloupostí a naivitou. Ale v této hlouposti a naivitě byla také naše síla. Protože díky tomu jsme byli také obvláště odvádní. Pokládali jsme se za komunisty. A ani nám nenapadlo, že by se komunistům v komunistické zemi mohlo něco stát. To byla skutečně pitomost, protože já už jsem znal příběh otčova přítele, který strávil dvacet let na Sibiři a příběh mého švagra, který byl na Sibiři deset let. Měl jsem už vlastně vědět, co je to komunismus.

Vzpomínám si na americkou invazi v Zátocce svini. Tehdy jsem skutečně s vlastní vůlí aniž by mě k tomu někdo vyvolal šel na manifestaci na univerzitě a provolával jsem antisamerická hesla. Přišel jsem pak domů plný pychy a řekl jsem otci, že jsem se zúčastnil politické demonstrace. Můj otec zbledl jako stěna a zeptal se mě, kdo mě vzal sebou. Řekl jsem, že Kuroň. A na to otec řekl - řekl mi, že ty jsi sice jen američanec, ale že on je darebák. Že když už má takové vanešené zásady, pak má jít před sovětské velvyslanectví a demonstrovat kvůli Maďarsku. Tak vypadal komunismus mého otce. Já jsem mu zase řekl, že urvidi, až přijde čas, přijde Kuroň demonstrovat i před sovětské velvyslanectví. Měli jsme oba pravdu.

V našem klubu, v tom "pářeníšti revizionistů", kterému jsme my říkali klub hledačů rozporů, jsme mluvili o všem, o čem se mluvit nesmělo. My jsme však směli, protože jsme byli pod ochranou profesora Adama Schaffa.

D.: Mohl bys uvést pár příkladů?

A.: Například o svobodě v systému diktatury proletariátu, o sovětské intervenci v Maďarsku. o 17. září 1939, o tom, že vypukne v Polsku druhá proletářská revoluce - /Lenin Kolakowski mi jednou řekl - Adame, dejte s tím pokoj, není práce možné dělat druhou proletářskou revoluci v zemi, která se ještě nezotavila z té první. Tehdy mě však ještě nepřesvědčil/- o příčinách rozpuštění komunistické strany Polska, o velkých moskevských procesech, o trockismu, o otevření a uzavření marxismu.

Stefan Kiselewski tendy řekl, že celý marxismus patří za zavřené dveře. Byl jsem tak naivní, že jsem si myslel, že dělá vtipy. Zhruba půl roku všechno nádherně fungovalo. Pak se však ukázalo, že svoboda v diktatuře proletariátu přece jeh maráží na určité těžkosti. Byli jsme zavoláni na předsednictvo komunistického svazu mládeže ve Varšavě. Tam nám bylo řečeno, že musíme bohužel změnit celý program. To jsme odmítli. Se zdůvodněním, že komuniste musí jednat v souladu se svým svědomím. Protože však pravými komunisty byli oni a ne my, jednali v souladu se svým svědomím a klub nám rozpustili. Svou politickou iniciací jsem prožil, když mě Gomulka na plénu ústředního výboru osobně napadl. To bylo v roce 1963 a to mi nebylo ještě ani sedmnáct. Ve východní Evropě je to jistě rekord. Harazsti, János Kis, Petr Uhl, všichni, kterých jsem se na to ptal, byli starší. V době, kdy nám rozpustili klub, jsem postoupil do maturitní třídy. Při hledání rozporů jsem neměl čas na učení. Proto jsem musel napsat ještě doplňovací práci z fyziky, aby mě k maturitě vůbec pustili. Potkal jsem na ulici Kuroně a ten mi řekl - poslyš, Adam, soudruh Gomulka prý o tobě mluvil na zasedání ÚV. A já jsem mu koktavě odpověděl - já totiž koktám - poslyš, Jacuś, dej mi s takovými slostmi svátek, já musím napsat práci z fyziky. Od té doby Jacek vždy říkával: soudruh Gomulka nemusí psát práci z fyziky a proto má čas na blbosti. To bylo v roce 1964. Maturitu jsem zvládl, ale ještě předtím tu byl onen "Dopis 34". Čtyřiatřicet nejvýznamnějších polských intelektuálů - vědců, spisovatelů - se obrátilo otevřeným dopisem na předsedu vlády kvůli cenzure. To byla senzace! Tendy to ještě nebylo zvykem psát takové dopisy. Gomulka na to reagoval tak, jako by do Polska vtáhly jednotky NATa. Začal proti podepsaným vyhlašovat sankce a zakázal připomínat jejich jména v novinách. Mezi těmito lidmi byli také profesori univerzity. Studenti tedy zorganizovali na podporu svých profesorů protestní demonstraci. To byla první ilegální demonstrace, kterou jsem v životě viděl.

D.: Jenom jsi ji viděl, nebo jsi se jí zúčastnil?

A.: Samozřejmě jsem se jí zúčastnil, i když jsem ještě nebyl studentem univerzity. Na dvoře univerzity mě však zahledl profesor Baczko, který dnes přednáší filozofii v Ženevě. Znal mě ještě z doby Klusu rozporů a znal také meho otce. Chytil mě za ucho a vyvedl mě ze schůze. Napřed si udělejte maturitu, řekl mi, a potom se můžete zabývat politikou. Vy to jistě uděláte, protože politikou se zabývá každý blbec. Já jsem nejlepším důkazem pro tuto tezi, řekl profesor Baczko. A tak mě svým otcovským způsobem zachránil. Protože kdysy mě tam tehdy nachytali, pravděpodobně bych nemohl ani maturovat.

V roce 1960 jsem se poprvé ve své životě dostal do zahraničí. Byla to pro mě ohromně důležitá zkušenost. Seznámil jsem se tam s mnoha lidmi a přečetl jsem množství knih. Byl jsem na cestách tři měsíce. Mluvil jsem s polskými emigranty, s italskými komunisty a francouzskými trockisty, vrátil jsem se pln odhodlání něco učinit. Změnil jsem začátek seznamu, bylo to někdy koncem října. Po obdobě historického útavu jsem potkal někoho známého, Karla Kodszelewského, který tam tehdy pracoval. Dohodli jsme se, že ho v průběhu tří dnů navštívím. Karel ještě poznamenal, že neví, zda to bude dobré, když ho navštívím a někdo mě u něho uvidí. Já jsem nic nepochopil. Kdo by z té strany měl vidět? Ze snobských důvodů bych byl velmi rád, kdyby mě s Karlem někdo viděl. Byl tehdy na univerzitě velmi znám, studenti ho měli rádi a ženy ho milovaly. A tak jsem doufal, že se něco z toho zachytí i na mně. Ale on si nepřál, abych přišel k němu domů, dohodli jsme se, že se setkáme za tři dny v knihovně. Tam jsem za tři dny byl do univerzitní knihovny a čekal jsem se něho - půl hodiny, hodinu, dvě hodiny. A pak jsem se celý zufitý vydal k němu domů. Tam jsem se od jeho matky dověděl, že byl zatčen. Tehdy byl zatčen Kuroň, Kodszelewski a ještě i jiní lidé. To byl pro mě opět takový ten okamžik osvědčení, pochopil jsem, že k této lides patří, bez ohledu na rozdíly, které mezi námi byly. Tak jsem se stal nadšeným žákem Kuroňe a Kodszelewského. A že bych se úplně identifikoval s jejich programem, ale byli si velice blízcí. Ti byli po čtyřicetihodinové zasedání a začali pracovat na své "otevřené dopise". Byli jsme tehdy v úzkém kontaktu. Tak to šlo až do roku 1965. Pak odeslali svůj otevřený dopis straně. Jeden epis zůstal u mě, aby se dostal dále do světa. Dopis jsem uschoval šikovně venku, takže když přišla policie, nic u mě nenašla. Byl to pro nás strašlivý šok. Po prvé v životě přišla ke mně dvě policie. Bylo mi tehdy osmnáct, věřil jsem, že to všechno bude trvat nejdéle 48 hodin. Irrvale to však dva měsíce - dva měsíce jsem seděl ve vězení. Později, po několika letech si řekl Słonimski - Ašas, musím pochopit, že Polsko je země, kde zavřou každého, koho se jim zmané zavřít. Když však má být někdo propuštěn, pak ho pustí nebo také ne. Já se tím řídit až do dneška.

To bylo v roce 1965. Celá věc měla ohromný ohlas. Kuroň byl velice známý člověk, také pro svou činnost ve skautu. Kodszelewski byl již renomovaný historik. A já jsem se stal nejednou také známým, přesto že mi nebylo ani devatenáct. Všichni s mě mluvili a to se stalo do jisté míry leitmotivem mého života. Byl známý, čelil "karieru", do chvíle než se komunisté zase zavřou. Jinými slovy - za všechny věštil komunistu. Když v Polsku nevládl komunisté, nevěděl bych, co si počít.

Ty tři roky, od března 1965 do března 1968 byly pro mne nesáhně dle
ležitě. Měl jsem na univerzitě už svoje jméno jako opozičník.

D.: Chtěl bych ti položit ještě jednu otázku. Jak jsi se stavěl k to-
mu otevřenému dopisu Kuroňa a Modzelewského? Jaký jsi měl poměr k
jeho teoretickému obsahu?

A.: Být chytrý až ex post, to není velmi důstojné. Řeknu jenom to,
co Kuroň sám napsal, když jsem seděl ve vězení. To bylo před rokem,
když probíhal týden boje na obranu politických vězňů. V rámci této
akce napsal Kuroň do časopisu KOS krátký článek pod nadpisem "Ldaš".
Psal tam, že v souvislosti s oním dopisem byl mezi ním, Modzelewským
a mnou rozpor ve dvou bodech. Prvním bodem byl postoj k nezávislosti
Polska a druhým postoj k parlamentní demokracii. Já jsem byl pro to,
aby byl v dopise vyjádřen jednoznačný postoj k nezávislosti Polska
a k obnově parlamentní demokracie. Parlamentní demokracie sice mō-
že být rozšířena o jiné formy demokracie, parlamentní demokracie však
nesmí být obětována ve prospěch diktatury proletariátu, musí být za-
chováno to, co přinesla francouzská revoluce Evropě, jmenovitě prohlá-
šení lidských práv a rovnost občanů před zákonem. To jsem ve svém
článku připomněl a tak tomu také bylo, bez ohledu na to byl však ote-
vřený dopis dokumentem, se kterým jsem měl mnoho společného. Jazyk,
kterým byl napsán, mi byl velmi blízký, protože to byl jazyk revolu-
čního komunismu. Byl mi blízký z téhož důvodu, pro který byl cizí
většině mladých Poláků. Protože já jsem vyrůstal ne v polské vlaste-
necké tradici, ale v tradici komunistické. Pocházel jsem ze stejné
školy. A v tomto smyslu jsem se s dopisem identifikoval.

D.: Ty tři roky 1965 - 1968 ...byly to roky nejzajímavější nebo nej-
napínavější?

A.: Zajímavý byl celý můj život. Nejdůležitější byla, myslím si, doba
"Solidarnošči". Za nic na světě bych těch šestnáct měsíců nevyměnil.
Avšak tomu se vypěstilo sedět těch šest let ve vězení. Nevzdal bych
eš z ní jednoho dne z těch šestnácti měsíců. Avšak roky 1965 - 1968
byly zajímavé, protože to byla doba, ve které jsme s několika přáte-
li byli fakticky aktivní jako legální opozice v systému, ve kterém ne-
bylo pro legální opozici místo. Umožnila nám to univerzita, tam jsme
mohli existovat jako legální opozice. Situace na univerzitě byla vel-
mi komplikovaná. Spočívalo to v tom, že velká část profesorů zastávala
liberální názory. Týkalo se to jak bezpartijních profesorů tak i těch,
kteří byli členy komunistické strany.

Pokračování příště

DOPIS Z PAŘÍŽE

Milý Zdeňku, tvoji čtenáři z březnového *Obsahu* mají právo na pár upřesnění, zvláště když zcela oprávněně hned na začátku své promluvy o J. Ortenovi a I. Blatném připomínáš otázku, zda není "slabinou české poezie zvláště let třicátých, že pochází z imaginační a intelektu nedostatečně spjatých s pokračujícími mnohostrannými studii", a když vytýkáš nevzdělanosti, že "nechává příliš nestřeženě účinkovat iracionalitu povahy a instinktů".

Tato otázka a výtky se totiž vnučují co chvíli i při četbě tvé promluvy, poprvé a důrazně hned poté, cos je vyslovil a cos přešel k tomu, čemu říkáš "zkusná diagnóza Ivana Blatného, provedená prvním čtyřverším Rimbaudovy *Písně nejvyšší věže*". Pojem *diagnóza*, byl-li skutečně nutný, předpokládá ještě nutnější přesnost a znalost věci, i když jde o pouhé čtyři verše. Ty přece v *originálním* originále zní jinak, než je uvádíš. Rimbaud napsal:

*Oisive jeunesse
à tout asservie,
par délicatesse
j'ai perdu ma vie.*

Aby bylo jasné i těm, co francouzsky nečtou, připomínám, že v prvním a druhém verši nejde o větu oznamovací se slovesem v minulém čase, tedy (*la*) *oisive jeunesse à tout asservie*, česky podle tebe *zahálčivá mladost si všechno podrobila*; jde o zvolání právě opačného smyslu, tedy *Oisive jeunesse à tout asservie*, česky podle Rimbauda *Zahálčivé mládí, všemu podrobené, nebo lépe všemu napospas*.

Nezval to překládá *Zahálko mladosti, jež ke hříchu svádí...* a tobě na tom vadí slovo "hřích", protože, jak zasvěceně dodáváš, Rimbaud "měl s nábožností svého těsného okolí potíže a vyznal se v jejím pojmosloví. Tím spíše překladatel neměl o hříchu mluvit tam, kde originál je pocitově sekulární." Máš jistě pravdu v tom, že Nezval nebyl právě vzorným překladatelem, ale těm dvěma veršům, o něž jde, porozuměl ať už sám, nebo s cizí pomocí přece jen lépe než ty. A když tak zdůrazňuješ "pocitovou sekulárnost" Rimbaudova originálu, musím ti připomenout, že v páté sloce své *Písně* mluví on sám a doslova o (své) "duši, tak ubohé, že nemá nic než obraz Matky Boží", a přitom váhá "modlit se k Panně". To sice neříká mnoho o Rimbaudově religiozitě, ani to nepotvrzuje

ten Nezvalův "hřích", ale rozhodně to vyvrací tvou "sekulárnost" originálu:

Ah! Mille veuves
de la pauvre âme
qui n'a que l'image
de la Notre Dame!
Est-ce que l'on prie
la Vierge Marie?

Po těchto školáckých, ale nezbytných korekturách ztrácí tvůj výklad Blatného pomocí Rimbauda jaksi na průkaznosti. Co o jednom i druhém říkáš, zní sice pěkně, dává to i smysl, ale v originále, v životě to bylo nepochybně *trochu jinak*. O Rimbaudovi to vím bezpečně... Zato opravdu nevím, proč by jeho verše měly sloužit k diagnostice *jiného* básníka: ať je čteme, jak čteme, Rimbaudovy verše nakonec nestačí ani k diagnostice *jeho* *samého*, jak ukazuje celá ta rozsáhlá rimbaudovská literatura, která přibývá tak rychle, že mám co dělat, abych ji sledoval.. Ale na tom teď nesejde; tady je podstatnější, že poezie přece nemá s diagnózami vůbec nic společného, právě tak jako nemá nic společného s doličnými předměty procesů, nebo na druhé straně svatořečení. Poezie braná jako diagnóza by nás brzy zavlekla na pole, na němž jistý muž neblahé paměti svatořečil S. K. Neumanna a jemu podobné, aby mohl zatratit Halase, Seiferta, Teiga a další...

Trochu jinak je tomu i s tím Arne Novákem a jeho *Stručnými dějinami literatury české*. I ty mohou sloužit k studiu a citování, zvláště když nemáme jiné. Než je však začneme studovat, citovat - a stavět jejich autora na hanbu, je radno přečíst si také úvod jejich posledního vydání (Promberger, Olomouc 1946). Až to uděláš, dozvíš se z něho, že za toto vydání a jeho případné doplňky už A. Novák odpovědnost nenese; a v kterémkoli slovníku si pak snadno ověříš, že zemřel roku 1939, *předtím*, než vyšly první knížky Blatného a Ortenovy. Nemohl tedy být ani "bezděčným věštcem ve věci Ivana Blatného", ani "nedbalým nebo spíš vůbec nečtoucím posuzovatelem poezie Jiřího Ortena", jak mu to s výčitkou přičítáš. Nemusíme A. Nováka milovat, ale když už ho citujeme, stačilo by i v jeho případě "jen trochu poctivě využitého čtenářského času", abychom se vyvarovali "soudu tak trapně mylného".

Ani tento detail nepřispívá právě k průkaznosti tvých vývodů a přesnosti tvé paměti. A to jsem se zabýval jen několika prvními

stránkami a jen tím, co jsem mohl ověřit hned a na místě. Je toho i tak dost, aby si člověk položil otázku, do jaké míry je přesné a průkazné i to další, co říkáš o jiných. K tomu jen tolik: pokud jde o skutečné vzpomínky, ty se pochopitelně vyvracet nedají, jsou výhradním vlastnictvím toho, kdo vzpomíná, a vidí do nich jen on. Něco jiného je ovšem, když se do vzpomínek mísí anachronické komentáře a soudy: do těch vidí i druzí a v případě potřeby je mohou i vyvrátit, jak lze doložit na tvých úvahách o Rimbaudovi a Novákovi ve spojitosti s Blatným.

Ostatně ani skutečné vzpomínky nestojí jen tak samy o sobě. Člověk nejen vzpomíná, ale je taky vzpomínán. Proti vzpomínkám jednoho se dají postavit vzpomínky druhých. Já dejme tomu vzpomínám na Zdeňka Urbánka, jak mě občas vozil na své životu nebezpečné motorce do Radlic ke svému velkému příteli Kamilu Bednářovi, o němž tehdy mluvil s oddaností, které jsem ne vždy rozuměl. Jistě se na tohoto Zdeňka pamatuješ i ty. A ještě živěji, protože jsem to prožíval zblízka, vzpomínám na pozdějšího Zdeňka Urbánka v Krymské ulici u Jiřího Koláře; jeho přátelství k tomuto dalšímu Jiřímu bylo snad ještě oddanější a v každém případě tak těsné, že tam už pro druhé moc místa nezbývalo. I na tohoto Zdeňka se přece musíš pamatovat.

Teď se od tebe dozvídám, že "vliv Chalupeckého a Jiřího Koláře" odvedl Blatného "od kolébavě konejšivého seifertovství, ale nedal mu mravně estetický základ k ničemu podstatně lepšímu"; že ho "uchvátili modernisté Chalupecký a Kolář, muži vždy na špičce světové avantgardy", a že "Chalupeckého a Kolářova poezie města způsobila v Ivanovi Blatném rozvrat". To všechno skončilo pak Ivanovou emigrací a ústavem pro choromyslné; já však nedovedu dost dobře pochopit, proč se tedy Zdeněk Urbánek po tom všem a přes to všechno s tak nebezpečným člověkem jako Jiří Kolář tak dlouho a tak zaníceně přátelil? Opakuji, tys přece i tohoto Zdeňka znal, nemohl bys mi to trochu vysvětlit? Nebo tomu mám rozumět tak, že se už k tomuto Zdeňkovi neznáš a že to všechno říkáš, poněvadž máš především sám sobě za zlé sama sebe, jaký jsi býval?

Jak tě znám, budeš mi tyhle řádky mít taky za zlé; proto tě předem ujišťuji, že jsem je psal z přátelství, a ty víš, že jsem je měl příležitost i prokázat.

16. dubna 1988

Jan Vladislav

ODPOVĚĎ Z PRAHY

Otevřený dopis Janu Vladislavovi

Milý Jene, díky za dopis. Těší jako doklad, že se zajímáš o to, co se tu píše.

Zvláštní je povaha Tvého zájmu a účel dopisu. Obojí se prozrazuje brzy po začátku a především v závěrečném odstavci.

"Jak tě znám," píšeš tam, "budeš mi tyhle řádky mít taky za zlé..." Vzápětí ujišťuješ, žeš "je psal z přátelství", které jsi "měl příležitost i prokázat". Nezmínuješ se, že já měl obdobné příležitosti vůči Tobě, ale bylo by to divné přátelství bez vzájemnosti. A kde by se vzala Tvá znalost mé osoby? Než uvedeš důkazy, že patří k mým vlastnostem mít něco někomu apriorně "taky za zlé", mám tu Tvou znalost za vadnou a soudím, že přespojatě předpokládáš mou předpojatost.

Kde jsi věcný a nespolehnáš na útržky vzpomínek obratně zpracované Tvým polemickým sklonem a zdatností, Tvá předpojatost nemá příležitost se prosadit. To se týká mé chyby v citátu z Rimbauda a mylně adresované výtky ve věci literárně historických nálepek /díky zdejším přátelům jsem se památce Arne Nováka a čtenářům už neztím omluvil/. Jinak tě přiznaná předpojatost vede k omylům a k unáhlenostem v četbě i ve výkladu mé promluvy o Blatném a Ortenovi. Bez přihlédnutí ke smyslu celku vybíráš z ní pasáže, které se podle Tvého úsudku nejlíp hodí k napadení. A napadáš pak směrem k osobě původce promluvy nebo jen tu osobu.

To není rozprava o věci, ale projev úmyslu shodit, ranit, "zabít charakter" /abych doslovně přeložil anglosaský idiom - máte ve Francii obdobu?/.

Nepodařilo se Ti to. Zkus znovu, máš-li svůj motiv a cíl za oprávněný a k něčemu užitečný. Zatím pojďme bod za bodem.

1. Hned v prvním odstavci prozrazuješ svou metodu, když si pro svůj polemický účel přizpůsobuješ mou zmínku o dlouhodobé diskusi ve věci vztahu vzdělanosti či nevzdělanosti k poezii. Není pravda, že za sebe nevzdělanosti něco "vytýkám". Jen říkám, že nevzdělanost podle některých "nechává... účinkovat iracionalitu..." Otázka v mém textu zůstává otevřená. Ty si jí levným slovním trikem měníš v polemickou zbraň. "Iracionalita", kterou tu chceš připsat mně, v nestřeženém okamžiku prokázala svou přítomnost v Tvé motivaci.

2. Obdobně se to děje v Tvém druhém odstavci. Napřed v úplnosti cituješ, že má být provedena "zkusná diagnóza", ale vzápětí termín "diagnóza" podtrhuješ, kdežto podstatně vymezující adjektivum "zkusná" ve prospěch svého polemismu vynecháváš. Chceš pak otevřít otázku, zda lze či nelze básníkovu textu užít k "diagnostice". Podle některých škol lze, podle jiných nelze, dalších je celé spektrum. Tady se to probrat nečá. Nevyznávám žádnou školu a polemizovat nemíním. Nezamýšlel jsem to už ani ve své promluvě. Ta měla uvést do oběhu určitou zkušenost a některé postupy myšlení, které z ní vzešly. Rozumíš-li jí jako polemice proti něčemu nebo někomu, je to chybné čtení dané Tvým sklonem. Nic proti němu. I takových je třeba. Jen sis nevybral vhodného protišermíře.

3. Chybně cituji Rimbauda. Poznal jsem Píseň nejvyšší věže v Nezvalově překladu v téže době, kdy jsem se prvně setkal s Ortenem a s Blatným. Objevil jsem tehdy i originál. "Oisive jeunesse" atd. patří k nejdávnějším zlozkám v mé paměti. Pro účel citátu jsem sáhl po příslušné knize. Druhý z citovaných veršů je tak v této podobě:

A tout asservie

Měl jsem to bez bližšího přihlídnutí za potvrzení verze v mé paměti. Dokonce jsem tu vadnou verzi citoval po českém zvyku s malými písmenami na počátku veršů na rozdíl od verzálek, ve francouzštině /i v angličtině/ na tom místě už dávno závazných. Nad verzálkami Francouzi ovšem vynechávají příslušný "accent", jinak k určení tvaru a významu nutný. Neuvědomil jsem si tuto past. Horší je mé přehlédnutí koncovky "asservie". Zkusím se učit líp. Ale chlédni se do svého dopisu, jak tak na rozdíl od řečených závazných verzálek na počátku veršů inkriminované verše cituješ. Uvedu pro stručnost jen ten jeden:

à tout asservie

V Tvé knize opravdu je na počátku "à" a nikoli "A"? Které to máš vydání? Drobný trik, ale pro Tvůj polemismus příznačný. Mohl jsi mě upozornit na chybné užití malých písmen na počátku citovaných veršů, ale za lepší zásah jsi měl, dopustíš-li se sám chyby malou písmenou na počátku verše a zvýrazníš tak "accent" jako důkaz mé zanedbanosti. Není, Jene, tak katastrofální. Přečti si ty citované verše znovu. Nejde, jak píšeš, "o zvolání právě opačného smyslu". Kdybys nebyl polemik trvající na své pravdě, připustil bys příbuz-

nost významů. "Zahálčivé mládí si všechno podrobilo," chybně jsem přeložil já. "Zahálčivé mládí všemu napospas," správně a pěkně překládáš Ty. Ve vztahu k poezii a osobě Ivana Blatného nejsou rozdíly těch dvou znění nepřeklenutelně velké. Když si zahálčivé mládí vše podrobí, tedy myšlení, cítění, smysl věcí i vztahů, ocitá se tím "všemu napospas". Nejsem pro překladatelskou libovůli, ale smím snad proti polemikovi jednou zkusit polemickou eskamotáž. Mám dojem, že se mi nedaří. Prostě jsem popsal část své zkušenosti. A na jejím základě si myslím, že se Tvé správné čtené znění Rimbaudova verše hodí k opoře mé zkusmé diagnózy líp než můj chybný překlad. S ironií i bez ironie díky za pomoc.

4. Nezmiňuješ se o druhé polovině citovaného čtyřverší. Snad bys dokonce musel přiznat, že verše mají se životem a s povahou svých původců i jiných lidí mnoho společného a že mé užití druhých dvou veršů Rimbaudovy básně není jako zkusmá charakterisace Blatného a Ortens tak špatný vtip. Raději tedy cituješ jinou pasáž Písně nejvyšší věže jako údajný důkaz, že se mýlíš ve věci "sekularismu" všech tří, Rimbauda, Ortens a Blatného. Jako bys Ty sám nikdy nepsal verše, prózy, eseje, v nichž podle kontextů slova, obrazy, obraty znamenají něco jiného, než čím jsou v každodenní řeči nebo v užití jiných autorů. A co teprv, když jde o ironii nebo parodii. Obojí se objevuje i v zoufalství. Nebo právě v něm. Viz Tvůj citát "nábožného" Rimbauda. Včas tu otazku opouštíš, aby ses nezapletl. Jsem pro. V dopisech to nevyřešíme. Ale nejsi, jak sám víš, na správné stopě, když jakoby proti mně odkazuješ na nejmenované autory, kteří "svatořečili" Neumanna atd. Co s tímhle mám společného? Jsem i jinak proti bezejmenným insinuacím. Dovolují si esejistickou řeč na rozdíl od kategorisující literární historie, ale viním-li, jmenuji. Prosím, abys v zájmu přátelství, o němž mluvíš, s takovými způsoby souhlasil.

5. V dubnovém čísle Obsahu je má omluva za chybně přiřčený citát ze Stručných dějin literatury české. Ty neužíváš opravy mé vysvětlitelné a vysvětlené chyby ve prospěch Arne Nováka, české literární historie a konkrétně ohrožené pravdy, ale pro svůj polemický účel. Kdyby ten Te neomezoval, pokojně bys uznal, že "bezděčným věstcem ve věci Ivana Blatného" Arne Novák být mohl a byl. Co citují, týká se Ivanova otce Lva. Čti, prosím, v soustavě slov významy těch soustav. Jinak budou nedorozumění pokračovat do nekonečna. Nesním se toho účastnit.

6. Co můj omel, jímž Arne Novákovi přičítám vady jeho doplňovatelů, má společného s tím, jak jsem zakusil a jak čtu a vnímám Ortena a Blatného? Nenapadlo Tě a nepokusil ses postavit proti mému náčrtu jejich povah, osudů a poezí náčrt svůj. Ten můj je Ti vhod jen jako ziminka k útoku na mne. Tak jsi vědecky věcný. Divím se. Umíš přece stručné i delší životopisy a komentáře básníků psát výtečně.

7. "Vzpomínky nestojí... samy o sobě," píšeš. Jak by mohly. Kaměť má povahu toho, v kom trvá. Například i Tvoje. Taková drobnost, Jene. Pro Tebe má dvěstěpadesátka z poúnorových let je "motorka". Nikdy mé pojmenování toho přístroje. A pot šením vzpomínám na kanceláře Svazu čs. výtvarníků kdesi vysoko na hradě, kam jsem občas za Tebou zašel. I dívky či dámy tam byly milé, zvláště jedna. Ale tvé "občas" ve věci našich údajných společných jízd do Radlic za Kamilem Bednářem zůstane jen Tvé, dokud neuvedeš aspoň přibližná data. Víš, kdy jsem "duplexblok" a pak "péráka" míval pod sebou a čas od času na to vozil mnoho lidí včetně Koláře, Lhotáka, Fuku, Fukovou, Hanše, dokonce i Václava Černého, ale Radlice, zdá se mi, už v té době nebyly hlavním sídlem Kamila Bednáře ani cílem mých nebo našich společných jízd. Baví Tě přit se. Mě ne. Je tedy na Tobě podat důkaz, kolikrát a kdy jsme do Radlic jeli. Místo abys v mé promluvě četl, jak se pokouším charakterisovat určité lidi především jako podílníky na utváření zřejšího kulturního klimatu a morálně společenských vztahů, hledíš tam vyčíst, co vrhá stín na mne. Prosim, napiš můj portrét jako škůdce, měl-li k tomu materiály, ale nezneužívej k tomu toho, co já mám věcně a úvahou zpracovaně zaznamenáno v myslí a čeho jsem užil k promluvě o Blatném a Ortenovi. Žes například "ne vždy rozuměl" mé "oddanosti" k mému "velkému příteli Kamilu Bednářovi", svědčí o tvé nezvídavosti nebo neschopnosti rozumět, nikoli o nějakém mém prohřešku. Abyš měl nyní právo odsuzovat mě za tu "oddanost", byl by ses tehdy musel zajímat. Věděl bys nyní, že Bednář, o sedm let starší než Orten a Blatný, o pět let starší než já, byl po svém zprvu zasvětitel a pak pokusně svědce a vůdce četnějších lidí, než byl Orten, já atd. Je o tom v textu mé promluvy tolik, kolik je k danému tématu třeba. I hlavních dějů té tragikomedie jsi díky svému mládí nebyl. Buď rád.

8. "Oddanost" vypadá v tvém dopise jako cosi opovrženého. Například zvenčí vzpomínáš na mé přátelství k Jiřímu Kolářovi, přý "ještě oddanější" atd. Bylo těsné, noctivé, oboustranné a po svém i tvořivé. Ještě v sedmdesátých letech Kolář říkal v českých i jino-

jazyčných interviewech, že ve věci konfrontací, rapportáží a čeho dalšího "vyšel" z mé "iniciativy". A přiznávám, že těch pět let, 1949 - 1954, paradoxně k tehdejší politické situaci, mám za lidsky a umělecky jedinečná léta nejen svého života. Kolář psal svou nej-
skvělejší poezii, Kamil Lhoták byl na vrcholu svého malířství, o mnoho mladší Vladimír Fuka dělal, co mohl, aby prokázal, že je víc než pozoruhodný ilustrátor a grafik, Eva Fuková přirozeněji rostla z kouzelné malířky ve vynalézavou fotografku, Jan Rychlík obecně byl vyhledávaným vykladačem staré i nové hudby a zároveň ironicky přizemňujícím kritikem hloučku, jehož aktivit se z niterné potřeby pravděpodobně účastnil. Občas přičítal Kolářův kladenský přítel Karel Souček a skysluplněji můj dávný přítel Josef Schwarz. Objevily se mezi námi rukopisy Josefa Škvoreckého, Bohumila Hrabala a adeptů později méně úspěšných. Škvoreckého a Hrabala jsme poznali i osobně. Jedno věnování, až z roku 1967, zní: "Ladislavu Fikarovi, Vítězslavu Kocourkovi, Jiřímu Kolářovi a Zdeňku Urbánkovi, i když za některé věci se nejde revanšovat, a Janu Zábranovi; snad i tohle je list z onoho deníku." Cituji z druhé stránky Škvoreckého konce nylonového věku. Josef nejen počátkem padesátých let byl dávno před publikací čten, ale brzy též díky Janu Řezáčovi dopraven na místo redaktora v tom, co se nyní jmenuje Odeon. Stačilo pronikavě se zajímat. Je mi to líto, Jene, ale nemůžeš rozumět, protože jsi nebyl uvnitř té sebeobraně a po svém i útočné skupinky uvedených pěti let. Ano, je možné, že jsem Tě někdy vezl ke Kolářům v Krymské ulici. Ale Kolář s patřičnou ironií citoval lidové úsloví: "Ženská a kama mají být doma," a scházival se s řečeným hloučkem jinde. Nesuč. Měl jsi své starosti. V tom hloučku jsi nebyl.

9. Ještě hář je mi, když Tě čtu a na rozdíl od radostnějších vzpomínek slyším nechápavce, který si mé řádky o nešťastném osudu Ivana Blatného vykládá jako obvinění Jindřicha Chalupeckého a Jiřího Koláře, že oni ho dohnali k šílenství. Těch dvou si vážím a zároveň vím stejně jako Ty, jak dalekosáhle jejich způsoby jednání mohou psychicky a morálně zapůsobit zvláště na labilnější organismy. Svou další zkusnou diagnózu, tentokrát ohlečně spolupůsobení Chalupeckého a Koláře na Blatného rozvrat kolem roku 1948, na pravém místě v pravou chvíli obhájím. Teď Ti jen odpovím na Tvou pochybnou otázku, proč jsem se "s tak nebezpečným člověkem jako Jiří Kolář tak dlouho a zaníceně přátelil". Nechceš tuhle hloupost radši odvolat? Odpověděl jsem vlastně už v předchozím odstavci. Odpověděl jsem

i na jiných místech. Kolář je muž nesmírně výkonný, energický a odolný. Není vždy vůči jiným lidem soudný a chápavý. Tys to nezažil, Jene? Nechá se vždy se vztahem k takovému člověku něco radikálního dělat. Ani se nechce. Obohacuje zkušenost, vyzývá k soutěži, podněcuje právě tím, jak je "nebezpečný" - podle Tvé definice, s kterou se vinou jejího polemického přízvuku opět nemíním dávat do sporu. Opravdu chceš tvrdit, Jene, že ses s nikým "nebezpečným" jakéhokoli rodu vinou toho "nebezpečí" raději nestýkal? Má to, přiznám se Ti, vždycky spíš lákalo. Ať šlo o Bednáře, Ortena, Gustava Schorsche nebo o Koláře, Vladislava, Chaloupeckého. Později o četné další. Nebo ať šlo o ženy.

10. Znáš se ke všemu, co jsem kdy zažil a zapsal. Nemám čeho se zříkat. Mýlíš se, říkáš-li, že Ti Tvé řádky budu mít "taky za zlé". Neúčastníš se privátních ani obecnějších vztahů pro účely konfliktů a osočování. Kdyby se Ti bylo chtělo, mohl's to už dávno rozpoznat. Bednáře, Koláře ani žádné jiné řemeslníky, kteří opracovávali život kolem me a můj, nemůžu a nemám proč ze svého života a životopisu vyřazovat. Bylo to, jak to bylo. A zvláště Ty, povaha při vší tvrdé opevněnosti bystře chápavá, bys měl rozumět, že Ivan Blatný byl a je živoucí přecitlivělý rozvrat, zároveň obdařený strašnou energií instinktů i obrovskou imaginací a bohatstvím jazyka jako slovní zásoby i melodických vět. Podnes někdy některý vers zazní, ale celky jsou doklady rozpadu. Nebo co Ty vlastně svými námitkami proti mé promluvě chceš dokázat? Zdá se, že nic o kvalitách Blatného pozdější poezie nebo o nepřemožitelné platnosti Kolářových a Chaloupeckého teorií a poetik, ale jen to, že já se mýlím. Prosím, kdybys ten důkaz věcně provedl, už jsem zticha. Ale Ty to chceš dokázat prostředky, které svou neúměrností a základní necitlivostí naopak dokládají, že mé počněty k rozpravě o Blatném a Ortenovi dávají víc smyslu než Tvá kázání o Rimbaudovi, o těch dvou nebo vůbec o zdejší kultuře včetně Chaloupeckého a Koláře.

Je mi líto, že to na závěr musím napsat, ale jsi předpojatě obbedněn proti čemukoli, co dost těsně nesouhlasí s Tvým náhledem na danou otázku, věc či osobu. Octl jsem se na špatné straně Tvého indexu. Pýval jsem zaznamenan na lepší. "Mais où sont les neiges d'antan?" Nebo zase jsem zkazil nějaký ten accent a koncovku?

Tak jako tak Te zdravím a přeju vše nejlepší. Myslím, že bychom měli pokračovat v účelnějších námáhách, než jsou polemiky.

Sto devět literárních textů všech žánrů zařadila vydavatelka Jana Halamčíková do této čítanky o Praze, která nedávno /1988/ vyšla s dobovými ilustracemi v nakl. Insel Verlag, Frankfurt/M v edici "insel-taschenbuch" /386 str./. Dobrý počín a nápady - třeba už ta nezvyklá chronologie: texty - výňatky z cestopisů, memoárů, románů, dramát, povídky, básně - jsou řazeny nikoliv podle doby vzniku, ale podle událostí, o níž vyprávějí. A tak se v oddíle "Raná doba a středověk" sešel Kosmas s Adalbertem Stifterem /Witiko/ i s Eduardem Petiškou /Příchod židů do Čech/, a Kisch se objevuje nejen ve století dvacátém, ale i v osmáctém /Käsebier und Fridericus Rex/. Sousedy v 19. století se stali například Neruda a Wilhelm Raabe, Wagner a Chateaubriand, a naše století - to především, je to také nejobsáhlejší oddíl knihy - poskytuje i překvapení a zážitky jiného druhu, díky tomu, že se setkáváme s mnoha autory mimo onen známý okruh pražských německých spisovatelů. Je tu Camusův záznam Smrt v srdci /1932/ - Prahu vnímal v těžké depresi, dále - namátkou - krásné verše Paula Celana, Ingeborg Bachmannové, Elke Erbové /NDR/, zážitek je také Friedrich Torberg, Pražák volbou, kdysi redaktor Prager Tagblattu, zde laděný docela jinak než ve slavné anekdotické "Tante Jolesch", která česky samozřejmě nevyšla. Vydavatelka píše v doslovu, že jejím záměrem bylo "z textů a z obrazů, z dějin a dějů sestavit jakousi koláž, která by ukázala co nejvíce stránek Prahy...", a myslím, že to řekla přesně. Z českých spisovatelů našeho století jsou v Čítance zastoupeni /abecedně/ Fučík, Halas, Hašek, Holub, Hrabal, Jirásek, Klíma, Nezval, Petiška, Seifert, Vaculík. Důležitější než úvaha o jejich počtu či výběru se mi zdá zjištění, podle rejstříku, že Jana Halamčíková měla možnost převzít jejich texty z německých knižních vydání; s výjimkou Jiráska, toho musela přeložit sama.

Z koláže není možno vybrat "typickou ukázkou". Padla-li volba na Kische, pak proto, že následující text Deutsche Tschechen /vznik: kolem r. 1914, německé znění v Čítance podle vydání Aufbau-Verlag, NDR/ zapadá do aktuálních diskusí.

Egon Erwin Kisch:

N Ě M C I A Č E Š I

Kdo neměl titul a nebyl bohatý, ten sem nepatřil. Německá Praha! To byli, až na výjimky, velkoměšťáci, majitelé hnědouhelných dolů, správní radové báňských podniků a Škodových zbrojovek, obchodníci s chmelem cestující sem a tam mezi Žatcem a Severní Amerikou, ředitelé cukrovarů, textilek, papíren, bank;

do jejich kruhu byli zváni profesoři, vyšší důstojníci a státní úředníci.

Německý proletariát neexistoval. Němců bylo 25 000, jen pět procent pražského obyvatelstva, a měli dvě nádherná divadla, velikou koncertní síň, dvě vysoké školy, pět gymnázií a čtyři vyšší reálné školy, dva deníky - vycházely ráno i večer -, velké spolkové budovy a rušný společenský život.

S půl miliónem Čechů tohoto města nepěstoval Němec žádné styky kromě styků obchodních. Nikdy si nezapálil cigaretu zápalkou České matice školské, nejinak Čech tu svou cigaretu zápalkou z krabičky Německého školského sdružení. Němec se nikdy neobjevil v české Měšťanské besedě, Čech se neukázal v Německém kasinu. Dokonce koncerty byly jednojazyčné, i plovárny, parky, hřiště, většina restaurací, kavárny a obchody. Češi korzovali na Ferdinandce, Němci na Příkopěch.

Za husitství se v kostelích Prahy prosadil utrakvismus, přijímalo se pod obojí. Teď nebyly utrakvistické ani jazykové, Němci měli své kostely, Češi také ty své.

Německá a česká univerzita, česká a německá technika si byly tak vzdáleny, jako by jedno vysoké učení sídlilo na severním pólu, druhé na jižním pólu. Každá ze stovky kateder měla svůj protějšek na jinojazyčné straně, ale nebyla tu jediná společná budova, jediná společná klinika, jediná společná laboratoř, jediná společná hvězdárna /jedna zdělila astronomické přístroje Tycho de Brahe, ta druhá Keplerovy/, neexistovala ani společná odborná knihovna či márnice. Pro Botanickou zahradu jedné z univerzit objednali z Jihomořského archipelagu rostlinu, kterou by bylo možno zahlédnout, jak kvete v Botanické zahradě druhé univerzity, kdyby tomu nebránila zeď.

Co pro Pražáka bylo samozřejmé a co pro kohokoliv odjinud byl neuvěřitelný úkaz, tím spíš, zvážíme-li význam, jaký se tehdy přikládal divadelnímu dění: český občan nevkročil do německého divadla, a vice versa. Jestliže v českém Národním divadle hostovala Comédie Française nebo Moskevské umělecké divadlo, nezaznamenal to německý tisk ani řádkou, a kri-

tikům, kteří dennodenně žonglovali jmény Coquelin, Stanislavskij a Šaljapin, ani nepřišlo na mysl, aby se podívali na představení. A obdobně, probíhala-li na německé scéně pohostinská vystoupení, byť by to byl soubor vídeňského Burgtheateru nebo Adolf von Sonnenthal nebo Enrico Caruso, česká veřejnost je nebrala na vědomí.

87

-fa-

Má-li kniha titul Připravte operační sál, je okamžitě jasno: čtenáři si přijdou na své, umění už podstatně míň. Novinářka Zdena Frýbová tak nazvala v r. 1979 svou prvotinu, čímž dala najevo, že jí jde především o čtenářský úspěch. A ten jí neminul. V prvním vydání Melantrich zřejmě podcenil hlad po příbězích tohoto druhu a vydal knihu v nákladu pouhých 15 000 výtisků, ale napravil to o pět let později druhým vydáním /a navíc si ji přeložili do slovenštiny!/. Od té doby se autorčino jméno stalo pro nakladatelství zárukou komerčního zisku. Nakladatelství Práce vydalo proto letos její tlustospis /má 546 stran/ Z neznámých důvodů v nákladu 95 000 výtisků! A přitom záložka výjimečně nenadsazuje, když tvrdí, že žádné autorčino dílko nezůstane "na knihkupeckých pultech déle než den". Frýbová je nepochybně nejúspěšnější současnou vypravěčkou a její tvorba určitým sociologickým fenoménem, který nemůže pominout ani literární kritika.

Ostatně kniha byla oceněna v literární soutěži vyhlášené ÚRC ve spolupráci se Svazem čs. spisovatelů u příležitosti 35. výročí Února a 40. výročí osvobození ČSSR; v Kmeni ji okamžitě doporučili jako zaručené počtení. Další rekomendaci jí zajistil v předmluvě spisovatelčin odborný spolupracovník prof. ing. Jan Škoda, DrSc. Ten dává textu žánrové označení profesní román a je potěšen, že po světově úspěšných bestsellerech tohoto typu máme konečně i my "původní román z prostředí československého i světového biochemického výzkumu". Ujišťuje nás také, že z odborného hlediska se autorka nedopustila žádných smrtelných hříchů, že se "pohybuje na půdě reality", až prý na pominutelné licence, vynucené románovou dynamikou. To je chvályhodné. Taďy ji taky stěží někdo z laiků může sahat na zoubek, ostatně odborné výklady tu tvoří zcela vnější kulisu, která by mohla být nahrazena kulisou jinou, jiným prostředím, a stejně by se čtenářská lačnost příběhu ukájela především a výhradně vzrušujícími osudy postav, dějovým spádem a nikoli dobrodružstvím vědeckého hledání či rizikem experimentování.

Jestliže odborník je nadmíru spokojen s tím, že román dosáhl svého prý skromného cíle, totiž seznámit čtenáře s jedním důležitým vědním oborem, zbývá ještě otázka základní: jak se spisovatelka vyrovnala se svým vlastním úkolem, tj. s románovým zformováním látky.

x x x

Záložka prvotiny Připravte operační sál tvrdila, že autorce "se podařilo organicky skloubit motivy a problematiku společenského, psychologického, kriminalistického a milostného žánru do velkého románu". To člověku div nevyrazí dech. Ale četba toho "skloubení" různých žánrů ~~práve~~^{už}, žel, už nikoli tvrzení o velkém románu. Pikantní je, že spisovatelka se o detektivkách, resp. kriminalistickém románu ve svých textech několikrát vyjadřuje značně nelichotivě, jsou to prý černobílé pohádky pro dospělé, jež mají pramálo společného se skutečností. To je součást reklamního triku současné pokleslosti. Musí se rozhodně a s pohrdáním distancovat od kýčovitě literatury, musí celé krajině sugerovat, že právě její zboží je to pravé a nefalšované, zatímco detektivní a jiný okrajový pól nestojí za čtení. Čtenáři musí být přesvědčeni, že přes evidentní schéma milostných románů všech časů nečtou hloupoučký román pro služky, ale román pro moderní vzdělance, román umělecky náročný, psychologicky hluboký a navíc ve světě módní, v našem případě vypovídající o exkluzivním, tajemném a přitažlivém světě jakýchsi současných alchymistů. Pro Čapkovy služky Fany a Marie byl exkluzivní, tajemný a přitažlivý svět hraběte Raoula, ale ty už vymřely. Dnešní sekretářky Ivety a Nadi nemusí louskat při svíče odrbaný škvár bez titulního listu a ráno je nečeká velké prádlo, čtou tyhle romány od paní Frýbové při praní v automatické pračce. V jejich duši ovšem zůstaly touhy a sny prostých služtiček, jejich obzor je duchovně stejně chudý a vyprázdněný, ale jednoduchý, prostý a naivní román pro služky se pro ně musel "zintelektualizovat", přizpůsobit se jinému času, vzít na sebe alespoň navenek podobu četby umělecky plnohodnotné a k tomu ještě vzrušující, s atraktivním prostředím a s exkluzivními hrdiny.

Socialistické osvětářství popřelo ve jménu sociální rovnosti každou nerovnost, takže muselo zlikvidovat i morzakory a limzakory, které byly nedůstojné pracujících; čtenáři měli být i proti své vůli krmeni výhradně Uměním. A tak když ta prostá kvítka naivního vypravěčství chtěla vstoupit do literatury, musela se tvářit náramně uvědoměle a umělecky vznešeně; nebylo možné vydávat je v sešitech za korunu, musela teď vycházet krásně vypravena v seriozních nakladatelstvích a jejich autorkami už nemohly být anonymní pisatelky či břídilky à la Hüttlová, nýbrž zkušené profesionálky. Ke své chudé příbuzné se nesměly a nesmějí hlásit pod trestem prokletí...

Ale pod tím nově upraveným zevnějškem se skrývá stará podstata. Dál tu trvá dualismus dobra a zla, idyličnost jen povrchně maskovaná úklady šťastlivého osudu, dál jsou šlechetnosti kladeny nástrahy do poslední chvíle, užuž se zdá, že je vše ztraceno, a přece velká, osudová láska nakonec zvítězí. Konstrukce tohoto černobílého dualismu je umně skryta ve všech tzv. velkých románech Zd. Frýbové a ještě podezděna kriminální zápletkou a psychologizováním dle metody MUDr. M. Plzáka. A právě tahle šikovně spíchnutá fazóna je příčinou senzačního úspěchu jejích románů, je v nich sentiment i napětí, dějový spád i moralizování, melodrama i žertěřství. Všechny mají několik standardních, opakujících se motivů: nejprve ovšem velkou, absolutní lásku, jež hory přenáší a jež taky musí nejvíc přetrpět; pak je tu nějaká duševní abnormalita a především impotence, a ta nakonec vždycky vraždí či se dopouští podobného zločinu; na svědomí jí má tupá, sobecká matčina láska, zmrzačivší syna; vyšetřování vraždy je obtížné, protože byla provedena mimořádně rafinovaně, takřka protismyslně, běžná lidská logika a rozum jsou v koncích, ale bezpečnost je vyzbrojena plzákovskou metoďou a odhalení pachatele je pro ni ne zrovna hračka, ale pouhý rébus. Lidé v tomto světě jsou roztrženi do několika jednoznačných typů, autorka je naprogramuje pro jediný svůj cíl, takže nás v nich nemůže nic překvapit. Zjednodušenost charakterů je základní předpoklad tohoto druhu tvorby, a tak má-li být někdo omezený a tupý, musí být omezený a tupý na desátou, matematik musí vyvádět takové ztřeštěnosti, jako by byl boží hovádko, lakomec odmítá dát ženě drobné na zaplacení záchodku atd. A když má být představena hezká žeha, tak ovšem jako by vyšla rovnou ze salónu krásy.

"Postava spíše vyšší, štíhlá, ale současně něžně žensky oblá, dokonale dlouhé nohy, tvář rafinovaně vymodelovaná výtvarníkem, který zná cenu malých disharmonií a dovede s nimi mistrně zacházet. Barvy tlumené. Jiskřivě plavé vlasy stále tak světlé a žíhané matnějším pruhem, jak měla v dětství, stále ta napjatá hedvábná pokožka odstínu smetany zbarvené lžičkou kávy, pokožka bez jediné skvrnky nejen na obličeji, ale i na krku a na pažích, bledá, široká, ale jemně vykreslená ústa, zdůrazněné lícní kosti - a v této jakoby slabounkém oparem zastřené tváři bez doteku líčidla výrazné jen jasně zelené oči zarámované světlehnědými řasami a lehkou křivkou obočí stejného tónu."

Všechno je tu dobré, co podporuje napětí a efekt, nic není dost banální, aby toho nemohlo být užito jako všelého prostředku ke vzbuzení dojetí, žádná násilná motivace není vyloučena, je-li s to uvést čtenáře v úžas. Nad vším však kraluje zásada zjednodušení.

Zjednodušeně musí být pojato všechno, nejen charaktery a vztahy, ale i zápletky, konflikty, problémy, láska, vášeň, dobro, zlo, život, skutečnost. A aby to tolik nebilo do očí, řídí se spisovatelka příkazem duchaplničit za každou cenu, vtipně šermovat se musí zejména v dialozích. Text je proto samý špás a vejšplecht, odposlouchaný v našem malém mondénním světě této doby, lidé spolu vedou řeči jako profesionální baviči a part vypravěčky se nese tónem ostřílené konferenciérky. Styl sbírá pěnu z profánního mluvního projevu všednosti a je šperkován pohotovou žurnalistickou žvačkovostí. Několik ukázek: "Dokázat jim to sice nikdo nedokázal," "byl se svou rolí pečlivě připraven", "pohár mlčenlivosti přetekl", "tak si myslím, že se z tebe docela bavil", "rozsévají seménka nedůvěry", "narůstající uspokojení... bylo rázem smeteno v moře beznaděje. Evu zaplavila vlna poznání", a tahle vlna pak zaplavuje kdekoho a je to vlna obdivu, bolesti, nenávisti atd., vytrvale se mluví o "stávajícím náměstkovi", "stávajícím manželovi" atd. Čapek měl pravdu, že tahle literatura má být psána špatně, čtenář ji má hltat po odstavcích, na nějakém tom slovu nezáleží. I redakce tomuhle lajdáctví vyšla vstříc a odflinkla svou práci, takže se zde důsledně píše z tam, kde má být s /zcestný, zpatra, zkomíravý, ztrnulý/, něco závisí od něčeho a aby vznikl dojem "vznešeného stylu", hojně se uplatňuje předložka ku i v takovýchto případech: ku prospěchu, ku každému, ku svému atd. atp.

x x x

Podívejme se teď, jak vypadá zbeletrizování světa lidí posedlých výzkumem protirakovinných léků. Nejdříve musíme vzít na vědomí, že jde vskutku o prózu z rodu Posledního Eposu. Všechno je tu podáno s rozvláčností hodnou starých časů, všechny epizody začínají zásadně od Adama. Když jeden z hlavních hrdinů Miloš vstupuje na scénu, absolvuje nejen celé jeho curriculum vitae, ale k pochopení jeho narušeného charakteru musíme strávit i celý životaběh rodičů, dovědět se, jak matka mazaně dostala do postele pana inženýra, jak ho pak v manželství mučila svou přízemností, a když ho umořila, jak se vrhla na svého jedináčka, aby ho zmrzčila na duši i na těle - stal se z něho impotent a křivák. Deflorace devatenáctileté krásavice Anky zkušeným čtyřicátníkem je natažena do dráždivé scény přes deset stran, přičemž se nám podrobně raportuje, kdy to kočička, micinku a ovečku bolelo, moc a kdy míň, kdy už to bylo krásné, takže "poprvé vykřikla současně s jeho stonem" a kdy už toho pak bylo "k zbláznění moc".

Až do strany 166 jsme pořád v prehistorii příběhu, celou tuto plochu zaplnilo vyličení dětství a mládí této atraktivní Anny Berkové, která po zmíněné defloraci žije přešťastně s mistrným chirurgem a ovšemže stejně mistrným milovníkem primářem Markem. Jejich čtrnáctiměsíční idyla je však náhle přervána: Anka, ve dvaceti už RNDr., "z neznámých důvodů" Marka opustí bez jediného slova vysvětlení, resp. napíše mu na lístek, že má jiného sráci svému milého, ale my víme, že je to pia fraus. Stala se z ní totiž absolutní frigidka nesnášející mužský dotyk. Co se stalo? Jak k tomu došlo? To je prosím záhada. Důvody svého rozhodnutí prozradila Anka v slzách jedině starým francouzským přátelům Dutourdovým, nám nikoli. Ta záhada se potáhne celým románem, teprve na konci bude naše zvědavost ukojena. A když vypravěčka ještě napoví, že Anka přitom chladnokrevně zavraždí, jsou jistě útlocitné čtenářky napjaty k zešílení.

Poté je ve více než stostránkové kapitole stejnou metodou od Adama představen RNDr. Miloš Zouhar. Byl neobyčejně talentovaný student, ale v praxi se ukáže, že z něho výzkumník nebude, je spíš schopný organizátor - dotáhne to až na ředitele Výzkumného ústavu teoretické a aplikované biochemie. Umí jednat s lidmi, a tak hned po nástupu si k údivu všech získá přátelství hrubiána a nerudy Wintra, geniálního biochemika. Za jeho vedení se stane mladičkový vědec spoluautorem světově unikátního přípravku, na stáži v USA však v laboratořích totálně zklame a k dovršení všeho Wintr emigruje. Nešťastnému Milošovi ale dává v dopisech dál instrukce, jak má postupovat, aby se domohl v ústavu nejvyššího postavení. Miloš jeho plány slepě plní a jedinečně mu to vychází, neboť si umí získat konexe, opatří i nemožné, a tak je po čase nepostradatelný, tím spíš, že "stávající ředitel" je trumbera k pohledání.

Problém emigrace je jediný náznak, že přes neustále uváděné přesné časové údaje /"píše se rok..." / je vedle ústavního života taky ještě nějaký život veřejný, svět se svými existenčními a politickými tlaky, nároky, nástrahami a zvraty. Miloš např. nebuduje svou kariéru tím, že vstoupí především do strany, což - jak každý ví - je v této zemi pro kariéru předpoklad. Strana tu totiž vůbec nijak nezasahuje do chodu ústavu, ani neschvaluje tzv. nomenklaturní kádry, prostě se tu nevyskytuje. A očekávat, že naši hrdinové pocítí v politicky vzrušených letech 1968-69 a pak v letech konzolidace s vrcholícím protichartovním tažením na své kůži kotrmelce moci, bylo by naivní. Sem smí vstupovat jenom zlo démonické, zakuklené, zrůdné, jež bude odhaleno a potrestáno, skutečná bída a špína života by zrušila idylu, bez které to tu přece nejde.

Spějme dál: impotentní Miloš a frigidní Anka se tedy v ústavu konečně sejdou a kostky jsou vrženy. Slovo dá slovo a uzavrou spolu na oko manželství, jež bude trvat plných deset let a sedm měsíců. Nikdy svého soužití nelitovali, byli k sobě tolerantní, ovšem on jí byl "co muž, ale i co člověk... tolik co patník" a jí nikdy neviděl v negližé. Ale kde je ta velká láska, táže se zřejmě nezasvěcený. Jen strpení! Anka se mezitím stane laureátkou státní ceny, jde od úspěchu k úspěchu, muži ji obletují, ale jí jsou víc než lhostejní. Miloš se vedle ní cítí pochopitelně ušlápnutý, žárlí na její badatelské výsledky, ale tají to. Ve své zamírákové dušičce se tedy rozhodne dosáhnout úspěchu i za cenu podvodu: podstrčí svůj preparát, neověřený ještě na psech, nemocnici k aplikaci na lidech, a výsledkem jsou tři mrtví. V ústavu propukne panika, Miloš hraje s vyšetřovatelem velkou hru, jež ho k smrti vyčerpává - letitá přetvářka už ho předtím dohnala k infarktu. V nejnapjatější chvíli mu Anka nečekaně oznámí, že se s ním hodlá rozvést, Miloš tu ránu nevydrží a zemře, jeho vina tedy není nikdy prokázána, i když je mnoha lidem jasná. Anka si ale uvědomuje, že vlastně vraždila taky, a to dokonce vědomě, když Miloše nechala v horké lázni bez nitroglycerinu a odešla z domu.

Teď se konečně dostáváme k rozluštění dlouholeté záhady jejího života. Můžete si být jisti, že čím byla tato záhada nepochopitelnější a nelogičtější, tím bude vysvětlení banálnější a krkolomnější. Vezte tedy: Anka opustila milovaného Marka proto, že našla v jeho psacím stole obálku s několika stovkami, na níž bylo jméno jedné pacientky - zřejmě tedy úplatek. Jako čestná žena nemůže snést pomyslení, že její miláček je jako ti druzí úplatní lékaři a rázně s ním skoncuje. Dvanáct let jí byl každý mužský odporný. Jistě si domyslíte, že v pozadí tohoto erotického zmrtvení byla její trvající láska k Markovi, že celých těch dvanáct let neslýchaně trpěla a slzy, jež občas prolila, pramenily z tohoto bolu... Velké její lásce přijde na pomoc další důležitá složka románu pro služky: Náhoda. Anka zaslechne onu pacientku náhodou, jak náhodou zrovna chválí pana primáře: kdysi jí půjčil pár stovek, když při sobě neměla dost peněz na jakousi koupi. V obálce tedy nebyl úplatek, ale vrácený dluh! Anka se dopustila osudného omylu! Stačilo sice jediné slovo, jediný dotaz a vše by se bylo vysvětlilo, láska mohla bouřlivě kvést dál. Jenže to slovo nesmělo být vyřčeno, protože by nedošlo k melodramatické zápletce, záhadě, údivu, k trápení a k slzám.

Díky náhodě teď už nic nestojí v cestě novému sblížení Marke a

Anky. Ale dvanáct let není přece dvanáct dní! On už žije s jinou a je se svým životem spokojen. Nezapomínejte ale, že tahle literatura má jiná pravidla než život: Anka Markovi zatelefonuje jista si, že věrná láska musí být odměněna. A nemýlí se, Marek ji přijme s otevřenou náručí. Ubohá osoba, která se dosud těšila jeho přízni, musí bez milosti vyklidit pole, nesmí překážet velké, absolutní lásce. Ale nemyslete si, že Frýbová je Hüttlová a že je hned ruka v rukávě. Znovu se naleznou milenci spolu povedou dlouhý, předlouhý dialog, musí si přece všechno podrobně vysvětlit, přičemž on si uvědomuje, jak mu tahle holka křivdila, viníc ho z úplatkářství, takže jejich štěstí zase visí na vlásku, zalila ho "vlna hořké nenávisti vůči té holce", ale měl "současně touhu hodit ji do postele". Už se zdá, že rozum na celé čáře zvítězí a stará láska přece jen zreziví. Napětí trvá doslova k poslední řádce. A ta zní: "Chceš u mne zůstat, miláčku?" "A kam bych asi tak, prosím tě, myslíš, že bych šla?" Schéma žánru bylo vřekovatě naplněno a čtenářkám a čtenářům spadl ze srdce kámen. Ach, jak sladko je... číst si o životě takto viděném!

x x x

Román Z neznámých důvodů profesní žánr pouze kamufluje. Prostředí vědeckého výzkumu je v něm atraktivní kulisou, ale impulsy k napětí, k syžetovým zvrátům či k srážkám charakterů z něho nevycházejí, výklady o výzkumné práci plynou odděleně od fabulačního procesu. Ve skutečnosti je tento román, tak jako jeho klasický předchůdce, velkolepým jarmarkem splněné touhy po sladkobolných příbězích, jenomže dnes tyto příběhy ztratily původní naivitu a jednoduchost, tváří se jako umělecké zboží první třídy. Základní rys kýče v nich ovšem zůstal: nesmí sem ani v náznaku zalehnout ozvěna skutečných životních krutostí a strázní, nesmí v nich život páchnout, zlo a křivda nesmějí vzít vrch nad dobrem a čestností. Frýbová dokonale pochopila, co si tento žánr dnes žádá, jakou potřebuje "inova-ci" a poskytuje čtenářkám sentiment, napětí, atraktivitu, a ještě jim dá ujištění, že čtou módní profesní román s uměleckou ambicí. Romány této autorky jsou tak bezděčným dokumentem doby, v níž si pravda vyměnila místo se lží a čestnost s lichoměrností: za líbivou fasádou se skrývá dobře vykalkulovaný podvod.

Milan Jungmann

Knihovnici Pavle P. s díky za radu.

MARTIN M. ŠIMEČKA

PRAVIDLÁ HRY

/Ján Johanides, Pochovávanie brata/

Johanidesovo "Pochovávanie brata" ma vyprovokovalo k tomu, aby som siahol po jeho prvých prózach. Nepoznal som ich z jednoduchého dôvodu, v šesťdesiatych rokoch som sa ešte len učil rozoznávať písmená a neskôr, keď už som vedel čítať, zapadli tie knižky prachom, ako sa to na Slovensku stáva.

Dnes vo mne vyvolali protichedné pocity. Sútni svojím spôsobom nesympatické, lebo príliš zjavne a akosi bez vysvetlenia, s drzou samozrejmosťou sa hlásia k literárnej avantgarde na Západe - aká to asi bola doba, kedy bolo niečo také možné? Nesú v sebe ostenň schválności, pohrdanie literárnymi konvenciami, o socialistickom realizme ani nehovoriac. Napriek tomu, či práve preto, cítil som z tých poviedok /zbierky Súkromie, 63 a Podstata kameňolomu, 65/ dravú, pôvodnú silu, odvahu, invenciu a predovšetkým smrteľnú vážnosť, s akou sa vrhajú do literatúry. Páčilo sa mi, že autor sa bezohľadne a tvrdohlavo rýpe v človeku.

Podľa záložky sa na celých jedenást rokov odmlčal /od prózy Nie, 67, po Nepriznané vrany, 78/ a sudím, že asi preto, lebo doba sedemdesiatych rokov nebola milostivá ani tolerantná voči jeho existencialistickým sklonom. Johanidesovou témou je totiž analýza ľudskej /autorovej/ duše chorej na vysoký tlak, ktorý vyvíja vonkajškový svet. Liekom je mu špecifický spôsob myslenia na seba /starosť o dušu/, chápanie našej nemožnosti zvíťaziť, chápanie márnosti a cez takúto reflexiu vyjsť z knihy predsa len ako víťaz. Johanidesovi to preráža cez text možno aj proti jeho vôli, ako nezničitelný chren v živel-

ne obrábanej záhrade.

Zdá sa mi, že v novele Nepriznané vrany sa pokúsil prekonať sám seba, vyhovieť dobe a vtesnať sa do jej noriem. Zmizlo priamočiare hlásenie sa k európskej avantgarde, lepšie povedané ukrylo sa do húštiny slov. Brodil som sa nánosom obsedantných opisov, odbočiek, asociácií a mal som pocit, že komunikujem s človekom, ktorý sa zahlcuje rečou zo strachu, že ak sa na chvíľu zastaví, povie čosi nutkavo dôležité - a s katastrofálnymi následkami. Je trpké a zároveň dojemné byť účastný na autorovom boji o seba. Pokúsil sa napísať novelu s továrenskou tematikou uzavretú do rámca socialistického realizmu, dojemné však je, že sa mu to nepodarilo. Ekologická zápleтка /pred desiatimi rokmi ešte veľmi nová/ sama vyvrátila jeho predsavzatie. Dielo trpí krčovitým úsilím preklenúť rozdiel medzi autorovou osobnosťou a dobou, v ktorej musí písať. A paradoxne možno najväčším vkladom tejto novely bolo ono úsilie, bolo dôkazom, že Johanides aj naďalej berie literatúru smrteľne vážne a dávalo nádej, že ak nevyhral súboj s dobou dnes, vyhrá ho nabudúce.

O rok nato sa situácia opakovala, próza Balada o vkladnej knižke obsahuje tú istú rozporuplnosť a predávkovanie slov. No a románom Marek Koniar a uhorský pápež /83/ Johanides akoby vzdal nerovný súboj a utiekol do stredoveku, hoci myslím, že unikol márne. Román je znovu zatažený nadprodukciou vedľajších myšlienok, opisov, komplikovaných vášní, mystiky a brutálnej živočíšnosti, autor sa, bez ohľadu na čitateľa, snaží oslabiť svoju neželanú podstatu.

Mrzelo ma to, pretože ako literárny výkon je ten román hodný obdivu a úcty a je jasné, že ho napísal výnimočne dobrý spisovateľ. Čitateľ však chce viac, než chovať k autorovi úctu a obdiv. Chce /napríklad/ čítať čosi, čo rezonuje s jeho vnútnom, chce čítať o svete, v ktorom žije a chce to priamo, bez obkľúk.

Týmto značne zjednodušeným a svojvoľným pohľadom som chcel povedať len toľko, že Johanides síce patril od prvých svojich próz k špičke súčasnej slovenskej literatúry, ale pritom po celý čas udržiaval čitateľskú verejnosť skôr v očakávaní kníh budúcich, než aby ho naplnil knihou práve vydanou.

"Pochovávanie brata" je zbierka štyroch poviedok /Žiarlivosť s halali, Pochovávanie brata, Ľudský pot, Stetisícová prémie/.

Hlavnou postavou poviedky, ktorej názov je titulom zbierky, je zrelý päťdesiatnik, údržbár Šimon Oseha. Nie je to obyčajný človek. "Šimon bol ako holub, čo cíti zmenu počasia niekoľko hodín vopred. Šimon bol ako klietkový papagáj, ktorý cíti otras pôdy i pár dní dopredu."

Jedného dňa príde na to, že "prežíva dvojaký život: jeden život, ktorý je tu /napríklad Betka v tráve, deti na kúpalisku, zamknutý dom/, a druhý život, o ktorom vôbec nevie, že ho prežíva.

V ten istý okamih sa v ňom odrazu roztvorila ním samým strážená, ním samým utajovaná pamäť: veď ja som prestal žiť, keď som mal sedemnást, a odvtedy sa sám sebe iba s úspechom snívam, ale ešte som si predsa len nezvykol na ten sen, ktorý sa volá nutnosť podobáť sa tomu, čím nie som, aj keď sa mi doteraz ten sen daril a sníva sa mi len to, čo chcem... Keď som sa vrátil a predstavil si tú kaluž krvi, čo vsakovala do upadnutého záveja po odmäku a po prestrelke a robila zrnká snehu zreteľnejšími, musel som prestať jestvovať, lebo by som nevydržal žiť, púť sebazáchovy ma donútil, aby som začal predstierať, že žijem. A odvtedy nežijem, iba sa usilujem podobáť sa tomu, koho považujú za mňa, koho volajú Šimon Oseha. Ja sám, Šimon Oseha, som si už navykol na sfalšovaného Šimona Osehu, ktorý vznikol po tej noci, lebo odkožovaný človek nemôže žiť medzi ľuďmi."

Šimon využije príležitosť, keď zistí, že žena mu je neverná a odíde od rodiny. Ide hľadať pravého Šimona Osohu a tušenie ho neomylnne vedie za ruku.

Príbeh sa vyvíja realisticky, ale autor si akoby v zálohe necháva možnosť všetko zotrieť, pretože Šimona skato stavia do situácií, ktoré sú známe ako symboly pre moment osudového zvratu v psychologickom výklade snov. Cestuje vlakom, v ktorom stretne svoju platonickú lásku z detstva, chce sa k nej priblížiť, ale v tlačnici to nejde a ona medzitým vystúpi. Potom sa ocitá v ubytovni akéhosi odpudivého priemyselného mesta a odchádza do prázdnej krčmy, kde sedí len jediný hosť a ten má tvár človeka, ktorý kedysi v Povstaní pred Šimonovými očami zabil jeho brata. Šimon sa snaží z neznámeho vytiahnuť rpozna- nie, že jeho otec bol v Povstaní, ale Bernard Slamka mu vzdoruje, vymýšľa si o svojom otcovi historiky a nakoniec sa prerieka- ne, že je vlastne sirota. Šimon bezradne stojí pred rozhodnu- tím, či uveriť, že hľadá do tváre syna človeka, ktorý zabil jeho brata. V závere poviedky potom hovorí toto:

"Nemôžem sa dívať na túto tvár, lebo budem stále vidieť ten strielajúci revolver, nemôžem sa dívať na túto tvár. Vrá- tim sa k Betke, vrátim sa k deťom, dám sa radšej klamať, dám sa radšej klamať, dám sa využívať, dám sa radšej tisíc ráz klamať. Jeho otec určite nezabil Ferdiša. Nemohol. Nemohol. Aj on má dvojníka. Jeho otec určite nestrelil do Ferdiša. Dám sa radšej klamať, len aby som nemal pred očami jednodaj ten sneh prný vsakujúcej krvi, tú krv, ktorá sa rozpájala pod mi- hotavým jasom svetlíc, nemôžem sa dívať na jeho tvár, nech mi neodpustí, nech mi odpustí, nemôžem sa naňho dívať, lebo by som stále videl, ako z Ferdišovho hrdla vystrekla prvá krv."

Dám sa radšej klamať, hovorí Šimon a vracia sa ku svojej žene a k falošnému Šimonovi. Johanides nedovolil svojej posta- ve vykonať v katarzii akýkoľvek čin, zabránil heroizovaniu sublimovanej pomsty, ktorá by veru v slovenskom kontexte vyz- nela trápne, a zostal verný svojej skepse. Šimon volí život

v klamstve a neistote, lebo život v pravde by bol neznesiteľný. Dnes je už neskoro hľadať svoju pravú podobu. Vracia sa však domov bohatší aspoň o toto rozhodnutie, prijíma osud nepravého Šimona za svoj a v istom zmysle možno považovať túto voľbu za víťazstvo nad sebou.

Príbeh Šimona Osohu je námetom vhodný vlastne na román, ale autor akoby pri jeho písaní zastal na polceste. V ďalších dvoch poviedkach totiž rozvíja osudy vedľajších postáv z "Pochovávanía brata", Jedna z nich, Mlčoch /Ľudský pot/, je podobne ako Šimon Osoha chytená do pasce nerozhodnosti. Cíti, že jeho vlastná interpretácia skutočnosti už nemá ten pevný základ ako kedysi. "Zrazu nadobudol dojem, že sa čomusi spreneveril, že kohosi ošudil, že rozvetvená pravda, ktorú sa snažil Gabike doslova tlmočiť, je bohapustá lož." Pre Mlčocha je to existenciálny problém, pretože pravdu a skutočnosť chápe ako synonymá. Na konci poviedky dostane list, ktorý rozvráti jeho posledné istoty, rozvráti jeho skutočnosť a Mlčoch dostáva prvý astmatický záchvat /Johanides číslovkou prvý naznačuje, že je to začiatok konca a tým spečatuje rozsudek/, ktorý je vlastne alergiou na rozporuplnosť sveta.

V poviedke Stotisícová prémia sa dozvieme, že otec Bernarda Slamku nebol v čase Ferdišovej vraždy na Slovensku, lebo zahynul pri vylodení v Normandii. Je to od autora láskavé, že zo svojej moci poskytol čitateľovi takýto fakt. Takmer všetky ostatné dôležité fakty totiž prechádzajú ústami postáv a tak neistotou o skutočnosti, ktorou trpia hrdinovia, trpí aj čitateľ.

Problém dôvery v skutočnosť, dôvery, že svet je taký, ako ho vidím ja, je témou aj prvej poviedky /Ziarlivosť s halali/, ktorá však mala byť podľa môjho názoru posledná. Riaditeľ odbočky Pozemných stavieb Bjackuliak má mierne existenciálny deň, sedí po fajronte v práci a pozoruje lejak, ktorý zaplavuje stavbu. Teší sa z nového ďalehohľadu /je poľovník ako všetci riaditelia/ a zároveň zisťuje, že čosi mu tú radosť kalí.

Chce sa tešiť z drahej knihy, ktorú kúpil dcére, ale ani to sa mu akosi nedarí. Potom si spomenie na Deň stavbárov, "keď začul svojho námestníka Plakáča, ako hovorí s rehotom medzi ženami: 'Náš direktor si sedel v aute taký hrdý ako hrdina vo vojnovom filme pred popravčou čatou!' Zaznel trojhlasný chichot, plieskanie ženských dlaní po starej bukasovej sukni /Bjackuliak si predstavil tie maličké dlane, vedel komu patria/." Je znepokojený aj ďalšími spomienkami a stúpa v ňom nervozita, lebo cíti, že zrkadlo, v ktorom sa doteraz spoľahlivo videl, sa podozrivo kriví. Potom zatelefonoje jeho generálny riaditeľ, pomedzi vtipy mu najprv s brutálnou radosťou prezradí, že jeho dcéra spáva s námestníkom Plakáčom a vzápätí mu oznámi nesplniteľný termín na dokončenie stavby.

Väčšina dialógov v poviedke sa odohráva po telefóne, sú brilantne zvládnuté a vyzerajú takto:

Spotené ruky v pyžame zdvihli slúchadlo: "Plakáč."

"Ahoj, ty doškolený mafo!" povedal hlas a dodal nárečím: "Očul som čera, že má jaksik už druhé pojednávajú s tú zubatú! Tak jak to dopadlo?"

"Zdravím ťa, veľký direktor! Odkiaľ voláš?" V Plakáčovom hlase zaznel údiv i nezreteľná peníženosť a obava, ktorú sa pokúšal zastrieť hlučným tónom. "Si tu - u nášho direktora? Kedy si prišiel? Som ešte stále v pyžame, ale v momente sa hodím do gala. Kedy si prišiel? Okamžite som u Bjackuliaka! Čo pijete - aby sme ostali pri jednom? Čo donesiem? V momente som u Bjackuliaka. Mám tu jedného džonyvolkra. Vezmem! Strašná chrípka ma chytila! Leje sa zo mňa ako z priehrady. Nejaký vírus. Pätnásť -alebo päť slabičné slovo! Už som zožral celú dávku tetracyklínu, a ešte furt mám horúčku! Ale hneď som u Bjackuliaka!"

"Počúvaj: budem ti asi musieť povedať smutnú novinu." Hlas trochu schrapľavel a pokračoval so smútkom: "Bjackuliak zomrel. Telefonovali mi to. Chcel som ťi to ešte raz overiť, či to nie je vtip, ale nemohol som sa dovolať. Sprav reč. Ale nie dajaký

guláš, čo si požičiaš z odboru pre občianske záležitosti. Niečo, čo bude mať smrnc!"

"Ale... kedy zomrel?" spýtal sa Plakáč s úprimným úžasom, v ktorom bol zároveň aj akýsi iný, no ťažko pomenovateľný tón, ktorý sa azda najväčšmi ponášal na náznak obdivu, ale v ktorom bol aj záchvev jemnej zášti, uznávajúcej protivníka. Jeho otázka vyznela, akoby Bjackuliakovi nevedomky závidel, že zomrel. Nastalo krátke ticho.

"Povedal som mu, že spávaš s jeho dcérou. Nedávno - keď som bol s ním. Musíš aj ty v niečom trochu lietat'. A nebuť stále vyžehlený." Pokračoval hlas hoverovo, bez akejkoľvek bezcitnosti, s málozvučným, azda len domysliteľným pohrdaním, dokonca by sa v ňom bol dal spoznať voľajaký hlboko zakorenený, ale pritom nanajvýš taktný náznak bolesti. Sýtosť ticha, ktoré nastalo, po posledných slovách, bolo ako akási znepokojujúca, nevyjadriteľná, dutina v sleji časopriestoru, ktorú občas vníma i hrubokožec. A hlas pokračoval: "Čo by si povedal, keby si bol menovaný na jeho miesto? Nie si rád...?"

"Rád... alebo nerád... To sú slová,"

"Pozor na slová," povedal hlas výstražným tónom a pokračoval: "Pozor na slová. Dnes je utorok, a ak k tomu pripočítam pitvu - a tá určite bude - tak pohreb vychádza na sobotu. Nachystaj slušný prejav. Striedmo. Nech je to vecné, ale nech to má úroveň. Počúvaj: ešte máme toho kopu! K tej kvázi kolaudačke, k tomu prípadu zo siedmeho, čo sa ťahá: každý komisár je povinný každý zvar natrieť mydlovou vodou! Ako to, že sa na také základné veci dal nachytať jeden váš smrad? Aby si ty ešte nepúšťal bublinky! Za to je loch! Mal si tam byť! Kde si bol? Počúvaj ďalej! Do konca mesiaca musia byť Močiare! Buď dvojka, alebo trjka. Musíš začať uzemňovať Bjackuliaka, keď sa bude zajtra na mňa ježiť, lebo nebol ani trochu nadšený!"

"Tak umrel?!... Alebo žije?!" skríkol Plakáč.

Pokojný hlas odpovedal: "Som ti povedal. Nemohol som si

to overiť. Nič sa nehlási."

"No a čo ja mám robiť teraz?"

"Vieš, že dvojka sa dá spraviť. Tak čo by si mal robiť? Povedať Bjackuliakovi, že z Bziniek sa dá stiahnuť manšaft."

"No a čo - ak fakt umrel?"

"Tak spraviš pohrebnú reč! Neopováž sa to odflákať!"

Dej príbehu a analýza sveta, v ktorom sa odohráva /nie je asi náhoda, že je to svet nomenklatúry/, sú nahustené do tridsiatich strán. Johanides naznačuje desiatky motívov niekoľkých postáv a využíva pritom schémy hotové už v našom vedomí, využíva našu spoločnú skúsenosť, naše spoločné poznanie /podobne využívajú americkí spisovatelia zbehlosť Američanov v psychoanalýze/.

V telefonických rozhovoroch obidve strany majstrovsky miešajú pravdu a lož a vo vnútornom monológovi sa potom snažia vylúpnuť pravdu, čo sa im samozrejme nemôže podariť, pretože pravda už prestala existovať vo svojej pôvodnej podobe, oni sami ju zničili. Prestali platiť normy jazyka /"Pozor na slová," povedal hlas výstražným tónom.../, normy jeho používania, normy komunikácie, jedinou normou je výsledný účinok slov. Čitateľ má pred očami apokalyptický obraz jedného mikrosвета, v ktorom ľudia ako Bjackuliak musia zomrieť. V závere poviedky Bjackuliak zomiera na infarkt - generálny riaditeľ teda správne predpokladal, že jeho podriadený nevydrží nápor neistoty. Bjackuliak sa odrazu ocitol v obrovskej nevýhode, lebo uveril. Chcel sa v úvahách o sebe dopátrať pravdy a na chvíľu pozabudol, že lož je všadeprítomná. Stal sa tak voči nej bezmocný a "veľký direktor" ho zavraždil niekoľkými vetami.

Johanides rozohral vo svojej próze hru, ktorej pravidlom je absencia pravidiel. Postavy sú figúrky na šachovnici, protihráčmi sú fikcia a skutočnosť, ale políčka sa ľubovoľne menia z bielych na čierne a naopak. Čitateľ sa nedozvie, či Bjackuliakova dcéra naozaj spáva s Plakáčom a vlastne to ani

nie je dôležité, dôležitý je fakt, že Bjackuliak tomu uveril a že to znamenalo jeho smrť /aj o nej sa však dozvieme len telefonicky, keď jeho dcéra volá Plakáčovi, že doma "spadol ako normálna vec"/.

Pravdivé sú len hnutia mysli Johanidesových postáv a skutočnosť je solipsisticky pravdivá pre každú postavu zvlášť. Zaujatosť realitou, vzťahom medzi ňou a postavou a vzťahom medzi ňou a čitateľom pripomína román "Pozornosť" Alberta Moravia. Moravia si kruto pohráva s čitateľom, ale na konci aspoň milosrdne "kápne božskou".

Johanides to neurobí, lebo je skeptik. Výsledný efekt je vzrušujúco odpudivý.

Všetky štyri poviedky sú napísané s citom pre rytmus viet a ich živosť - je naozaj príjemné čítať tak čistú prózu. Text je síce zahusťovaný drobnými, vedľajšími príbehmi, odbočkami, asociáciami a obrazmi, ktoré niekedy majú, niekedy nemajú význam pre poviedku samotnú, ak ma však predtým takéto zahusťovanie iritovalo, v tejto zbierke mi akosi nevadí, zdá sa mi, že jeho zmysel nie je samoučelný, ale tkvie v rozdrobení skutočnosti na nezložiteľnú mozaiku. Autor komplikuje svoj literárny svet, lebo táto absurdná komplikovanosť je imanentná nášmu, vonkajšiemu svetu. Ona je úrodným poľom pre pestovanie lži.

Johanides zahodil krycie témy, vykašlal sa na všetko, čo priamo nesúvisí s jeho hlavným záujmom - reflektovať svet cez trýznené mozgy svojich postáv. Týmto zdanlivo jednoduchým činom vlastne splnil /konečne/ moje čitateľské očakávania.

Josef Váchal: Očarovaná Šumava. /Edice Spolek českých bibliofilů, vydal Památník národního písemnictví, Praha 1986, vydání I., stran 80, náklad 1 000 výtisků, cena 90,- Kčs/
/Věnuji O. Filipovi/

Doslov ke knize byl napsán již "v květnu 1974" a dokumentuje, jak dlouho ležela publikace na stolech cenzury. A čteme v něm:

"Vždyť ani o všech svých knihách Váchal nevěděl, což se ukázalo, když v roce 1967 trpělivě korigoval a doplňoval můj soupis. Také s radostí - i když s obvyklými skeptickými šprýmy - přijal můj slib, že jednou převyprávím vše, co vím o něho, do životopisné knížky o něm. /Je již dva roky připravena k vydání v Šumavském muzeu v Kašperských Horách./ Když Váchal zemřel, pomáhala jsem zachraňovat to, co zbylo v jeho zanedbané komůrce," atd.

To je informace přímo obrozenecká /či z okupovaného státu/: v Čes-
kách žije umělec vynikající úrovně a pobývá až do smrti v roce 1969
v "zanedbané komůrce". Opuštěn, bez potřebného kulturního zázemí, takže
ani neví, kolik stvořil za svůj život knih. /A pouze díky "krizovému
roku" 1968 získává - "první veřejné uznání" - Východočeskou /!/ krajs-
kou cenu za výtvarné umění v roce 1968. A - bez komentáře - "pět dnů
před smrtí, mu na lůžku odevzdali zástupci uměleckých institucí diplom
zasloužilého umělce"/ Nebýt "pražského jara", neumřel by Josef Váchal
jako zasloužilý umělec: jak žil od února 1948? Cituji z doslovu Dr.
Marie Bajerové /s.67/:

"Jeho izolace jej dovedla až téměř k živoření z malého sociálního
důchodu, v malé komůrce s primitivním jen zařízením. Neměl již dost
sil odejít, ani když se ten "vegetační ráj" - kvetoucí statek Macko-
vých - měnil před jeho očima ve strojní a traktorovou stanici,
s puchem a ~~prachem~~ prachem na zápraží".

Váchal zde získává rysy umělce slovanského, s nímž je za socialismu
zacházeno přesně dle sovětského vzoru: živoří po dvacet let občansky,
bez ohledu na to, že v tomto vyhnanství vytváří v "zanedbané komůrce"
díla, z nichž potom reálný socialismus jako zákonný dědic finančně pro-
fituje! /Ani Očarovaná Šumava není levnou knihou, s ohledem na značný
počet výtisků - z hlediska - bibliofilie./ Co když byl Váchal ekono-
micky pro socialistickou společnost výkonnější, než celá ta STS na
území zabraného kulackého statku? Seznam jeho prací vytvořených do ro-
ku 1954 mnohé naznačuje už svým počtem. Váchal tam žil v zanedbané ko-
můrce, po STS zbyly zdavastované budovy a z kulturního díla umělce,
vytlačeného do pomezí "pachu" STS a mimo budovatelskou kulturu reál-
ného socialismu - budou - čerpat další generace. Ten, koho úderníci
z STS považovali za zestárlého povaleče se stal produktivním i po své
smrti:

Kniha je vybavena volně vloženým Váchalovým dřevorytem ukřižovaného Krista, v němž je k rozpoznání dech českého baroka. Proč? V Očarované Šumavě je čitelná Váchalova zaujatost barokní kazatelskou literaturou: celoživotně ji obdivoval. Cituji z jeho prózy /s. 19-20/:

"Ovšemže vyvolenec, jemuž dopřána je milost dostati se před samotnou tvář Knížete lesů, dříve nebo později podobné štěstí odpyká; má však tu možnost, vysloviti některé ze svých přání, kterému ve většině případů pekelná mocnost vyhoví, splní zejména všechny žádosti čpící čertovinou. Jakým způsobem onen ústní apel na Dábla, zde v kůži pekelného myslivce zahaleného, se děje, nezachovalo se nám bohužel, či bohudík, žádných zpráv; lidská fáma nerozlišuje audience s Belialem soukromé od parádních na Sabatu, aniž shledává odlišnou evokaci nočních stínů pomocí pantaklů a vykuřovadel od čistě právníckého zápisu se zlým silám náležitě projednanými závazky z obou stran či pakty. Ať tak či jinak: weitfällerský myslivec, recte Kníže lesů, milerád s lidmi v hovor vcházel!"

Jediný odstavec z českých, biblických, latinských i německých pojednání prozrazuje autentickou literární návaznost moderního autora na barokní tradici. Váchal se začal učit německy a latinsky, aby barokní české literatuře lépe porozuměl: je vyjimečným českým umělcem i v tom, že jako původně němčiny neznalý Čech se stal na základě rozpoznání kořenů barokní česko-německé kultury stitelem německé kultury v naší vlasti. /Vzpomeňme Váchalovu úctu např. k německému romanopisci a herci, zemřelému v r. 1798 v Bezděkově, jak ji vyjádřil v knize z r. 1951: Christian Heinrich Spiess./ Možná, že i v tomto směru bude mít Josef Váchal v Čechách ještě hojně následovníků...

Rozmnožit Váchalovu Očarovanou Šumavu /dosud existující v jediném exempláři/ je edičním počinem šťastným. Umožňuje pochopit veškerou podzemní návaznost při tvorbě moderní české literatury. Už barokní kazatelská literatura kutala na smetišti materiálního světa, prosvěcovaného škálami spektra divoce rozevláté duše: z možnosti zvítězit nad smrtí. Snažila se vytvořit ze slovních obrazců řetěz, řinčící v kalu všednosti, záchranný řetěz, v cestě za pokladem. Je to i fantazijní fétele vklíněná do reálných příměrů z oblasti morality, přecházející ve zvučné drama životní. /Kde zvuk slov a malebnost slov má důležitou uměleckou funkci na struně mezi žádostmi a bolestí.../

Jak vypadá konkrétní pohled na onu návaznost moderní české literatury - až z oblastí barokní kazatelské literatury? Česko-německou Šumavou prochází u Váchala dvojice: pastevec Hiršl a poslice Mary Schneider. Usilují o získání pokladu: na hranicích české země. U některého autora usiluje muž a žena rovněž o získání pokladu na německo-české hranici země? V příběhu psaném v polovině 50. let, čtvrtstoletí po vzniku Očarované Šumavy? Cituji z Boží duhy Jaroslava Durycha,

Praha 1969, s. 107:

"Obrátil jsem se k tomu muži a nakrátko se mi podařilo i myslit. Můj těžko vysvětlitelně zamazaný obličej a to, že jsem podle vlastního doznání objevil v kostele poklad, na který jsem se vypravil nejen s přiměřenými lupičskými nástroji, nýbrž ještě i se společníci, zcela právem v něm vyvolávalo různé představy chmurné..."

I hrdinové Váchalovy Očarované Šumavy vyvolávají představy chmurné. Ve Váchalově knize, stejně jako v Durychově, se "půl hodiny cesty" od hranic povalují nepohřebené mrtvoly českých Němců: za hynuli střelbou i ubitím. Živým pak ztráta vlastní duše zpočátku "jako nic" připadá a teprve po "chmurných" zkušenostech s "pokladem" rozhodují se ve shodě příběhů pro "pokání". Váchal, Očarovaná Šumava, s. 49:

"A kleknuv na kolena vroucně se za vyvážnutí z osidel pekelných pomodlil. Posílen duševně, nepomyslel již více na poklad, ... umiňuje sobě vykonati po šťastném navrácení domů náležitě pokání,..."

O Váchalově dvojici lze použít stejného způsobu popisu, jaký čteme u Durycha /s.76/: "Vytřeštila oči a mohlo se zdát, že se místo nás pozorují dvě strašidla, přicházející každé z jiného pekla."

A jestliže Váchalův Hiršl vidí sám sebe "jako psa" /"nová nesmírná hrůza se ho zmocnila při zpozorování, že místo lidského těla psí tělo nosí" - str. 49/, pak podobné pocity má i hrdina Boží duhy. Na s. 122 o sobě mluví: "Ach, copak vy víte, jak je vzteklému psu!" Na s. 38 se v počátku příběhu přirovnává k "chromému psu", a sedlák v horách naň na s. 105 pohlédne "jako na zlého psa". Dokonce v místech zápasu s pokladem českých pohraničních hor má hrdina Durychovy prózy nutkavý pocit blízkosti psa, až si čtenář může myslit o tomto hrdinovi totéž, co Váchal vyznává o hrdinovi svém na s. 51: "a ve psa nevěříce, domnívali se, že Hiršl čáku zdravého rozumu jistým dílem ztratil". /Cituji z Boží duhy: "Nu, nebyl to pes. Vždyť to mělo i šaty, třebaš shnilé" - s. 86, na s. 87 pak - "Ale copak to povylézalo a trčelo v nohou? Tedy přece i pes? Ó moci! Ó velebnosti! Ó moudrosti Boží! Hle dítě!"/

Obě dvojice v příbězích procházejí utrpením snů: je to základní usilování obou autorů při popisu hrůzyplných míst opuštěné krajiny Česko-německé. Durychův hrdina se ptá /s.53/: "Nepřiváděla ty bludné ona sama? A nezblázním se z ní?" A shoda ideově zarážející: noční můru obou hrdinů vyjadřuje Váchal /s.44/:

- "Ale v noci něco Hiršla volá a vábí na hřbitov; jde, a vidí nedávno pohřbeného procházeti se po krchovu. Ptá se ho Hiršl, čím to, že nemá v hrobě pokoje; nebožtík uvádí ho dolů do své rakve. Hiršl vidí i sousední rakve otevřeny; v některých už jen málo človečiny zbylo. Mezi rakvemi ryjí wildkanzlové, šumavští upíři, živící se masem nepohřbených."

Na to Durych ve stejné přírodní scénérii odpovídá: "Což abychom šli a pohřbili ji teď v noci?" "Teď?" "Proč?" "Nu, teď za chládku jistě by se nám to dělalo příjemněji a lépe než ve dne. I ta mrtvola při měsíčku by mohla snad být i docela hezká. A jistě bychom se zbavili tíživých snů."

Váchal i Durych měli po celý umělecký život blízko k česko-německé. kulturní hranici. /Vždyť ta u Čechů procházela po staletí viditelně i smíšenými rodinami česko-německými a společnou výchovou dětí! / Kdo se může divit, že jeden z českých spisovatelů tuto prostupnou hranici popsal pravdivě 10 let před nejhroznější válkou /i česko-německou/ a druhý 10 let po ní? U obou Čechů je tato kulturní hranice krajinou velebné a Boží krásy, kde však z čouštění obyvatel - "mezi rakvemi ryjí wildkanzlové - živící se masem nepohřbených"!

U Váchala skutečnost podobného zobrazení byla při svém vzniku pouhou okrajovou kuriozitou české kultury, vizionářským zrcedláním budoucnosti Očarované Šumavy, jež byla před válkou /koncem 20. let/ pro současníky nečitelná. V době, kdy kolem Váchalovy pracovny v zanedbané komůrce byly úsilím úderníků - "vykáceny staré stromy, zasypana studna a zničena zeleň v bývalých zahradách, aby se celý areál změnil v hlučnou a prašnou STS" - psal jiný Čech opět pro tehdejší současníky nečitelnou uměleckého zprávu. O kulturní hranici česko-německé, kde "už jen málo člověčiny zbylo" - i v rakvích!

Považují za vyloučené, aby Jaroslav Durych jediný rukopis Váchalovy Očarované Šumavy kdy četl: ale právě pro tu vzájemnou nezávislost považují jejich uměleckou shodu /při souběžném zobrazování dějů česko-německé krajiny/ za významnou! Tito Češi smyslem svých srovnatelných příběhů vyznávají, že lidé zrození ve stejné vlasti potřebují k životu stejné hodnoty: nesobecké vztahy, obětavost, odpuštění, oddanost pravdě, humánní a fantazii boží, Tyto hodnoty nejsou ani tak závislé na vědeckém poznání či životní úrovni, ale na duchovním zázemí, jímž člověk žije. Ve vší komplexnosti, tedy i na duchovním zázemí krajiny: z toho všeho vyrůstá obecenství, mezi mrtvými a živými, obecenství kulturní!

Mužští hrdinové obou próz prožívají sny, v nichž ztrácejí lidskou podobu a tvář: od psa, přes pařez až po hada. Ženské hrdinky si lidskou tvář ve snech zachovávají, obcují však tělesně - se zlem! Váchal s Durychem se shodují /v uměleckém záměru/, že účel ztráty vlastní identity lze přežít v rodné krajině. I kdyby tam bylo nutné obcovat kdys se zlem! Zlo totiž v próze obou umělců prochází nad krajinou jak mraky: nemůže mít trvalou hodnotu, neboť je spojováno s "myslivcem" temnot, "čáblem". /U Váchala "kníže lesů" - "kozlí pekelnou hlavu má,

s jazykem chnivým na půl metru z huby vytaženým". U Durycha čteme ke konci prózy rovněž obraz z "dábelské svatby" na s. 126: "dábel by se mi musil divit a smát a všichni ti ženichové by mohli pak přijít a plivat mi do obličeje". A jestliže u Váchala při dábelské svatbě /s.44/ "falešný kněz u oltáře pekelně se rozchechtal a sejmul si co škrabošku kozlí svou hlavu", pak obdobný dábelský smích rozehvěje v Boží duze tu více postiženou z dvojice k otázce: "Což jste dábel?" - "A kdybych byl dáblem?" "Dost! Prosím vás, dost!"/

Lze říci mrakům v rodné krajině: Prosím vás, dost!? Když zahalují světlo? U Váchala čteme, s. 40, o rodné krajině - jak je viděna očima žádostivých i skrze zlo. Cituji: "K tomu přispívalo nadmíru ono hrůzné šero, plné jakési temné zeleně, špinavé a děsivější jako mraky před kru-pobitím". Durych se v podobě mraků neodlišuje: "Ty mraky, které se před chvílí vyvalily jako strašidla, už odtáhly, zanechavše jí na obli-čeji jen uvadlý úškleb," - /s.77/. Odstavec končí otázkou v rozrušené mysli: "kukačka starých nástěnných hodin mi nad hlavou odkukávala: To jsi rád, že jsi v pekle, viď?" Nebo citát ze s. 42: "A nyní jsem viděl, že jsem zabloudil do předpekli. Její leknutí připomínalo hrůzy nedáv-ných let, kdy si musili živí sami kopat hroby". Durych připouští mož-nost záluďných duchů stejně jako Váchal. Citát ze s. 48-49:

"Snad usnula, opírajíc se hlavou o bránu pekla, a ještě se nepro-budila, třebaš musila vstát a jít jako náměsíčná i s rancem své bídy, až došla sem. Ale proč byla živa? Kdo to o ni měl zájem a proč ji chtěl mít tak podivně poznamenanou? Ale co bylo se mnou? Který záluďný duch sem zahnal i mne?"

/S rancem své bídy motá se česko-německou krajinou i Váchalova "poslice", stejné národnosti jako hrdinka Durychova./

V kruzích neustále shodnějších se dostávají - blíže a blížeji k sobě - představy umělců: Durych jako kdyby rozvíjel nové představy hrdiny Očarované Šumavy v hrdinovi své Boží duhy. Cituji ze s. 61:

"A tu se mi zdálo, že jsem utekl bez dovolení až z rakve či z ~~z~~ hrobu a teď tady stojím jak strašidlo ve vikýři a hledím a nevím, jak se dostanu zpět, a nebude-li mě honit buď nějaký havran nebo hrobníkův pes."

Citát ze s. 45 Očarované Šumavy:

"Sem opět jinam se stočil: Hiršl vyveden z okolí mrtvých... Chce Hiršl utíkat, leč nemůže: nohy mu trnou hrůzou," atd. Motivy hlavy bez těla nejsou marnou a zbytečnou ozdobou Váchalova textu; i tak zkušený prozaik Durych se bez nich při popisu nových epizod neobejde! Citát ze s. 62:

"Zdálo se mi, že mi upadla hlava a že jsem se pro ni musel se

zahanbením shýbnout, ale pak jsem se bál si ji nasadit, abych si ji snad nenasadil křivě, a nevěděl jsem co s ní a zda je to opravdu moje hlava, a měl-li jsem vůbec někdy nějakou hlavu. A bylo mi divno, jak se ještě teď mohu na ni dívat, když přece už na ramenou nic nemám, a dusil mě stud, ale musil jsem se tomu aspoň na oko bránit."

Edyby Váchal věnoval své próze stejný rozsah jako Durych, měl by prostor pro dialog své dvojice a jeho Hiršl by na položenou otázku odpovídal stejně jako hrdina Durychův. Cituji z Boží duhy, s. 63:

"A co byste chtěl?" - "Ach, všelicos! Bylo by toho až hrůza, a vím, že se ďábel už směje. Ale jen ať se směje! Jsem rád, že ho mám." - "A k čemu ho potřebujete?" - "Čím bych bez něho byl a kdo by mě honil!" "Tak pročpak ho nazýváte tak cšklivým jménem?" - "Hm: On to má rád."

Je to primitivní dialog? Nehodný socialistického realismu? Kde se ďábel nevyskytuje? Váchal v Očarované Šumavě podobný dialog zřetelně naznačuje /s. 38/:

"Vyslovovala-li poslice obavy, by požadavky myslivcovy příliš peklem nečpěly, Hiršl se o duši svoji nebál, spíše o to, aby je hlavní činitel při vyzvednutí pokladu neošidil; pokud se požadavku Mary týkalo, měl Hiršl již plán předem stanovený a důmyslně připravený..."

Jen na první pohled píše Váchal v Očarované Šumavě malou moralitu? Ten dřevoryt ukřižovaného Krista není do knihy vložen náhodně. Váchal rozvíjí biblické téma, které se tak často objevovalo v barokní kazatelské literatuře. Cituji z epištoly sv. Jakuba /1, 13-15/:

"Kdo prochází zkouškami, ať neříká, že ho pokouší Pán. Bůh nemůže být pokoušen ke zlému a sám také nikoho nepokouší. Každý, kdo je v pokušení, je sváděn a váben vlastní svou žádostivostí. Žádostivost pak počne a porodí hřích, a dokonalý hřích plodí smrt."

Váchal i Durych byli ovlivněni českou barokní literaturou, neboť tvořili v období, kdy umělecky zmíral umělecký odkaz české prózy Jiráskova stylu. /Propagace Jiráska Nejedlým a Gottwaldem v počátku 50. let byla jen potvrzením fosilie tohoto umění, náhrobkovitosti všech těch ideových artefaktů češství k vítězství /! / směřujícímu. / Pro českou kulturu nedošlo - v Očarované Šumavě, ani v Boží duze - k vytvoření textů zanedbatelného významu a na okraji písemnictví. /U Boží duhy to dotvrdil Jan Patočka doslovem, vytištěným ovšem za vlády socialismu jen v německém jazyce a pouze pro čtenáře německé kulturní oblasti.../

Váchalova Očarovaná Šumava je dle mého názoru jednou z nejvhodnějších knih, oslovujících z oblasti české kultury německého čtenáře. A to nejen z důvodů lokality svého děje: Čech Váchal se na základě české

tradicepřirozeně vlomil do obsahů z nejhlubších vrstev kolektivního povědomí Němců. Podobná tradice nikdy nepřestala u Čechů existovat, i když byla přehlušována dobovými zájmy. /Obousměrně vedoucími v 20. století k totalitarismu./ V Očarované Šumavě je např. znát, jak hlubokým byl Váchal ctitelem odkazu K.H. Máchy. Vždyť právě tento básník geniálně vycítil ideovou nutnost návaznosti na česko-německou kulturu a obrátil se k slovním kořenům barokní kazatelské literatury. Mácha nebyl schopen - a nejen kvůli prizmatu romantismu - pohrdání k německému verši a jazyku. /POZN. 1/ Díky své českosti rostoucí z prostoru Karlovy Prahy a utvrzované v prostředí už přírodního stavu památek šlechtictví česko-německého, nemohl být ve formálně osvícenském okruhu vlasteneckém pochopen. /POZN. 2/ Váchal vystihl u Máchy, že pravdivě viděná příroda české vlasti je nesmlouvavě Němci ovlivněná a navazoval v tomto směru na nedostižné umělecké vítězství Máchovo. /POZN. 3/ /Umělec nemůže totiž ani na základě zájmu ideje vlastenecké opouštět zakotvenost kultury v neideové krvi národa: národ je zakotven v kosmu a ne ve vlasteneckém prostředí!/
Barokní kazatelská literatura nikterak dobovému češství neubližovala: byla jen zahleděna jinam než pouze do ohniska sebestravujícího vlastenectví. A odmítala být koštětem, ideově vymatejícím Němce z českých zemí! /POZN. 4/

Umění plnohodnotné se brání pouhému náhubku vlastenectví a u K. Havlíčka Borovského poznáváme, že i když do veršů a popěveků přejímal ironii, persifláž, zemitá přirovnání či nečekané zkratky z barokní kazatelské literatury, jako umělecká účinnost nemá výsledné spektrum /Boží/ duhy pohromadě a v souladu s duchem poiesis. /I když K.H. B. o něm hodně věděl./ POZN. 5/

České novodobé vlastenectví příčinlivě vytvářelo mravy, které se začaly dostávat do trvalého rozporu jak s tradicí barokní kazatelské literatury, tak s neopomenutelným zákonem lidské přírody české země jako vlasti dvojího lidu. Přitom moderní český národ se /bez ohledů na vlasteneckou českou literaturu/ rozvíjel plnohodnotně s duchem multinacionální Evropy. Z kotle souběžného soutěžení české, rakouské a německé kultury se masově přeléval do světa, za hranice české země: nejzřetelněji do Vídně, ale i do Horního Slezska, Uher, na Volyn, Balkán, atd. V Praze přitom zemské vlastenectví ideově hynulo a mužové před i po Máchovi českou literaturu podrobovali národnímu vlastenectví. Česká literatura byla v tom období tvárnější pro politiky než masa národní /svou 95% katolicitou tkvějící ještě v ideovém dozrívání barokní kazatelské literatury/. Jirásek musel nazvat dobu barokní

dobou Temna, neboť bylo zapotřebí, aby zemsky cítící národní nacionalita podlehla nacionalitě romanopisecké. Čeští vlastenci v té době přesně už věděli: podrobili jsme českou literaturu vlastenectví a tuto zkušenost jsme aplikovali i do reálné politiky.

/Masaryk s Jiráskem se ideově sešli dávno před Manifestem českých spisovatelů z května 1917. Vzpomeňme Masarykova celoživotního rozhodnutí odpovědět osobitě na útok říšských Němců proti Čechům z konce 19. století: evropsky proslulý historik Theodor Mommsen podepsal svou neuvěřitelně primitivní stať "o českých palicích" šifrou TM. Masaryk reagoval důsledně - dle své povahy - až do podrobností: po tomto útoku se mu vlastní rodová šifra TM zprotivěla natolik ideově že volil už trvale TGM./

Manifest 219 českých spisovatelů z května 1917 byl projevem zrcadlení mimo úřad stojící české vlastenecké literatury do úřední - české reálně zemské - politiky soudobé. /Masaryk se ze zemské vlastenecké politiky odpoutával, a nikdy ne zcela, do oblasti civilizace Západu /až za oceán/: čeští vlastenci se odpoutávali k vlastenčení, při němž už Němce nijak nepotřebovali. Váchal svou Očarovanou Šumavu psal v době, kdy senátor Jirásek za přítomnosti hlavy státu Masaryka spoluvytvářel zákony českého státu. /POZN. 6./ Lze říci, že květnovým manifestem československých spisovatelů z roku 1917 započal ideový odsun Němců /jako národnosti přitěžující v období válek/ z Československa. Do 30 let přesně - v květnu 1947 - dovršil tuto českou vlasteneckou vizi Masarykův nejoddanější politický žák Beneš. /POZN. 7/

U knihy, jakou je Váchalova Očarovaná Šumava nelze opomíjet marginalie k dílu, k autorovi a k ohlasu díla příslušející. Váchal svou fantazii v tomto případě prohloubil dlouholetým studiem: originál /vytvořený pro dr. J. Preisse a dnes ztracený/ doplnil mnoha poznámkami.

I nyní stačí pročíst /do knihy pouze přiložené/ Vysvětlivky k Očarované Šumavě od L. Vodáka a je zřejmé, kolik ověřitelných poznatků - ze života českých Němců - autor do krátkého příběhu vložil. A přitom není próza významově přetížená: děj plyne jak v lehkém náčrtu kalendářové povídky. Váchal ovšem neusiloval o zaujetí ani sebemenší čtenářské obce: jde o dílo tvořené v odloučení společenském a národní kultura je získala až po smrti autorovy. Od počátku nebylo tedy v uměleckém záměru Váchalově vytvořit pouhopouhý žánrový obraz z doby romantismu, v koloritu lesních tišin.

/Tomu se více přibližovalo jeho společensky známější dílo - Šumava umírající a romantická. Knihu v 11 exemplářích dokončil po tříletém

úsilí v roce 1931. Z doslovu Dr. Bajerové považují za nutné ocitovat údaj, že plnou prodejní cenu této Šumavy - 15 000 Kč - zaplatil "jen kníže Schwarzenberg z Hluboké, veřejné instituce ji získaly daleko levněji". V roce 1986 je tak v ČSSR publikován pozoruhodný doklad o mecenáštví Švarcenberků k české knize, přesně v tom roce, kdy potomci knížete Schwarzenberga projevíli nezištnou podporu čs. knižní kultuře. "Iz vytvoření "Dokumentálního střediska čs. nezávislé kultury", doprovázené vydáváním literárního časopisu "Aeta" na zámku Š Schwarzenbergů v NSR./

Váchalova Očarovaná Šumava je stručnou knihou vlasteneckou, sledující stopu života obyvatel země České, bez jakéhokoliv potřebného rozlišení národnosti. Zachycoval lidskou bolest, pramenící ze žádostivosti, v době poklidné. A opuštěná lidská bolest v této krajině rozpoutala vlnobití vzápětí po dokončení hrůzoplňné vize Váchalovy: od r. 1933 se Šumava stala místem překotného útěku Němců za lepším životem /tehdy z Hitlerova Německa do demokratického Československa /, po pěti letech byli ze Šumavy vyhnáni Češi a Židé a jimi uvolněné místo zaplnili týraní zajatci váleční. Před rokem 1948 byli Šumavou transportováni Němci do "Reichu", po němž za Mnichova tolik toužili, aby jejich "nepohřbené mrtvoly" vystřídaly po únoru 1948 mrtvoly po svobodě dychtících Čechů. Po svobodě za Šumavou: nynější česko-německá hranice Očarované Šumavy je místem krvavě rozdáváné smrti a snová, po desetiletí trvající honička "zlých sil" státní česko-německou hranicí nemá zatím viditelného konce. Váchal ve svém příběhu nechal nakonec štvaného Hiršla beze stopy zmizet. Kdo se spojí s ďáblem /"v kůži ... zahaleném"/ - zmizí - beze stopy? Lidské? I tyto otázky zapadají do středoevropských problémů, umělecky stále živých...

Ovšem čtenář v ČSSR, chce-li, může číst Váchalovu knížku jako pověřčivou historku, napsanou pro ukrácení chvíle. Za socialismu, kdy vše je v naší vlasti na "věčné časy" rozhodnuto /i co se týče kulturní hranice česko-německé/, lze ve vší občanskosti států táborů kol Sovětského svazu číst /v etickém klidu tábořícího, ale nekočovného národa/ příběh o prostupování hrůzoplňné hranice: lidmi pověřčivými. Kteří už vymřeli... A za bernou minci brát /ne tedy pro převoz Charónem/ poučení z poslední Váchalovy věty příběhu /s.60/:

"Těž pointou chudá, stejně jako naučením morálním, zůstává vyprávění o očarované Šumavě, respektivě o jejich lidech plných pověřčivosti, jen malým kusem romantiky té doby,"

POZN. 1 :

F.X. Šalda v eseji Karel Hynek Mácha a jeho dědictví píše: "Mácha jako Musset vyšel z křesťanství a speciálně z katolického křesťanství a celá tvorba jeho nese již typický ráz tohoto východiska!"

Typickým ohlasem barokní kazatelské literatury české je u Máchy již motc k pražskému příběhu Márinky: "Vale, láska ošemetná. Adieu! - Lebe wohl. Stará píseň, má známou notu."

POZN. 2 :

"Marně se snažím" - říká Mácha u Sabiny - "onoho souzvuku v lidstvu se dopídití, který se mi ve všech zjevech přírody odhaluje."

POZN. 3 :

V prostředí Českolipska, Němci tvrdě hájeného před Čechy i ve 20. století /viz POZN. 6/ se odehrává /civilizačně morbidní/ děj Máje. A už F.X. Šalda prokázal, že slavné místo v III. zpěvu Máje:

"Tam na své pouti pozdravujte zemi. Ach zemi krásnou, zemi milovanou, Kolébku mou i hrob můj, matku mou, Vlast jedinou i v dědictví mi danou, Šírou tu zemi, zemi jedinou!"

- není ideovým projevem pantheismu, ale projevem zemského vlastenectví, zemského vlastenectví podmíněného jedinečností "dědictví", t.j. kolébky i rakve /"hrobu"/; cituji Šaldovu poznámku ke knize Duše a dílo z r. 1912:

"- Zde tváří v tvář smrti promlouvá jen horoucí stesk po životě a touha po zemi jako po jediné podmínce empirického života, jako po jediném jevišti, k němuž je vázán lidský život a na němž se může osvědčiti láska k němu /"vlast ... v dědictví mi danou"/.

POZN. 4 :

O ideovém vymetání Němců v době předbarokní z českých zemí je nejlépe uvést svědectví marxistického historika a co nejsoučasnější. Cituji z knihy historika Petra Čorneje Tajemství českých kronik /Praha 1987/, str. 304:

"antiněmecký postoj byl ve druhé polovině 15. a na počátku 16. století považován za typický husitský projev. Tyto a podobné interpretace umožňovaly vidět v Žižkovi a husitech pronásledovatele a lité hubitele Němců /viz Žižkovo tažení na Moravu a do Slezska v podání textu M. Starých letopisů/, z nichž by si soudobí Češi měli vzít příklad. Národostní aspekt se v uvedených výkladech snoubil s pýchou nad hrdinstvím předků i nad mezinárodně uznávaným českým válečným

však od konce 15. století začala pohasínat. Není náhodné, že hlavním nositelem tohoto pojetí bylo české utrakvistické měšťanstvo, které v desetiletích před revolucí a v době jejího průběhu ovládlo radnice řady královských měst a získalo majetky uprchlých německých měšťanů. Primitivní protiněmecká animozita se v jeho uvažování prolínala s ekonomickými zájmy i náboženským přesvědčením. "Texty Starých letopisů i pozdější marginální přípisky na jejich fóliích /"Čechové, ať sú Němci v Rakúsích, na to pomňte!" / ilustrují ... nesnášenlivá stanoviska."

POZN. 5 :

K. Havlíček Borovský má znatelné švy v poezii. Lze rozeznat, kdy je hercem a divákem i principálem. Komédie, jež prostupuje bolestí: K.H. B. x je v poezii činitel osobní, temperamentní a náladový. /Už v dopise snoubence F.W. z 16. 7. 1845, když popisuje věci umělecké a literární, končí výpovědí: "já dobře vím, že bych do toho hned jiný pořádek vdechl jako pravý principal." / O návaznosti K.H. B. na barokní kazatelskou literaturu českou platí plně slova F.X. Šaldy, jak je zveřejnil v prvním čísle Kmene, ve stati Tradice třeba. Cituji:

"Tradice stojí jako sudidlo tvůrčí vysoko nad vši konzervativností právě jako nad vším revolucionářstvím; jest pojem vyššího rodu a řádu než tito činitelé osobní, temperamentní, náladoví. V literaturách s opravdovou tradicí i ten, kdo tradici porušuje, i vzbouřenec proti ní, jest na ní závislý a užívá, byť nepřímě, ještě jejích výhod a jejího dobrodiní; odbojník takový uvědomuje si ji svým odbojem zvláště naléhavě a jest jím bezděky určován."

POZN. 6 :

Nelze si představit, že politici, kteří řídili z Prahy nově vzniklé Československo, neuměli diktovat zákonná ustanovení v národní prospěch Čechů. I v oblasti nejdůležitější, volební. Cituji z Jihočeského sborníku historického /3/1987/ - s. 125:

"Přínosem pro posouzení vztahu německého obyvatelstva a voličské základny německých stran může být poznatek o změně ve zjišťování národnosti na území Československa po první světové válce. Ústup od principu "obcovací řeči", který byl rozhodující pro určení národnosti v rakousko-uherské monarchii, měl ve změněných mocensko-politických podmínkách za následek částečný přesun k československé národnosti zejména u smíšených manželství, při výkonu povolání apod."

Proto "v prvních poválečných volbách" do parlamentu Československa došlo právě i v oblasti Šumavy k překvapivým výsledkům: Němci zde ode-

vzdávali hlasy stranám českým a ne německým. Cituji ze s. 125:

"Brostý součet volebních výsledků v IX. kraji ale prokázal, že zisk hlasů československých stran /71,40%/ převýšil značně český průměr a že německé strany naopak průměru českých volebních krajů ani zdaleka nedosáhly /28,26%/. Zásahu na tomto poměru ve výsledku voleb měly kromě vnitrozemských, převážně českých okresů nesporně soudní okresy Český Krumlov a Vimperk, zejména však soudní okres Prachatice, který zaznamenal dokonce převahu hlasů československých stran".

Šumavští Němci projevíli tedy smysl pro zemské vlastenectví nejpronikavěji ze všech českých Němců, a to hned v rozvichřené době emocí při vzniku československého státu. Soudobí čeští politici zřejmě o tomto vztahu německého obyvatelstva Šumavy vůči Čechům mnohé věděli, neboť to vyplývá z faktu stanovení výše volebního čísla v prvním skrutiniu při volbách v roce 1920. /Zákonná hra čísel: v pražském volebním kraji ~~bylo stanoveno číslo 300~~ jednoznačnou českou převahou bylo určeno ke zvolení poslance do 300 členného parlamentu 19 467 hlasů, zatím co ve volebním kraji Česká Lípa bylo stanoveno volební číslo co nejvýše: k zvolení poslance v tomto především německém kraji bylo zapotřebí 24 080 hlasů. Pochopitelně, i přes tuto překážku získaly německé strany nejsilnější pozice právě na Českolipsku a Karlovarsku, kde při volbách získaly od 96,29% hlasů po 89,33% hlasů./ Nás zajímá, že volební číslo IX. kraje, kam patřila Šumava, "patřilo k druhému nejnižšímu číslu v Čechách", hned po Pražském kraji.

Orientace Váchala k německé Šumavě ve 20. letech byla tedy i zodpovědným činem československého zemského občanství.

PCZN. 7:

Manifest "219 spisovatelů a učenců" z května 1917 byl precizně formulovaným textem. Proto jsou zde zarážející premisy o "kmenové jednotě" a že práva "československého národa" nelze "obmezovati", ale naopak hájit "do krajnosti"! Cituji z oslovení českých poslanců:

"Na vás, pánové, jakožto na mluvčí československého národa, pohlížeji budou dnešek i budoucnost a není sporu, čeho po vás žádají. Program našeho národa je založen jeho dějinami i jeho kmenovou jednotností, jeho novodobým politickým životem i jeho právy a vším tím, z čeho taková práva vznikla a čím byla svatě zaručena. Dnešní doba zdůrazňuje tento program do posledních důsledků; zdálo-li se kdy, že lze jej odkládati nebo obmezovati, nutká vás doba dnešní, abyste jej rozvinuli před forem celé Evropy a pak hájili do krajnosti, abyste se

domáhali jeho splnění bez výhrad, neboť český lid se ho nikdy nevzdal, ze srdečí československých nikdy nevymizela víra v slavné příchť jeho splnění!"

Provolání - v době válečné! - kdy národy v Evropě se vyvražďovaly se zběsilostí nebývalou, končí vyvoláním československého národa jako nejvyšší instance! Cituji poslední slova:

"odvolejte se k své nejvyšší instanci: k svému národu!"

/V takovém ideovém světě, kde národ je určen na základě rozhodnutí tvůrců literatury národní za nejvyšší instanci - je už zárodečně uchystán odsun příslušníků jiné kmenové jednoty a jiného národa ze společně po staletí obývaného území./

495

V k a i n a r o v s k é p o z n á m e H o ř k ý p l e d v š e h o s l o h o

v Obsahu 4/1988 jsem na str. 4, ř.23 svého strojpisu uvedl titul Kainarovy stracené rukopisné sbírky "Dvůr" nesprávně jako "Dvůr a jiné verše". Názvem "Dvůr a jiné verše" editor Miloš Pohoraký označil jeden z oddílů svazku Kainarových Vybraných spisů.

Omylu jsem se dopustil při přepisu, hned druhý den jsem to zjistil, ale dubnový Obsah už byl u čtenářů. Touto cestou se jim omlouvám.

Milan Uher

Blázniviny

/besednica/

Dnes bol tvrdý deň. Dnes, ako nás učil pán profesor Stanislav, sú v tom praslovanskom slove nejaké zabudnuté jery, koreň d-n, a konečné s je tuším ukazovacie zámeno tento: tento deň. V tento deň som sa kedysi oženil, prišiel revízor električky a mesačník Slovenské pohľady, zomrel starý otec Ján, s frajerkou č. 4 som sa výdatne pohovárал o počasí a pobozkal jej vlahoslavenú, ô, šušuru /pravdaže len v tejto besednici/, lietadlom smrteľne havaroval generál Štefánik, včely sú zlostné - dobodali ma malými oštepami a šípami ako sv. Šebastiána blahoslaveného, syn dostal v škole pätku, dcéra odvrávala učiteľke Rúth, napísala mi stará pani učiteľka, atakďalej. Následky dňa sčítané.

Napísala pani učiteľka Bahnová báseň k mojím päťdesiatinám, ktorú tu neuvverejním, a vraj "práve som bola ponorená do medu spomienok nad konfirmačnou fotografiou z 29. mája 1924 v Modre, kde nás vyučoval a konfirmoval Váš pán otec".

Dal som si pohár vína a hovorím ako topiaca sa myš spadnuvšia do suda s vínom: Mačička, zachráň ma! - Ale potom mi ujdeš. - Neujdem, mačička, sľubujem. Ušla tá myš a z dierky bezpečnej odvetí na výčitky: Keď som opitá, neviem, čo hovorím.

Ukáže pitva, ale tá moja pečeň asi ako P.ométeova, veď kradnem bohom oheň z pivnice. Masový vrah Alexander Veľký bol celkom malý, asi 150 cm, päť piadí ako masový vrah Napoleon Buonaparte. Pred dávnymi rokmi som zosadol z koňa /dnes už len dupot konských oslích klávesníc kopýtok na písacom stroji/, ale tá túžba: celú noc jazdiť na Bukefalovi dlhonohom, hriva nemusí byť vždy čierna. Som po praslici nosatý Kelt zhrdzavený šedivejúci a plno ostrých vrások v tvári - asi od smiechu, ale guľatejší sused Oskár je Avar po meči. Poď na pohárik. Štrnganie zbraní.

A biela myš si spieva sci-fi: Kto za pravdu horí v svätej obeti, kto za ľudstva práva život posväťí, kto nad krivdou biednych slzu vyroní, tomu moja pieseň slávou zazvoní. - Mohutný

hymnicko-patetický nápev, nijaké hopsasa. Pôvodcom textu je luteránsky biskup Karol Kuzmány /1806-1866/ z Brezna, ktorý, mimochodom, ako jeden z prvých v tom čase priaznivo pochopil Máchovu báseň Máj. Ešte po vojne sme pieseň spievali v škole pri každej slávnostnej príležitosti, potom ju vymenili za čosi iné a Kuzmányho slová bolo nariadené zabudnúť. Čože tam už po jednej piesni. Ale ako pozoruhodne sa z celého nášho života vytratil jej obsah, integrujúci mravný fenomén! Zvyšní Slováci ako národ si v poslednom čase ponorili charakter do mastného guľášového hrnca. - Kto si stojí v slove, čo priam zhŕkne svet, komu nad statočnosť venca v nebi niet, koho dar nezvedie, hrozba neskloní, tomu moja pieseň slávou zazvoní...

Pán Kadlečík, krvný tlak máte 140 na 90. Po Kristu alebo pred?, pýtam sa. Bláznivá otázka, pretože už dávno sa u nás správne hovorí: pred alebo po našom letopočte. A slovo letopočet je ešte aj bohemizmus.

"Epické dianie v nej sa utvára priebežne, ako výsledok operatívneho reagovania na spontánne utvorené významové konfigurácie a konfigurácie a situácie postáv - to spôsobuje vysokú štrukturálnu členitosť sujetov a aj ich značnú povrchovú segmentovanosť. Takáto autorská operatívnosť vytvára zároveň dojem ľahkosti..." Toľko Milan Šútovec v Slovenských pohľadoch /č. 3, 1988, s. 126/. Ja starý Slovák nechápem načo som sa učil vlastnú reč ešte aj na vysokej škole.

A príde žena, spýta sa, čo píšem. Útržky a jalovice. Veď papier znesie všetko, no vypálená hlina trvá a trvá v tabuľkách klinového písma chaldejského: Míľáčik, čo ležal pri mojom srdci, zrastený so mnou, jazyky spletené, spravil to päťdesiat ráz... Najlepšie podmienky pre písanie sú, keď nemáš nijaké podmienky pre písanie. Len keby človek vedel... ako pravdu zaznamenávať pravdivo /Ralph Waldo Emerson/. Ultrafialový ametyst. Heisenbergov princíp neurčitosti.

Štyri tohtoročné čísla Slovenských pohľadov sú zdravo inovované a ešte neurčité, robené s vnútorným zanietením /zápal apendixu/. Nastúpila od Nového roku mladšia generácia než impotenti. Veľmi vzdelaná, ako vieme. Skúmajú realitu viac ako seba; pašeráci v narážkach a sondách, pokiaľ je povolená smelosť. Kedy nám zákonne povolia charakter? Štátny súhlas na česť.

A myš si spieva sci-fi. Ak Boh jestvuje, načo v Neho veriť?

Keď som opitá, neviem, čo hovorím. Tá cickatá Keltka, čo ma koi-
la! pár rokov pred Kristovým narodením, keď Alexander Macedónsky
spitý umiera v meste Babylon pri rieke Eufkrat, vraj ho potom po-
norili do medu tí perzskí včelári.

Hudba je jav sviatočný, povznášajúca chvíľa. Som veľmi ne-
šťastný, lebo som slobodný, slobodu som si udelil sám. Cestuješ
autobusom do Levíc, celú cestu tam čosi ryčí, z rozhlasu zavýja,
kvičí ktosi. Potom mestský rozhlas, o kúsok ďalej tranzistor,
magnetofón od svitu do mrku - a kvílenie, buchot, škrečanie, rin-
čanie zbraní proti úzkosti a strachu. Boja sa ľudia ticha? Boja
sa samoty? A ešte k tomu exiologický zmätok, nivelizácia: niet
hodnoty, niet rozlišovania. Stratil sa sviatok. Niet nedelí, nič
sa nedelí, násobiť nemá kto.

Som bez peňazí, bez prostriedkov, bez nádeje. Som najnešťast-
nejší človek na svete /Bože, to je pýcha! - pozn. I.K./. Ešte
pred rokom, pred šiestimi mesiacmi som si namýšľal, že som umelec.
Už si to nenamýšľam, naozaj som umelec. Striasol som zo seba
všetko, čo je literatúra /Henry Miller/.

Prichádza práve žena z práce a pýta sa, čo píšem.

Útržky a jalovice.

4. mája 1988

Máj existuje, přestože jsou o něm básně a zpěvy. Najednou se dřevo tiše oděje listím a ptáčci si v něm založí hnízda. Bujný trávník pokryje zemní zimní plesnivinu a na něm se miliónem světélek rožne pampeliška. Jabloň zastře sukovité haluzí bělorůžovými plátky smíšenými se včelami. Vůně šeříků stéká po svazích Petřína jak v romantickém příběhu a v sadech zvednou tulipány kalichy jásavých barev jak na obraze prostého, jarem nadšeného malíře. Krajina a město v ní hrají líbezný děj, jenž zdánlivě nehrozí škodou žádné ze zúčastněných stran. A když se podíváš určitým směrem, ne však libovolným, hlavně však nikoli rovnou pod nohy - zemský ráj to na pohled!

Nad Vltavou se májová ranní mlha plynně zdvíhá k čistému nebi, odkud slunko dnes jakoby vědomě ohříválo nám chladný vzduch: ten se v měnlivých proudech točí a rozvívá les vlajek známých i neznámých zemí, krom Izraele. U paty skoro každého vlajkového stožáru někdo spočinul: svěže unaven a vděčný za ten trávník, za ústraní od davu, za teplo: dívka čtoucí knihu, dva studenti opření zády o sebe a pojídající párek s chlebem, mladí manželé s děckem... Nad tím vším jemně pleská vlajkový háj.

Jsem zas na Letenské pláni, nad níž se vzdouvají balóny s čísly městských obvodů a pod nimi se scházejí účastníci proslulé májové slavnosti; proslulé ztrátou původního smyslu. Tentokrát zdá se mi přítomný lid volnějši: žádné ohraničené útvary či proudy, oddělení jsou smíchána. Jen kroužek studentů jaderné fyziky dělá si tu svou muziku, při níž vysoký štíhlý černoš tluče na cizokrajný bubínek. A volnějši připadá mi ten lid i duševně: zatímco tenkrát, před třinácti lety byli to lidé, kteří nedokázali odolat musu, dnes vypadají jako někdo, komu nevádí jít sem, když už musí. Je to rozdíl malý sice podle normální míry, ale znatelný na stupnici "Brežněv-Gorba-

čov". Snad jedinečným účastníkem jsem tu já: nemusím ani nechci, nepotřebuju ani nepohrdám, a přece jsem přišel. Vrchol libovůle!

Tenkrát, prvního máje roku 1975, pohyboval jsem se touto prostorem u velikém historickém zkrušení po útoku Státní bezpečnosti. A cítil jsem se ve zdejší davu na chvíli schován jak ryba v svém hejně, i když na rozdíl od ní jsem věděl o síti položené nad celým hejnem. Tehdy se před námi očividně prostíral do nedohledna útlak osob, myšlenek i slov. Doba neznámě dlouhá: s jakými událostmi? Dá se vůbec - pravila šedivá obloha nahoře, špinavý písek dole a prázdné prapory v chladném větru tenkrát - dá se vůbec čekat do naší smrti nějaká lepší změna? Vidíte - dala se. Sláva, sláva, plácají povrchní vlajky hlasitě, a sláva, šeptají vlajky vnitřní, sláva tomu, kdo to vydržel a udržel si myšlenku, slovo, čin! Sláva, mlčí tráva, tomu kdo při tom umřel.

Cosí se děje, lidé někteří zvedají své děti. Na tribunu potaženou rudým zas plátnem nastupuje zas jako tenkrát náš známý revoluční předvoj dělnictva. S nelíčenou rovností řadí se tam vedle sebe: náš prezident, jejich první tajemník, náš předseda vlády, státní umělci, armádní generálové... Je to veřejná příležitost, vidět ten zvláštní výkvět národa, ty znamenité hlavy, naše dobrodince a zapálené zástupce, jejichž účinkem dostala se naše země na neuvěřitelnou úroveň a nabyla nebývalé mezinárodní váhy. - Znějí hymny, stavím se do pozoru: stojím a pozoruju.

Naši hymnu "Kde domov můj?" často kritizovali: racionalisté, politici a cynici. Je prý sentimentální, bezprogramová, nezávazná a tím i nezávadná: prošla bez úrazu čtyřmi rozličnými režimy. A hle, ~~co vidíme~~ ~~politika~~ ~~programy~~ už začínají pokorně k té hymně lézt: aspoň tu vodu zas na lučinách a bory po skalinách, mysl jasnou, vznik a zdar! Hymna je zvláštní bytost; ať ji hraje kdokoli, ona má svého

ducha, a my ji můžeme věnovat, čemu chceme. Já teď myslím na Pavla Wonku, uvězněného k smrti. Platí tedy plná pláň hymny teď jemu.

Hymny skončily. Čekám, kdo promluví a o čem. Čím si zase získá tento lid? Jakým slovem mistrně vystihne jeho touhy? K mikrofonu jde generální tajemník komunistické strany, jediný, jež se u nás má k životu. Pravda, s ohledem na Svátek práce měl by mluvit prezident všech pracujících. Vzhledem k tomu, co říká tento, je lepší, že to říká on: můžeme si myslet, že prezident by řekl něco lepšího. Co vlastně povídá řečník? Zas jako tenkrát jsou jeho slova rozbita ozvěnou a ropotem lidu. Kličkuju tedy blíž k tribuně, kde možná je větší kázeň než pozornost. Chytám věty o výrobě, o přestavbě, demokratizaci, a právě dospívám k řetězu policistů před tribunou, když slyším, že co se snad má příznivého díť, neplatí pro lidi, kteří se provinili v roce 1968... mluví o mně! Ano, také o mně mluví. "Zde!" volám. "Tady! Já jsem přišel!" vyskakuju, aby mě uviděl. "Mluví o mně," vysvětluju lidem okolo. Dívají se na mě s respektem a dělají mi místo, když kráčím zas dozadu a ukončuju tak slavnost.

Ve vlajkovém háji nacházím si také neznámou zemi, u jejíhož stožáru pak přemýšlím, že je to věc nesporně významná: před třinácti lety neřekli o nás slovo. Když se teď z tribuny proti nám brání, nebojí oni se, že nás na ni budou muset pustit? - No, i kdyby, já nebudu muset nastoupit, vždyť já jsem básník! Neukazuju to snad v tomto fejetonu dost jasně i dost předem?

Ano, první máj patří přece, ba větším právem, také básníkům. Přes Hradčany loudám se k Petřínu, pozdravit ho, našeho náčelníka. Tu se scházívala navečer mládež k písňím, recitaci a k tancům. Přinášela Karlu Hynkovi kytičky. Je teprve poledne, tedy teprve jedna kytkka leží mu u nohou. Ale je tu, včas a řádně, vládní delegace: dva mladí esenbáčci s vysílačkou.

Je První máj 1988 v Praze.

